

# มनुषยฺยตฺถ

ເຢັນ ມນຸຜຍ໌ ຫຼື ເຢັນ ຕມ ?

ເຢັນ ມນຸຜຍ໌ ເຢັນໄດ້ ເພາະ ຕາ ສູດ  
ເຂ ມີໂຕ ມີໂຕ ຢູ່ ມີໂຕ ທີ່ ແວນ ມນ.  
ເຢັນ ຕມ ເຢັນໄດ້ ແຕ່ ເພື່ອ ຕມ  
ຍ່ອມ ເສັ້ນ ທີ່ ທີ່ຕາ ໄດ້ ເດີນ ມາ.

ພິນທະ ວິມຸຕິທະ.



**มนุษยศูนย**  
**ชีวิตที่ประเสริฐและสมคูลสูงสุด**  
**พุทธทาสภิกขุ**



ธรรมสภาจัดพิมพ์ธรรมบรรยาย ของ ท่านพุทธทาสภิกขุ  
เพื่อรักษาต้นฉบับที่ถูกต้องและสมบูรณ์  
เป็นธรรมสังการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พ.ศ. ๒๕๔๕  
จากธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระศาสนา มูลนิธิเผยแพร่วิถีชีวิตประเสริฐ  
ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ คณะผู้ทำงาน และผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง



# อนุโมทนา

การที่ คัมภรตของ ขงจ้งเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ธรรม-  
เทศน์ ก็ดี, ในรูปของบทกวี หรือการบรรยายพระคัมภีร์ ก็ดี,  
ก็ได้รับคณาจารย์ผู้มี ลาภอันประเสริฐ มาช่วยแปล คบ  
โศกเศร้าพิสมัยอันหาได้ ในลักษณะเช่นนี้ ข้าพเจ้า ขอ  
แด่คุณคณาจารย์ และขออนุโมทนา ต่อทุกท่าน ที่มีส่วนใน  
การช่วยแปลนี้ การอนุโมทนาที่ ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนาม  
ของคณะธรรมทาน, หรือสำนักสงฆ์โศกพิศาราม และขอ  
อภัยต่อใจตัวเอง.

คุณเราในบัดนี้ แม้จะทำความดีความงามอะไร  
เพื่อเป็น การเพิ่มบุญ หรือ การไถ่บาป ละก็ แต่สิ่งที่ได้ทำไว้แต่  
การก่อน ก็ยังมีค่า เป็นสิ่งที่มีคุณค่าอันสูงยิ่ง  
และบางทีอาจจะเป็น คุณค่าอันสูงยิ่ง เหนือกว่าเป็นอันใดแท้ ก็  
ยังได้ ในเมื่อการอันเช่นนี้ ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประ-  
มาท แท้จริง; แล้วมีผลอันดีเกิดจากกรรมอันนี้ๆ ซึ่ง  
แต่ไปสละไปเป็นประโยชน์ แก่เพื่อนมนุษย์ในวงกว้าง  
สักล้น. ข้าพเจ้า ขออนุโมทนาเป็นอันดีในกรณีนี้ เพราะ  
เหตุดังกล่าวนี้ นั่นเอง; และยังเป็น การอนุโมทนา แก่  
ท่านผู้ช่วยแปลถวาย ซึ่งก็ได้รับประโยชน์ ลาภอันประ-  
เสริฐที่ ข้าพเจ้าทำไป สักล้น.

มนุษย์เรา จะเป็นมนุษย์อยู่ได้ ก็เพราะกำลังประกอบอยู่  
ด้วย ธรรม; มิฉะนั้น ละทิ้งธรรมเสียความเป็นมนุษย์ หรือถึง  
กับ ต้อต้ออยู่ในที่มืด โดยไม่ต้อส่องแสงสักใด. มนุษย์ที่ไม่ประ-  
กอบด้วยดีธรรม ก็ต้อประกอบอยู่ด้วย อธรรม เป็นธรรม-  
๓, เดี๋ยว จะต้อต้อเป็น อนมนุษย์ ในร่างของมนุษย์ ด้วย! ไกล

นี่จะเป็นช่องทางอะไร ที่หากเป็นโลกที่ประกอบอยู่ด้วยคนมนุษย์  
ในร่างของคนมนุษย์ ได้มีใบไม้ที่ขยับได้? แต่แม้แต่คนที่  
คนสมัยนี้ จะได้รับประโยชน์อะไร ถ้าโลกของเขาได้มีใบไม้ที่  
รวมกลุ่ม ลากดูตามรัฐที่กลั่นแกล้ง ใครไม่เป็นคนมนุษย์ ใบไม้ที่ขยับ  
ได้ไหม ทุกที?

หนังสือชื่ออะไร ทุกเล่ม แม้อะดัมกับเอวองเจ็น ก็ยังกลัว  
ในท้องรวมอยู่หนึ่งเล่ม! แม้อะดัมจะ อะดัมกับเอวองเจ็น ก็คืออะ  
ดัม สัตว์ อธิบาย ที่ปราศใบไม้แล้ว มีอะไร? ของที่ขยับ  
ทุกอย่าง ลมปากกับลมมือในใบไม้ที่ขยับได้ ในหนังสือที่เรียกว่า "ธรรม"  
ที่ได้ถูกตัดสิน และพร้อมสรรพ! พระเจ้า ละก็ยังมีคนรอบนอก โลก  
ที่นั่น, ที่นั่น และอาณาจักรที่นั่น ที่อาณาจักรที่นั่น ที่ได้เลือก  
เป็น ใบไม้ที่ขยับได้แล้ว.

การที่ธรรมที่ได้แพร่หลาย แม้อายุคนตายแล้วธรรมใน  
ลักษณะนี้ ก็ยังเป็นที่ทำให้เกิดความกลัวในธรรม ที่นั่น,  
ได้เป็นไปของ; ที่นั่นได้ ล้อมรอบไปจาก ต่อที่นั่นที่นั่นที่  
ที่นั่นที่นั่นที่นั่น ที่นั่น ที่นั่นที่นั่นที่นั่น ที่นั่นที่นั่นที่นั่นที่นั่น  
ที่นั่นที่นั่นที่นั่นที่นั่น ที่นั่นที่นั่นที่นั่นที่นั่น ที่นั่นที่นั่นที่นั่นที่นั่น  
แล้วนี่ ทุกประการ ๕

ผู้ทรงธรรม อิมพิต

ในฤดูฝนลาจาก, โศภ  
๓ กันยายน ๑๖

## สารบัญ

มนุษย์ศูนย์	๑
การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง	๔๔
เป็นอยู่ด้วยจิตว่างนั้นทำอย่างไร?	๗๐
เป็นอยู่ด้วยจิตว่างจะสำเร็จได้โดยวิธีใด?	๘๒

## คำปรารภพิมพ์

---

ปัญหายุ่งยาก ที่ก่อให้เกิดความทุกข์ ความเดือดร้อน อย่างแสนสาหัสแก่คนทั่วไป โดยเฉพาะแก่คนยากคนจน ประเภท หาเช้ากินค่ำ ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยอยู่ในขณะนั้นก็คือ ปัญหาข้าวแพงและสิ่งบริโภคราคาอื่น ๆ มีราคาแพงลิบลิ่ว.

เหตุที่มันแพงลิบอยู่ในขณะนี้ ก็เพราะความเห็นแก่ตัวจัด ของพวกพ่อค้า เขาได้ใช้อำนาจเงินของเขาและใช้อำนาจที่จะมา คุ้มครองให้เขาได้กักตุน แล้วก็กำหนดราคาเอาตามใจชอบ.

นี่ เราจะเห็นได้ว่า เพราะอำนาจความเห็นแก่ตัว อันเกี่ยวเนื่องกัน ที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าวและปัญหายุ่งยาก ต่าง ๆ ขึ้นมาในโลก. ดังนั้นมันจึงเป็นสิ่งเลวร้ายสิ่งเดียวเท่านั้น ที่จะต้องกำจัดให้หมดไปจากโลกนี้.

ความเห็นแก่ตัวมันเกิดที่ไหน ? มันเกิดที่จิตของคนเรา นี้เอง.

ทำไมมันจึงเกิด ? ที่มันเกิดขึ้นครอบงำจิตใจของคนได้ ก็เพราะคนเราส่วนใหญ่ มองไม่เห็นโทษอันร้ายกาจ หรือพิษสง ของความเห็นแก่ตัว.

เพราะอะไร คนเราจึงมองไม่เห็นโทษ หรือพิษสงของมัน ? การที่คนเราส่วนใหญ่มองไม่เห็นก็เพราะ เจ้าหน้าที่ทางศาสนาขององค์การทางศาสนาทุกศาสนา ไม่มีสมรรถภาพเพียงพอ ที่จะชี้แนะให้ชาวบ้านมองเห็นโทษ หรือพิษสงของความเห็นแก่ตัวนี้ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็คือ ชาวบ้านเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนา โดยผิดจุดมุ่งหมาย คือไม่ได้มุ่งหมายจะใช้วิธีการในศาสนาเป็นเครื่องมือทำลายความเห็นแก่ตัวภายในตัวเอง เป็นประการสำคัญที่สุด แต่เขาเข้ามาเกี่ยวข้องกับศาสนาเพียงสำหรับทำพิธีหรือเพื่อความสบายใจบ้าง เพื่อหวังผลว่าจะได้ร่ำรวยบ้าง หรือหวังผลในชาติหน้าชาติโน้นบ้าง เหล่านี้เป็นต้น.

เมื่อความเห็นแก่ตัว เป็นสิ่ง ๆ เดียวที่ก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากทุกชนิดขึ้นมาในโลก และวิธีการที่จะทำลายความเห็นแก่ตัวให้ลดลงและหมดไปได้นั้น มีอยู่ในศาสนาทุกศาสนา ดังนั้นท่านผู้ใดหากเข้ามาศึกษาพุทธศาสนา หรือศาสนาใดก็ตาม โดยไม่ได้มุ่งหมายในข้อทำลายความเห็นแก่ตัวแล้ว เขาก็จะไม่ได้รับประโยชน์จากศาสนาเลย และมีผลเท่ากับทำลายศาสนาของตน ๆ ให้อยู่ยงไปโดยไม่รู้สึกตัวด้วย.

ผลของการที่คนเราไม่มีศาสนาเลย ก็คือคนเห็นแก่ตัวจัดขึ้น ๆ เมื่อเห็นแก่ตัวจัดขึ้น จึงต้องเบียดเบียนกันมากขึ้น

เบียดเบียนได้แม้กระทั่งลูกหลานของเขาเอง เช่นเขากล้าประกอบอาชีพ หรือทำกิจกรรมที่เป็นภัยต่อสังคมต่อเยาวชน มีโรงอบอบ นวด ในที่ลับ โบว์ลิ่ง หวยเดือนและไม่เดือน คำสั่งเสพติดแพร่ภาพลามก เขียนหนังสือลามกออกจำหน่าย เหล่านี้เป็นต้น เขาคำนึงเพียงให้ได้เงินมามาก ๆ เพื่อจะได้สะสมไว้ให้บุตรหลานของเขา แต่เขาไม่คำนึงว่ากิจกรรมหรือการประกอบอาชีพนั้น ๆ จะทำให้จิตใจของบุตรหลานของเขาเองตกต่ำลงหรือไม่ ซึ่งความจริงแล้วสิ่งเหล่านี้ มันทำให้จิตใจบุตรหลานของเขาต่ำลง ๆ จนกลายเป็นสัตว์เคร่งจาง แต่อยู่ในร่างของมนุษย์หรือเทวดา มันเป็นการฆ่าบุตรหลานของเขาทางจิตทางวิญญาณ ให้ตายไปอย่างทารุณโหดร้ายที่สุด แต่เขาก็มองไม่เห็น เมื่อใดเขามองเห็นขึ้นมา เขาจะต้องเสียใจอย่างที่สุด จนถึงขนาดที่จะต้องฆ่าตัวตายทีเดียว นี่คือพิษสงของความเห็นแก่ตัวจัดนั่นเอง

สิ่งที่เห็นชัดเจนนยิ่งขึ้นไปอีก คือระบบการศึกษา ที่ถูกนั้นควรจะเป็นไปเพื่อให้ผู้ศึกษาได้รู้จักควบคุมหรือทำลายความเห็นแก่ตัว แต่กลับปรากฏว่าระบบการศึกษาในปัจจุบันของโลกยุคนี้กลับทำให้ผู้ศึกษาเห็นแก่ตัวจัดขึ้น ๆ เห็นได้ตรงที่มีการเบียดเบียนกันมากขึ้น สงครามมีมากขึ้น ทั้งสงครามร้อน สงครามเย็น สงครามเศรษฐกิจ จะว่าผู้จัดหรือวางแผนการศึกษาไม่รักลูกหลาน



ก็ไม่ใช้ เขารักลูกหลานของเขา แต่ด้วยความมีอคติเพราะอำนาจ  
 ความเห็นแก่ตัวของเขา จึงทำให้เขาวางแผนการศึกษาเป็นไปใน  
 ทางฆ่าลูกหลานของเขาเองให้ตายในทางจิตทางวิญญาณ นั่นเพราะ  
 เขาไม่รู้จักคุณค่าของธรรมะทางศาสนา ที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องมือ  
 ป้องกันและทำลายความเห็นแก่ตัว

ตัวอย่างเพียงเท่านั้นก็เห็นได้แล้วว่า โทษอันร้ายกาจหรือ  
 พิษสงของความเห็นแก่ตัวมันร้ายแรงเพียงไร ดังนั้นเราจึงกล่าว  
 ได้อีกว่า ปัญหาทุกปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกหรือในประเทศไทย  
 ก็ตาม ก็เกิดมาจากความเห็นแก่ตัวตัวเดียวเท่านั้น. เพราะฉะนั้น  
 เราจะต้องหาทางกำจัดมันให้หมดไปให้ได้ มิฉะนั้นแล้วโลกจะ  
 สันติไม่ได้เลย

เราจะกำจัดความเห็นแก่ตัวได้อย่างไร ? เมื่อความเห็น  
 แก่ตัวเกิดที่จิตที่ประกอบด้วยความเห็นผิด ดังนั้นเมื่อเราจะกำจัด  
 ให้หมดไปก็ต้องจัดการที่จิต ให้เป็นจิตที่ประกอบด้วยความเห็นถูก  
 หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จัดการกับจิตที่มันมีแต่จะฟู ๆ แฝบ ๆ  
 ชน ๆ ลง ๆ เอียงซ้ายเอียงขวานั้น ให้มันมาอยู่ในสภาพสมතුลย์  
 หรืออยู่ในสภาพปกติ หากมันสมතුลย์ นั่นก็คือ มันมีอิสรภาพ  
 อย่างสมบูรณ์

จิตที่ประกอบด้วยความเห็นผิดจนเห็นแก่ตัวจัก ก็คือ  
 จิตที่เห็นและรู้จักแต่เรื่อง กิน นอน เสพกาม และชู้สาวหนึ่ภัย  
 และถือว่าการได้สนุก ได้อร่อยจาก “เหยื่อ” ไม่ว่าจะเป็่็นทาง ตา  
 หู จมูก ลิ้น ผิวกายและใจมาก ๆ หรือได้กิน, กาม, เกียรติมาก ๆ  
 นั้นแหละคือความสุข ; สิ่งเหล่านี้สำเร็จได้ด้วยเงินและอำนาจ  
 เขาจึงแสวงหาสะสมเงิน และอำนาจกันอย่างเอาเป็นเอาตาย จนต้อง  
 คคโคงคอรบขัน หรือแย่งชิงกันใ้ในนามอันไพเราะว่าสงคราม ผล  
 ก็คือโลกร้อนเป็นไฟมากขึ้น ๆ อย่างที่เราเห็นกันอยู่ทุกวันนี้

จิตที่ประกอบด้วยความเห็นถูก หรือมีความเห็นอัน  
 ถูกต้อง ก็คือมองเห็นว่าสิ่งสนุกสนานเอร์คอร่อยมีขึ้นมาในโลก  
 ไม่ว่าจะเป็่็น กิน กาม เกียรติ หรืออะไรก็ตาม ก็เพื่อทดสอบสติ  
 ปัญญาความสามารถของมนุษย์เรา ว่าเขาจะชนะมันได้เพียงใด  
 หรือไม่ ถ้าไม่คิดจะเอาชนะ หรือเอาชนะมันไม่ได้อยู่ตราบใด  
 โลกก็จะต้องร้อนเป็นไฟอยู่ตราบนั้น

เราจะเอาชนะมันได้ก็ด้วยจัดการกับจิตที่เห็นผิด ให้มา  
 เห็นถูกด้วยวิธีการซึ่งมีอยู่ในพุทธศาสนา เป็นต้น วิธีการในทาง  
 ศาสนาก็คือ ให้ทุกคนมองดูที่จิต ด้วยการเฝ้ามองเฝ้าสังเกต  
 ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นที่จิตอยู่เสมอ จนกระทั่งจับได้ว่า :-

จิตเป็นฝ่ายนำกาย ทุกสิ่งเกิดขึ้นมาเพราะจิต มันจะ  
 คับลงหรือหมดไปได้ก็ต้องคอยดับที่จิต

เมื่อคนหลงใหลมัวเมาในเรื่อง กิน - กาม - เกียรติ มันก็จะต้องเกิดความอยากชนิดที่เป็นกิเลสตัณหา มีโลก โกรธ หลง เป็นต้น เกิดขึ้นที่จิต และด้วยการเพ่งมองจิตอยู่เสมอ ๆ และนานพอสมควร จะเห็นได้ในโอกาสหนึ่งว่า ความอยากชนิดดังกล่าวมันไม่ได้เกิดขึ้นครอบงำจิตอยู่ตลอดเวลา มันเกิดภายหลังที่มีการกระทบระหว่างตากับรูป, หูกับเสียง, จมูกกับกลิ่น, ลิ้นกับรส, กายกับสิ่งที่ถูกต้องด้วยผิวหนัง, และใจคิดนึกเรื่องอันเกี่ยวกับความสนุกความอร่อยขึ้นมา ใน ๖ ทางนี้เท่านั้น. เมื่อมีการกระทบทางใดทางหนึ่ง (ผัสสะ) มันจะส่งผลไปที่ใจเป็นความรู้สึกทางใจที่พอใจบ้าง ไม่พอใจบ้าง (เวทนา) จากนั้นมันจึงจะเกิดความอยากชนิดดังกล่าว (ตัณหา) ต่อจากนั้นก็เกิดเป็นความยึดถือว่ามีสิ่งที่ถูกอยาก - มีตัวผู้อยาก (อุปาทาน) แล้วเกิดอาการพร้อมทางใจที่จะทำตามความอยากนั้น (ภพ) แล้วก็เกิดเป็นความตั้งใจที่จะทำตามอยากนั้น เพื่อให้ได้ผลตามที่ใจมันอยาก เป็นมโนกรรมขึ้นมา (ชาติ)

เมื่อเกิดมโนกรรม ซึ่งเป็นกรรมกรรมเดียวในพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า “ตัวเจตนาอันนั้นแหละคือตัวกรรม” ก็ย่อมจะผลัดกันปากให้พูดออกมาเป็น วจีกรรม, ผลัดกันมือไม้แขนขาเป็นต้น ให้กระทำการใดสิ่งหนึ่งลงไป เป็นกายกรรม

เมื่อเป็นเช่นนั้นมันจึงเกิดเป็นวงกลมขึ้นมา คืออยาก -  
 กระทำตามอยาก - ได้ผลอย่างใจบ้าง ไม่ได้บ้าง แต่ก็หยุดอยาก  
 ไม่ได้ - คงอยากอีก - กระทำอีก - เป็นวงกลม ซ้ำแล้วซ้ำอีก  
 ซึ่งเรียกวัจฉาสาร หรือสังสารวัฏฏ์

ด้วยการเฝ้ามองเฝ้าสังเกตพฤติกรรมในภายในดังกล่าวดูจะเห็น  
 ได้ว่า ความอยากชนิดดังกล่าวมันไม่ได้มีขึ้นมาลอย ๆ หากแต่มัน  
 จะเกิดต่อเมื่อมีการกระทบระหว่างตากับรูปเป็นต้น แล้วอาการ  
 ทางจิตมันจึงทะยอยกันมาตามลำดับ ๆ จนกระทั่งเกิดมโนกรรม  
 ดังกล่าว. แล้วมโนกรรมจึงผลักดันให้เกิดกายกรรม วจีกรรม  
 ต่อไป. แล้วจากนั้นมันก็เกิดวนเวียนเป็นวงกลม คือสังสารวัฏฏ์  
 ดังกล่าว.

นี่เราจะเห็นได้ว่า การที่อาการทางจิตมันเกิดทะยอย  
 กันมา จนกระทั่งเป็นความอยาก - แล้วกระทำตามอยาก - ได้ผล  
 ไม่ได้ผล - แล้วอยากอีก - กระทั่งทำอีก นั้น มันเป็นอาการที่  
 เกิดขึ้นเพราะจิตถูกครอบงำด้วยอำนาจความอยาก. ที่มันถูก  
 ครอบงำได้ก็เพราะหลงไหลมัวเมาใน "เหยื่อ" ที่ให้ความสนุกสนาน  
 เอรีตอรรอยทางเนื้อหนังนัยอย่างหนึ่ง

และอีกอย่างหนึ่งซึ่งสำคัญที่สุด ที่ทำให้คนเราศึกษา  
 พุทธศาสนาเข้าใจไม่ได้ หรือไม่รู้เรื่อง และไม่สามารถนำมาใช้  
 ปรับปรุงชีวิตได้ก็เพราะ ความไม่รู้หรืออวิชชาตัวเอง

ไม่รู้ในเรื่องอะไร ? ก็คือไม่รู้ว่าจะจิต ก่อนที่จะมีการกระทบระหว่างตากับรูปหรือหูกับเสียงเป็นต้นนั้น มันปกคดียังไร มันอยู่ในสภาพสมคูลย์อย่างไร มันอิสระอย่างไร

และไม่รู้ต่อไปว่า แม้มีการกระทบแล้ว (ผัสสะ) หากหยุดการกระทบได้ เพียงไม่ปรุงปรุงเป็นความพอใจไม่พอใจต่อไป (เวทนา) จิตก็ยังคงอยู่ในสภาพสมคูลย์. และแม้จะเกิดความพอใจไม่พอใจแล้ว (เวทนา) หากหยุดเสียได้ไม่ปรุงปรุงเป็นความอยาก (ตัณหา) ต่อไป อากาทางจิตอย่างนี้แม้จะมีอาการกระเพื่อมบ้างไม่อยู่ในสภาพสมคูลย์ทีเดียว แต่ถ้าหากหยุดเสียได้ จิตต้องกลับสู่สภาพสมคูลย์ทันที ไม่เกิดทุกข์โทษแต่ประการใด.

และไม่รู้ต่อไปว่า แม้จะปรุงแต่งทะเยอทะยานมาตามลำดับ จนเกิดเป็นความอยากชนิดที่เป็นกิเลสตัณหา มีโลก โกรธ หลง เป็นต้นแล้ว (ตัณหา) มันเข้ามาครอบงำจิตจนจิตสูญเสียอิสระภาพ สูญเสียความปกคดีย สูญเสียความสมคูลย์ แต่เขาก็ไม่รู้อีกกว่าเป็นความสูญเสีย นี่ประการหนึ่ง

และไม่รู้ว่า เมื่อความอยากเกิดขึ้นครอบงำจิตแล้ว มันร้อนอย่างไร มันทรมาณอย่างไรก็ไม่รู้อีก นั่นคือยังมีวิชาเต็มที

ปัญหาว่า เมื่อความอยากชนิดดังกล่าวเกิดขึ้นครอบงำจิตแล้วมันเป็นความทุกข์ทรมาณนั้น เราจะรู้ได้อย่างไร หรือโดย

วิธีใด? การที่เราจะรู้ได้นั้น ไม่มีทางอื่นเลย นอกจากการมองดูชีวิตในค่านในตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ทรงชี้แนะไว้ นั่นก็คือเฝ้ามองเฝ้าสังเกตความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นครอบงำจิตใจนั่นเอง โดยทำอยู่เสมอ ๆ และทำไปนานพอสมควร จะเห็นได้ว่า :—

พออยาก (ประเภทราคะหรือโลภะ) จิตใจก็จะเริ่มเร่าร้อนกระวนกระวาย หิวกระหาย หวาดหัว้นหวาดกลัวและมองเห็นแต่สิ่งที่ถูกอยากนั้นมันดีที่สุดในที่เขาคควรจะได้ ซึ่งแสดงว่าพออยากเท่านั้นเขาก็เกิดเป็นสัจฉกร เป็นเปรต เป็นอสุรกาย เป็นเดรัจฉาน อันเป็นการตกนรกทั้งเป็นทั้ง ๔ ขุมพร้อม ๆ กัน

ที่นี้พอลงมือกระทำตามอำนาจของความอยาก อาการดังกล่าวจะเพิ่มขึ้นจนใจสันตวิสันต์ทีเดียว ที่นี้พอได้ผลสมใจอยาก ก็ถึงโลดใจ แล้วบริโภคสิ่งนั้นด้วยความหลงใหลมัวเมา (โมหะ) ที่นี้หากไม่ได้ผลสมใจอยาก ก็โกรธแค้นอยากจะทำลายเสียหรือหนีไปให้พ้นเป็นต้น (โทสะ)

การที่ได้ผลสมใจอยาก ก็คือการได้เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์นั่นเอง ส่วนการที่ไม่ได้ผลสมใจอยาก ก็คือการตกนรกทั้งเป็น ดังนั้นหากอยากเป็นเทวดาในสวรรค์มากขึ้นเท่าใดก็ต้องตกนรกมากขึ้นเท่านั้น เพราะมันเป็นของคู่กัน

เพราะฉะนั้น สวรรค์จึงไม่ใช่สิ่งที่พึงปรารถนา ดังนั้น หากผู้ใดนำเอาสวรรค์มาล่อให้คนทำบุญ นอกจากจะเป็นการหลอกลวงแล้ว ยังเป็นขบถต่อพระพุทธเจ้าอย่างร้ายแรงที่สุดด้วย

เราจำเป็นต้องมองให้เห็นว่า ทั้งสองอย่างนี้มันเป็นความทุกข์ทรมานเหมือนกัน ยิ่งการได้ผลสมอยากนั้นแหละยิ่งเป็นความทรมานที่ลึก - ลึกขนาดมองเห็นได้ยากมากทีเดียว จะพูดจะอธิบายอย่างไรก็มองเห็นไม่ได้ นอกจากเราจะต้องมองดูที่จิตใจของเราเองจนรู้สึกว่าการได้สิ่งใดมาสมใจอยากนั้น มันก่อให้เกิดความหนักขึ้นแก่จิตใจ เกิดอาการท่วงวิทกกังวลขึ้นแก่จิตใจ ซึ่งมันเป็นความทรมานชนิดหนึ่งซึ่งร้ายแรงมาก

ดังนั้น トラบิตที่ยังมองไม่เห็น ว่าการได้ผลมาสมใจอยากนั้นเป็นความทุกข์ทรมานแล้ว เราจะไม่มีทางเข้าใจพุทธศาสนาได้เลย และยังได้ชื่อว่าเมื่อวิชาเต็มอ้อยอยู่ทรานัน

คืออย่างน้อยจะต้องมองให้เห็นว่า การได้ผลมาสมใจอยาก จิตก็เอียงไปทางหนึ่ง, ไม่ได้ผลสมใจอยากจิตก็เอียงไปอีกทางหนึ่ง มันทำให้จิตเสียศูนย์ได้เท่ากัน ทำให้จิตขาดจากความปกติสุขได้เท่ากัน มันทำให้จิตหมดอิสรภาพได้เท่ากัน

หรือมองอีกทางหนึ่ง หัวเราะดีใจ เพราะได้สมอยาก หากหัวเราะนานเกินไปมันก็เหนื่อยมันก็กระหืดกระหอบไปอย่าง

หนึ่ง, ร้องไห้ – เสียใจเพราะไม่ได้สมอยาก หากนานเกินไปมันก็เหนื่อยมันก็กระหืดกระหอบไปอีกอย่างหนึ่ง. ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าทั้งจิตใจทั้งเสียใจ มันให้ความทรมาณได้เท่ากัน ดังนั้นมันจึงสู่สภาพของจิตที่สมคฤย์ไม่ได้ มันเย็นมันสงบ. หากท่านผู้ใดรู้จักจิตอยู่ในสภาพสมคฤย์ จะเห็นว่ามันมีคุณค่ามหาศาล อย่างที่ไม่มีอะไร หรือสิ่งใดในโลกนี้หรือโลกไหนก็ตามจะมีค่าหรือคุณค่าเหนือกว่าเลย

หรือหากจะมองในแง่คุณประโยชน์ เมื่อจิตสมคฤย์มันทำให้ผู้นั้นปราศจากทุกข์โทษโดยประการทั้งปวง และการเคลื่อนไหวของท่านจะเป็นประโยชน์แก่เพื่อนร่วมโลกอย่างมหาศาลด้วย

ดังนั้น เพียงคนเราส่วนใหญ่ สามารถดำรงจิตให้อยู่ในสภาพสมคฤย์ได้เท่านั้น โลกก็จะสงบเย็นลงทันที เพราะจิตที่สมคฤย์มันไม่มีความเห็นแก่ตัว อันเป็นเหตุให้เบียดเบียนกัน

จิตที่สมคฤย์ ก็คืออยู่ตรงเลข “๐” ไม่บวกไม่ลบ ผู้นั้นก็เลยได้ชื่อว่า “มนุษย์ ๐”

ปัญหาเหลืออยู่แต่เพียงว่า ทำอย่างไร จิตจึงจะอยู่ในสภาพสมคฤย์ เป็น “มนุษย์ ๐” ได้เท่านั้น ?

ดังได้กล่าวแล้วว่า จิตก่อนมีการกระทบ ระหว่างอายตนะภายในกับภายนอก เช่น ตากับรูป หูกับเสียง เป็นต้นนั้น



มันสมมุติอยู่แล้ว มันปกคิอยู่แล้ว มันอิสระอยู่แล้ว และแม้มี  
การกระทบแล้ว หากหยุดได้แค่การกระทบ จิตก็ยังสมมุติอยู่  
ยังปกคิอยู่ ยังอิสระอยู่

หากมองเห็นสภาพจิตในลักษณะดังกล่าวได้ เราก็จะ  
เห็นได้เองว่า จิตมันว่างจากกิเลส ว่างจากความโลภโกรธหลง  
อยู่แล้ว มันจะวุ่นวายกิเลสต่อเมื่อมีการกระทบ (ผัสสะ) แล้วปรุง  
เป็นความพอใจไม่พอใจเป็นต้น (เวทนา) หากหยุดได้แค่การ  
กระทบให้เห็นว่ากระทบสักว่ากระทบแล้ว นั้นนับว่าดีเลิศ แต่  
ถ้าหากมันเกิดเป็นพอใจไม่พอใจแล้ว หากหยุดได้ก็ยังไม่ดีคืออยู่  
แม้จิตจะกระเพื่อมไปบ้าง แต่ก็ยังเล็กน้อย หากหยุดได้จิตก็จะกลับ  
สู่สภาพสมมุติได้ทันที แต่ถ้ามันปรุงเป็นความอยากชนิดดังกล่าว  
นั้นก็คือจิตถูกความ โลภ โกรธ หลง ครอบงำเสียแล้ว จิตสูญ  
เสียสภาพสมมุติไปโดยสิ้นเชิง

เมื่อเกิดความอยาก - ก็มีการกระทำความ - ได้ผลไม่ได้  
ผล ก็อยากอีก - กระทำอีก - วนเวียนเป็นวงกลม ช้าแล้วช้าอีก  
แล้วก็ต้องมีความทุกข์ทรมาน ทั้งที่เร้นลับหรือลึกเห็นได้ยาก,  
ทั้งที่ไม่เร้นลับหรือตื้น เห็นได้ง่ายดังกล่าวแล้ว อย่างนี้จิตก็สูญเสีย  
สภาพสมมุติเช่นเดียวกัน และจะสูญเสียทุกข์มากขึ้น หากผู้  
นี้  
ได้ผลมาอย่างออกอย่างใจ แล้ววิโรคผลที่ได้มาด้วยความหลงไหล

มัวเมา อย่างนี้จิตก็ยิ่งเสียดุลย์มากขึ้น ผลที่ปรากฏออกมาเขาก็จะเห็นแก่ตัวจัดขึ้น เมื่อเห็นแก่ตัวจัดขึ้นเขาก็จะต้องเบียดเบียนตัวเองเบียดเบียนคนอื่นมากขึ้นด้วยอย่างไม่ต้องสงสัยเลย

เพราะฉะนั้น หากเพ่งมองจนเห็นทุกข์โทษ เห็นพิษสงของความอยากชนิดดังกล่าวมากขึ้นเท่าใด มันก็จะเกิดอาการเข็ดขยาดต่อการที่จะปล่อยจิตให้ไปตกอยู่ใต้อำนาจของความอยากชนิดดังกล่าวมากขึ้นเท่านั้น

ดังนั้น หน้าที่ของเราก็คือต้องศึกษาให้รู้จักกลไกของจิตในลักษณะดังกล่าว แล้วพยายามดำรงจิตให้อยู่ในสภาพสมดุลง่ายเสมอ เราก็จะกลายเป็น “มนุษย์ ๐” ซึ่งเป็นสิ่งประเสริฐสูงสุดที่มนุษย์เราควรจะได้จะถึง ขอท่านได้โปรดศึกษาหารายละเอียดจากในเนื้อหาหนังสือเล่มนี้ต่อไป

คณะ ผ.ช.ป. ขอกราบแทบเท้าอนุโมทนาแต่ท่านเจ้าหน้าที่ทางศาสนาที่สามารถเป็น “มนุษย์ ๐” แล้วเผยแพร่ต่อไปยังเพื่อนร่วมโลกอย่างขะมักเขม้นทุกท่านเป็นอย่างสูง แล้วโลกนี้ก็จะสันติได้ตามที่ปรารถนา

คณะ ผ.ช.ป.

๕/๑-๒ ถนนอัมรินทร์ ก.ท. ๒

วันอาสาฬหบูชา ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๑๖

# มนุษย์ศูนย์

ของ พุทธทาสภิกขุ

บรรยายในโอกาสอบรมศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา

ที่คุรุสัมพันธ์มณฑลพายัพ

กรมสามัญศึกษา

วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕



ท่านศึกษานิเทศก์ทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้ ขอให้ถือว่าเป็นการคุยกันมากกว่าที่จะเป็นการอบรมวิชาโดยตรง; เพราะว่าอาตมาก็อยู่ในฐานะที่จะกล่าวได้เพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้ประกอบซึ่งท่านที่เป็นครู หรือเป็นที่ปรึกษาของครูจะได้นำไปใช้เป็นหลักประกอบบางอย่างเท่านั้น. ถ้าจะกล่าวให้ชัด ให้ตรงก็คือ หลักธรรมะบางอย่างที่อาจจะนำมาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของครู หรือที่ปรึกษาของครู.

อาตมาอยากจะถือว่า ศึกษานิตยภัณฑ์เป็นครูที่  
ปรึกษา; เป็นครูที่ปรึกษาของครูอีกทีหนึ่ง นับว่าเป็นเรื่อง  
ยากสองชั้น หรือเป็นเทคนิคสองชั้นทีเดียว.

ข้อแรกที่สุด เราจะต้องนึกถึงข้อที่โลกสมัย  
มันมีอะไรที่แปลกจากสมัยก่อนมาก ซึ่งรวมความแล้วมัน  
ต้องการหลัก ที่เป็นเทคนิค หรือวิชาเทคนิคมากยิ่งขึ้น มัน  
จึงจะได้ผลที่เราประสงค์นั้น มากหรือเร็วทันความต้องการ.  
ลองคิดดูว่าอะไร ๆ มันก็เปลี่ยนแปลงไปมาก และเป็นไปใน  
ทางที่ต้องหา ต้องจัด ต้องทำมากขึ้นกว่าแต่ก่อน; เพราะ  
มนุษย์สมัยนี้ได้เปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ไป ในลักษณะ  
ที่ทำให้ต้องการอะไรมากกว่าแต่ก่อน. อย่างสมัยโบราณที่  
ไม่มีส้วมชักโครก เราก็ต้องการน้ำเพียงสักลิตรเดี๋ยวก็พอแก่  
กิจการนั้น; ในสมัยที่ใช้ชักโครก จะต้องใช้น้ำประมาณ  
๑๒ ลิตรต่อครั้งหนึ่ง. ลองคำนวณดู มันก็จะเห็นว่า  
๑๒ เท่า ที่ความต้องการมันมากขึ้น; เพราะฉะนั้นคนที่  
หาน้ำมาใช้ มันก็ต้องหาน้ำมาให้มากขึ้นเป็น ๑๒ เท่า.  
จะหาโดยวิธีไหน มันก็ต้องหาให้ได้เพิ่มขึ้น ๑๒ เท่า. น  
ตัวอย่างง่าย ๆ ที่ทำให้เห็นความเป็นไปของโลกสมัยนี้.

นี้ไม่ต้องพูดถึงวิชา ความรู้ หรือการงานอย่างอื่น ซึ่งเราก็จะต้องเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า ๑๒ เท่า; แล้วเราจะมัวกลานตัวมัวเตี้ยมอยู่อย่างไรได้. เราจึงจำเป็นจะต้องปรับปรุงแก้ไขให้มันทันกัน; อันนี้เองเป็นเหตุให้ต้องใช้วิชา หรือหลักวิชา หรือเทคนิค นี่มากขึ้น. เพราะฉะนั้นที่ปรึกษาของครู โดยเฉพาะศึกษานิเทศก์ได้รับหน้าที่ ที่ยากพอควร จึงจำเป็นจะต้องบวชขวาชใช้ความรู้ หรือหลักที่เป็นวิชา อย่างนี้มากขึ้นเพิ่มขึ้น อย่างน้อยก็เป็น ๑๒ เท่าของของเดิม จึงจะนำคนไปได้ ในเมื่อสมัยโบราณจะใช้กันเพียงเท่าเดียว.

สิ่งที่น่าหนักข้อต่อไป ก็คือว่า คนสมัยนี้มีควมระวาง หรือไม่ไว้ใจหรือไม่ค่อยจะเคารพในครูบาอาจารย์กันมากขึ้น, มีความระวางในครูบาอาจารย์กันมากขึ้น; คือไม่สนิทใจ ไม่เคารพอย่างสนิทใจเหมือนกับสมัยก่อน แม้ในทางธรรมะ หรือทางศาสนาก็เป็นอย่างนี้เหมือนกัน; เพราะฉะนั้นจึงมีการบรรลุมรรค ผล นิพพาน น้อยมาก. เพราะมูลเหตุมันอยู่ตรงที่ว่า แม้แต่ครูบาอาจารย์ก็ยังเป็นที่ระวาง ไม่มีศรัทธาที่สนิทเต็มเปี่ยม ไม่มีความไว้ใจที่เต็มเปี่ยม ก็เลยไม่ค่อยจะสนิทใจในคำสั่งสอน หรือคำแนะนำต่างๆ อย่างเต็มเปี่ยม; มันก็เลยรวนกันไปหมด หรือว่าหย่อนกัน

ไปหมด ทั้งมันจะเป็นด้วยเหตุอะไรก็ตามที; แต่ถ้าเรา  
มองดูแล้วจะรู้สึก มันน่าจะเนื่องมาจากครูบาอาจารย์ก็  
พากันอยู่ในสภาพที่นาระแวงยังชนด้วยเหมือนกัน.

ผลเหตุอันนี้ก็จะไม่ใช่อะไรอื่น นอกจากว่า  
สิ่งที่เรียกว่า วัตถุนิยมกำลังครอบงำครูบาอาจารย์ของเรา  
จักมาก หรือจักเกินไป จนเราตั้งตัวไม่ค่อยจะอยู่ ก็เลย  
พากันรวนเร ทั้งศิษย์ทั้งอาจารย์ หรือทั้งประชาชนทั่วไป  
มันก็เลยดึงกันไปหมด. บางทีบิดามารดาเด็ก ก็ยังนำเด็ก  
ไปในทางที่ครูบาอาจารย์ไม่พึงประสงค์ ก็ยังมีได้; ก็เป็น  
ไปในทางทุจริต ชั่วครุชั่วยาม พอให้แล้วๆ ไป ยิ่งกว่าจะให้  
เป็นผู้มีความรู้ดี มีความประพฤติดี ปฏิบัติดี. นี้เรียกว่าเป็น  
เรื่องที่ดีถึงกันยังไม่หมดในโลกนี้. เพราะฉะนั้นทางฝ่ายที่เป็น  
ศิษย์ คนสมัยนิยมความเบ็ดเตล็ดของคนอย่างนี้เหมือนกัน;  
ก็เพราะถูกยั่วถูกดึงด้วยอำนาจของวัตถุไปเสียตั้งแต่อ่อน  
แต่อดอก ด้วยเหมือนกัน.

นี่ปัญหาของโลกมันจึงเพิ่มมากขึ้น หรือลำบากมาก  
ขึ้นไป ในทางที่จะสั่งสอนอบรมกัน ให้เกิดสันติภาพที่ถาวร  
ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมายของวิทยาการ หรือการประพฤติ  
การกระทำทุก ๆ อย่าง ทุก ๆ แขนง. เมื่อเด็ก ๆ รุ่นนี้โตขึ้น

เป็นครูบาอาจารย์ ลักษณะที่ยุ่งยากนั้นหนักมากจนทุกที  
ตามลำดับ กล่าวคือความไม่ไว้วางใจ ความไม่เคารพอย่าง  
แท้จริง เหล่านี้จะเพิ่มขึ้นตามลำดับ ก็เป็นปัญหามากขึ้น  
ตามลำดับ. อาจมาถือว่า นี่เป็นปัญหาพื้นฐานอย่างแรง  
หรืออย่างเต็มที่.

ปัญหาข้อถัดมา ที่ว่า เราจะสั่งสอน หรือแนะนำ  
เฉพาะวิชา เฉพาะการสอนเฉพาะวิชา เหล่านี้ มันก็ยังไม่สู้  
สำคัญเท่า; เพราะว่ามันขึ้นอยู่กับปัญหาอันใหญ่ : ที่ว่า  
เราสูญเสียอุดมคติ หรือระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียม  
ประเพณีที่ดีของการเป็นศิษย์ - การเป็นครูกัน นั้นเป็น  
ส่วนใหญ่.

ที่พูดนี้ก็เพื่อจะให้หนักกันได้เสียทีหนึ่งก่อนว่า  
ปัญหาของเรามีมาก แล้วก็มีความยากชนิดยากที่จะแก้;  
และอาจจะกล่าวได้ว่า เหมือนๆ กัน และเป็นกันทุกๆ ไป แทบ  
ทุกแขนงของงานในโลก. มันมีปัญหามาเนื่องมาจากมนุษย์  
เราถูกดึงด้วยอำนาจของความเจริญทางด้านวัตถุนี้ มาก  
จนถึงตัวไม่ค่อยคิดถึงกันทุกฝ่าย; แล้วเมื่อถูกความดึงดูด  
อันนี้ครอบงำแล้วละก็ จิตใจก็ไม่ค่อยจะอยู่กับเนื้อกับตัวมาก  
จนถึงกับว่า ไม่รู้ว่าตนเกิดมาทำไมด้วยซ้ำไป, ซึ่งเป็นเหตุให้

ไม่รู้ว่าจะต้องทำอะไรบ้าง แล้วจะต้องทำอะไร โดยเฉพาะหน้าที่ของตนเป็นกน ๆ ไป. เพราะฉะนั้นการที่จะพูดกันถึงวิธีที่จะแก้ปัญหาก็น่าจะมองกันให้ลึกไปถึงต้นตอ หรือรากเหง้าส่วนลึก ในการที่ทำให้เกิดความลำบากยุ่งยากเหล่านี้.

การแก้โดยวิธีอื่น ๆ นั้น อาตมาไม่จำเป็นจะต้องกล่าว เพราะว่าท่านทั้งหลายอาจจะได้รับการศึกษาอบรมมาแล้วเป็นอย่างมาก อย่างเพียงพอ. อาตมาจะพูดไปในทำนองนี้ ก็จะเป็นเรื่องเอามะพร้าวห้าวมาขายสวน. เพราะฉะนั้นจึงอยากจะพูดแต่ในส่วนที่เกี่ยวกับหลักธรรมะ บางอย่างบางประการที่จะนำไปใช้ สำหรับการดำรงจิตใจของเราให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ในการที่จะเผชิญกันเข้ากับปัญหาเหล่านี้. เพราะฉะนั้นขอทำความเข้าใจกัน ในขั้นแรกว่าอย่างนี้ :-

จะมีหลักธรรมะในทางพุทธศาสนา<sup>๕</sup> อะไรบ้างที่จะนำมาใช้สำหรับช่วยเราในการแก้ไข<sup>๕</sup> ปัญหาอันยุ่งยาก<sup>๕</sup>; และในทันทีก็คือการที่ท่านศึกษานิตะศก<sup>๕</sup>ทั้งหลายจะชนะ<sup>๕</sup> ใจของผู้ที่เราจะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย และนำเขาไปตามลู่ทางของวัตถุที่ประสงค์<sup>๕</sup> ด้วยความสมัครใจของเขาเอง.

ในวันนี้อาตมาอยากจะคุยกันเล่นมากกว่า ว่าด้วย<sup>๕</sup> สิ่ง<sup>๕</sup>ที่<sup>๕</sup>กัณ<sup>๕</sup>ลิ<sup>๕</sup>ม ก็คือลิ้มได้ยากกว่า “มธุรส<sup>๕</sup>สุ<sup>๕</sup>ณ<sup>๕</sup>ธ<sup>๕</sup>” ฟังแล้วก็คงจะงง;



ประเทียเราจะได้วินิจฉัยกันดู. อาตมาถือว่าเวลานี้เราจะต้อง  
แก้ไขวิกฤตการณ์ต่าง ๆ แม้แต่วิกฤตการณ์ของโลก จนกระทั่ง  
วิกฤตการณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ ในวงการศึกษาของเรา หรือปัญหา  
ขัดข้องในปัญหาของเรา ด้วยการเป็นมนุษยสัมพันธ์กันให้  
ถูกต้อง.

จะพูดเป็นสมมุติฐานกันก่อนว่า เราจะต้องเป็น  
มนุษยสัมพันธ์ - เลข ๐ กันให้มากยิ่งขึ้น ตามส่วนที่โลกนั้นมันยิ่ง  
เจริญขึ้น. พูดอย่างนั้นจะเป็นการพูดอย่างที่, ขอบภัย,  
เขาเรียกว่าบ้าง ๆ บอ ๆ อย่างนั้นก็ได้อ. แต่ว่าพูดอย่างนั้นง่าย  
ที่สุด; และถือว่า การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าของท่านที่  
เป็นศึกษานิเทศกัน ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ คือการเป็น  
มนุษย์ ๐ นั้น; จึงคิดว่าน่าจะนำมาพูด หรือนำมาคุยกัน  
ยิ่งกว่าเรื่องใด ๆ.

ทีนี้เราจะทำความเข้าใจกันในเรื่องคำว่า "มนุษยสัมพันธ์ ๐"  
เสียก่อน. คำว่า "สัมพันธ์" นั้นครูบาอาจารย์รู้ดีว่ามันหมายถึง  
ความว่าอะไร; และบางทีจะรู้มากเกินไป จนจับใจความ  
ของมันไม่ได้ ก็น่าจะเป็นได้เหมือนกัน. ถ้าถามว่า ๐ นั้น  
เป็นบวก หรือเป็นลบ? มันก็เกินกว่าจะต้องทราบเสียอีกว่า  
บวก หรือ ลบ; คือทุกคนจะต้องทราบว่ามันไม่ใช่บวก

หรือไม่ใช่ลบ; เพราะฉะนั้นมันก็คือไม่ใช่บ่อย และก็ไม่มาก  
 ไม่ under ไม่ over นั่นเอง มันจึงจะเป็นศูนย์. บวกมันก็ยิ่ง  
 over ยิ่งมากก็ยิ่ง over; ลบมันก็ยิ่ง under ที่นี้จะอยู่อย่างไร  
 จึงจะเป็น ๐.

วันหนึ่งเรา over กันก็ครึ่ง under กันก็อย่างก็ครึ่ง,  
 แล้วอยู่ในระดับที่เป็นปรกติ คือ ๐ นั่นก็ครึ่ง. ลองคำนึง  
 กำหนดเป็นเวลานาทีดู จนกว่าเราจะพบความหมายของคำว่า  
 ศูนย์ : เป็นมนุษย์ ๐ อยู่ก้นาที่ในวันหนึ่งๆ. เป็นมนุษย์  
 บวกสักก้นาที่, เป็นมนุษย์ลบสักก้นาที่. ดูเหมือนจะเป็น  
 มนุษย์บวก ก้นนั้นแหละมากกว่า คือมนุษย์ over เสียเป็น  
 ส่วนมากในวันหนึ่งๆ; เพราะเราถือว่าความทะเยอทะยาน  
 ความอวดดี ความสะเพร่า ความมักใหญ่ใฝ่สูง อะไรเหล่านี้  
 มันเป็นเรื่อง over; ความเศร้า ความหดหู่ ความขลาด  
 ความกลัว ความท้อแท้ อะไรเหล่านี้ มันเป็นเรื่องลบ หรือเป็น  
 ฝ่าย under; มนุษย์ ๐ ไม่ค่อยจะมี แม้ในที่สุดแต่ความ  
 สำนึกตัว มันก็ยังไม่ค่อยจะมี. มันมีแต่ความลืมตัว คือมัน  
 บวกมากเกินไป.

นี่เป็นการกล่าวอย่างหลักธรรม, กล่าวหลักธรรม  
 ที่แท้จริงและที่สมบูรณ์; แต่กล่าวด้วยภาษาพูดคนไหนอะไร

อาตมาก็บอกไม่ได้; จึงใช้คำว่า มนุษย์ ๐. แต่โดยที่เห็นว่า พุทฺธอย่างอื่นเข้าใจยาก พุทฺธอย่างนี้เข้าใจง่ายกว่า จึงพูดอย่างนี้พร้อมทั้งเสนอว่า ความเป็นมนุษย์ ๐ นี้, มนุษย์เลข ๐ นี้จะช่วยแก้ปัญหาคำต่าง ๆ ได้มาก รวมทั้งปัญหาเรื่องของครูบาอาจารย์ต่าง ๆ ด้วย. เพราะฉะนั้นท่านต้องนึกถึงคำว่า ไม่บวก ไม่ลบ ไม่ over ไม่ under นี้ไว้ให้ถี่ๆ จึงจะเข้าใจ.

ลองเหลือบตาไปดูหลักธรรมะของพระพุทธเจ้าโดยตรงดูว่า มันเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ๐ นี้อย่างไรบ้าง. อยากจะขอแนะนำวาทธรรมะสักหมวดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า โขขณังค์; ท่านครูบาอาจารย์ส่วนมากก็คงเคยได้ยินคำนี้ เพราะมีอยู่ในหลักสูตรจริยศึกษา หรือศีลธรรมแม่แต่ของเด็ก ๆ. โขขณังค์ ๗ ประการ หมายถึงธรรมะ ๗ ข้อ ซึ่งเป็น factor หนึ่ง ๆ ของความสำเร็จในการตรัสรู้ ใน ๗ ข้อนี้เขาระบุไว้ว่า: - สติ - ความรำลึกได้. ทัมมวิจยะ - การเลือกเฟ้นเอาแต่ที่ถูกต้องควร. วิริยะ - ความพากเพียร. ปัตติ - ความอึดอ้อมใจ. ปัสสัทธิ - ความสงบราบังปลง. สมาริ - ความตั้งมั่นอย่างแน่น. อุเบกขา - ความปล่อยเฉย.

ลองนึกดูว่า ธรรมะทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นองค์  
 หนึ่ง ๆ ของความสำเร็จอย่างไร? อย่าลืมว่าเป็นเพียง  
 องค์หนึ่ง ๆ เท่านั้น, แล้วรวมกันทั้ง ๗ องค์ จึงจะเป็น  
 เรื่อง ๆ หนึ่งของความสำเร็จ. เราจะเอาธรรมะนี้มา apply  
 ก็คือว่า จะเอาธรรมะนี้ ซึ่งเป็นธรรมะสำหรับบรรลุ มรรค ผล  
 นิพพาน มาใช้; ซึ่งถ้าเราจะเอามา apply ทั่วไป แม้แต่  
 แก่เรื่องประจำบ้าน ประจำวัน นั้นมันก็ยังทำได้; และหลัก  
 เดียวกันนั้นเองโดยไม่ต้องเปลี่ยนแปลง. ยิ่งพิจารณาคู จะยิ่ง  
 เห็นอย่างนี้ ก็คือว่า ในการปฏิบัติงานใดก็ตาม, งานที่เป็น  
 ชั้นเป็นอันเรื่องหนึ่งนั้นจะต้องดำเนินไปตามกรรมวิธี อย่างนี้  
 ะ ะ  
 ึ่งนั้น.

ข้อแรกที่สุด ก็ ข้อ ๑ จะต้องมีสติสัมบูรณ์ ระลึก  
 มาได้ทั้งหมด ในเรื่องที่เราจะระลึกเอามา; เราจะต้องระลึก  
 เป็นวงกว้าง ครอบคลุม ทั่วไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง กับสิ่ง  
 ที่มันเกี่ยวข้องกันเป็นข้อแรก เรียกว่า สติ.

ข้อ ๒ ต้องใช้ข้อนี้ เรียกว่า ธรรมวิจยะ ซึ่งแปลว่า  
 เลือกเฟ้นธรรมะ; เลือกเอาเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความต้องการ  
 ที่ใช้เป็นหลักเป็นเกณฑ์ได้; เหมือนกับเราไปเที่ยวในสวน  
 ดอกไม้ เราไม่ได้เก็บดอกไม้ในสวนทั้งสิ้น แต่เราจะเก็บเอา

เฉพาะที่เราต้องการอย่างไรในคราวนั้น หรือในวันนั้นเท่านั้น เก็บแต่อย่างดีที่สุด. นี่ก็คือเราประมวลเอา material ต่าง ๆ ที่เรารวมเอามา แล้วเอามาเลือกดูว่า อันไหนจะเป็นอย่างไร? อันไหนจะต้องทำหน้าที่อย่างไร? อันไหนจะใช้เป็นหลักเป็นประธานอย่างไร? จัดรูปโครงนั้นเองให้แน่นอนตายตัวลงไป เรียกว่าเลือกเฟ้นธรรมชาติ.

ข้อ ๓ เราก็ต้องใช้ที่เรียกว่า วิริยะ อันนี้หมายถึง กำลังงาน ที่เราต้องใช้ในการกระทำ ต้องมีให้ถูกต้องและเพียงพอ มีวิริยะก็คือหมายความว่าอย่างนั้น; ข้อนี้เกือบจะไม่ต้องอธิบาย หมายถึงกำลังงานก็แล้วกัน.

ข้อ ๔ คือ บิณฑิ ท่านจะต้องมีความพอใจ บิณฑิ ปราโมทย์ในสิ่งที่ทำ ในวัตถุประสงค์ของสิ่งที่ทำ ในสิ่งที่กำลังทำอยู่ที่เดียว. บิณฑินี้ก็หมายถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง; ไม่ใช่บิณฑิล่มหลงในเรื่องสวย เรื่องงามอะไรในทำนองนั้น; และไม่ใช่บิณฑิที่เกิดมาจากความสำเร็จ ในความหวังที่จะรวยใหญ่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่. มันต้องเป็นบิณฑิที่ประกอบไปด้วยธรรม คือพอใจในตัวการงานที่ได้ทำ เหมือนกับที่เขาพูดว่าทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ไม่เลยไปถึงเงิน หรือถึงผลอย่างอื่น. เพราะฉะนั้นบิณฑิเกิดขึ้น

เพราะว่า ได้ทำเท่านั้น ในสิ่งที่ดีที่ถูก ที่น่าทำอย่างยิ่ง, มีโชคที่ได้ทำเท่านั้นก็พอแล้ว; ไม่ต้องมีโชคที่จะได้เงิน หรือว่าได้ชื่อเสียง, ก็พอแล้ว, ไม่ต้องไปถึงนั้น เพราะว่า ถ้าไปถึงนั้นแล้ว มันไม่ใช่บิตที่ประสงค์ในที่นี้ มันเป็นอย่างอื่น ไปเสีย.

เหมือนกับจะยกตัวอย่างว่า ชาวนาจะทำอย่างนั้น พันดินที่แรกที่หว่านก็พอใจที่แรกที่ได้พ่นลงไปทีหนึ่งแล้ว มันเสร็จไปที่หนึ่งแล้ว, พันสองที่ก็เสร็จไปสองที่, พันสามที่ก็เสร็จไปสามที่, มันยังมีบิตมากขึ้นทุกที. อย่างนี้ เรียกว่าถูกต้องตามหลักนี้. ถ้าตรงกันข้ามก็หมายความว่า พ่นไปที่หนึ่งก็ยังมีความรู้สึกว่าคาญว่า แหม, มันยังอีกมาก, พันสองที่ สามที่ สิบที่ ก็ยังมีอยู่ว่า แหม มันยังอีกมาก, ยังไม่ใกล้กับความสำเร็จ มันไม่อาจจะเกิดบิตได้; แล้วมัน ยังเกิดความกระวนกระวาย ระส่ำระสาย เร่าร้อน จนกระทั่ง จะทิ้งงานไปเสียเลย, มันไม่มีบิตหล่อเลี้ยงกำลังงาน หล่อเลี้ยงกำลังใจ. เพราะฉะนั้นจึงต้องมีวิริยะที่หล่อเลี้ยงอยู่ด้วย บิต คือความพากเพียรที่หล่อเลี้ยงอยู่ด้วยความพอใจ.

ข้อ ๕ จะต้องมึธรรมะ ที่ชื่อว่า บัณฑิต คือมัน ชาญฉลาด มันเริ่มชาญฉลาด. ความรู้สึกนึกคิดจิตใจอะไรต่าง ๆ นี้

มันเริ่มเข้ารูป. คำนี้แปลว่า ความสงบรำงับลง ; แต่  
 อากมาใคร่ระบุความหมายให้ง่าย ๆ ให้เข้าใจกันได้ในที่นี้ว่า  
 “ความที่มันเข้ารูป”. ก่อนนั้นมันยังไม่เข้ารูป มันยังไม่แน่ใจ  
 บ้าง ยังสงสัยบ้าง ; ไม่ได้ทำให้เป็นรูปเป็นร่างลงไปว่า จะ  
 สำเร็จได้แน่. แต่เดี๋ยวนี้มันแน่นอน มันเข้ารูป เขาเรียกว่า  
 บัณฑิต, ก็จิตใจเริ่มรู้สึกว่ามีความรู้สึกพอใจการงานนั้น  
 เข้ารูปเข้ารอยกันดีกับการงานนั้น รักใคร่พอใจการงานนั้น  
 ยิ่งขึ้น และรู้สึกเป็นสุข พร้อมกันไปในตัว ในการงานนั้น  
 เรียกว่าเข้ารูป.

ข้อ ๖ ต้องมีสมาธิ คือความที่มีจิตตั้งมั่นลงไปแล้ว  
 เป็นอย่างดี. คำว่า สมาธิ นี้ขอให้ความหมาย ๓ อย่างเสมอไป  
 : - ก็คือว่า มีจิตใจบริสุทธิ์ อย่างหนึ่ง, แล้วก็มีจิตใจจดจ่อ  
 ในสิ่งเดียว อารมณ์เดียว นี้ อย่างหนึ่ง, และมีกัมมวิญญาน  
 คือมีความคล่องแคล่วว่องไว นิ่มนวล อ่อนโยน เหมาะสม  
 แก่การงานทางจิตใจ เป็นอย่างยิ่ง ; อย่างนี้ภาษาบาลีเขา  
 เรียกว่า กัมมุณี = แปลว่า ควรแก่การงาน ซึ่งดูเหมือนจะ  
 ตรงกับคำว่า active นี้มากที่สุด. เพราะฉะนั้นอย่าได้เข้าใจ  
 ว่าสมาธิมันซึมๆ เชื่องๆ อะไรทำนองนั้น. มันต้องมีความ  
 หมายถึงว่า : ปริสุทฺโธ - จิตบริสุทธิ์, สมาหิต - ตั้งมั่น

แน่วแน่, กมนนีโย - ใจ พร้อมที่จะไหวไปตามการงาน ;  
 อย่างนี้เรียกว่าสมาธิ ต้องครบทั้ง ๓ ส่วนอย่างนี้ ก็เรียกว่า  
 มั่นแน่อนอนต่อความสำเร็จ.

ข้อ ๗ ข้อสุดท้ายคือ อุเบกขา. อุเบกขานี้ ไม่  
 มีอะไรก็ว่าง ได้แก่ ปล่อยไปเฉยๆ; เพราะว่าสิ่งต่างๆ มัน  
 เข้ารูป และกำลังเล่นไปแล้ว, แล้วก็เฉยเหมือนกับว่า จัด  
 สิ่งต่างๆ ดีแล้ว ก็ปล่อยให้มันเป็นไปเองอย่างนั้น. ผู้ทำจะ  
 ต้อง มีจิตว่าง วางเฉยอยู่จนกว่าจะไปถึงที่สุด. ในทาง  
 ธรรมะ ก็คือจนกว่าบรรลุผล ; เมื่อได้เตรียมเกี่ยวกับศีล  
 เกี่ยวกับสมาธิ เกี่ยวกับอะไรต่างๆ ไว้ดีแล้ว มีปัญญาที่ตั้งไว้  
 ถูกต้องดีแล้ว มันก็ว่างเฉย ปล่อยให้สิ่งต่างๆ เป็นไปเอง.

เปรียบเหมือนกับว่า เอม้ามาลากรด ต้องปรับปรุง  
 รดกันเป็นการใหญ่ ปรับปรุงม้ากันเป็นการใหญ่ เอม้าผูก  
 เอม้าเทียม เอม้าฝึกเทียมรด จนกว่าม้ามันจะลงรูปกับรด  
 กับถนน กับคนขับนั้นด้วย; พอมันลงรูปกันแล้ว คนขับ  
 ก็เพียงแต่ถือเชือกไว้เฉยๆ เท่านั้น ม้ามันก็วิ่งไป.

ในขณะที่แห่งอุเบกขาอย่างนี้ มันเป็น ๐ เสมอ ไม่  
 ได้มีบวกมีลบ นั่นนี้ เหมือนกับตอนแรกๆ; ที่วิ่งไปด้วยบวก  
 หรือลบตอนแรกๆ ก็คอย่างนั้น ก็คอย่างนี้ คัดตอนอย่างนั้น



เพิ่มเติมอย่างนี้ มันมีแต่ในระยะปรับปรุง; ในระยะที่สำเร็จ  
ประโยชน์จริง ๆ มันต้องว่าง, หรือที่เรียกว่า ๐. พอพูด  
อย่างนี้ บางที บางท่านก็จะว่าเอาแล้ว ๆ, *เรื่องความว่าง  
มาอีกแล้ว.* อาทمامักจะถูกเขาพูด หรือว่าอะไรทำนองนี้  
เสมอ; แต่ที่ยืนคืออย่างนี้ ขอให้ยึดถือไว้อย่างนั้นก็แล้วกัน  
ว่า จะพูดกันเรื่องความว่างนี่อยู่เรื่อย ๆ ไป.

ได้พูดมาแล้วว่า เป็นมนุษย์ ๐ คือไม่บวก ไม่ลบ  
ไม่ over ไม่ under <sup>๕๘</sup>นั่นคือ ว่าง เหมือนกัน อย่าลืมเสีย.  
แล้วกรรมวิธีของจิต คือประพาศเป็นไปในเรื่องตรัสรู้ มรรค  
ผล นิพพานก็ดี, ในการทำการงานอย่างโลก ๆ ที่บ้าน  
ที่เรือนก็ดี, <sup>๕๙</sup>จะต้องอาศัยหลักลักษณะที่เรียกว่า ๐ หรือ  
ว่างนี้เป็นแกนสำคัญ; <sup>๖๐</sup>ถ้าไม่เช่นนั้นจะเลยเป็นโรค  
เส้นประสาท หรือเป็นวิกลจริต ต้องไปอยู่โรงพยาบาลกัน  
หมด ไม่มีเหลือไว้ให้ทำอะไรได้. แท้จริงทั้ง ๆ ที่เขาไม่รู้ตัว  
เขาก็ได้อาศัยภาวะที่เป็น ๐ หรือความเป็นมนุษย์ ๐ กันอยู่  
ทั้งนั้นเลย. <sup>๖๑</sup>พื้นฐานของเราแท้จริงก็คือ ๐; ถ้าเราไม่มี  
พื้นฐานเป็น ๐ แล้ว ก็คือวิกลจริตแล้ว. มันจะต้องเป็น  
โรคภัยไข้เจ็บทางจิตใจ จนกระทั่งเป็นโรคภัยไข้เจ็บตายทาง  
ร่างกายด้วย. เราต้องนึกดูให้ดี ๆ ว่า พื้นฐานของบุคคลที่ดี

สัตว์ก็ดี มันเป็น ๐ ; ในขณะที่ ๐ นั้นมันไม่มีอะไรมารบกวน เพราะฉะนั้นมันจึงฉลาดอย่างยิ่งอยู่ตามธรรมชาติ.

พุทธศาสนาบางนิกาย เช่นนิกายเซ็น เขาพูดในรูปอย่างนี้ ยืนยันเด็ดขาดยิ่งกว่าพวกเราฝ่ายเดรวาท คือเขาถึงกับพูดว่า : **ธรรมดาคนเรานั้นมันไม่มีปัญหาอะไรอยู่แล้ว มันฉลาดอย่างยิ่งอยู่แล้ว ; แต่มันโง่ทุกคราวที่ได้พบอารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, มันปรุงแต่ง ทำให้เกิดความคิดต่าง ๆ มีคมนไปเลย. เพราะฉะนั้นถ้าจะทราบคำตอบของอะไรให้ถูกต้องแล้ว จะต้องทำให้เป็น ๐ แล้วมันจะตอบของมันได้เอง. แม้ในขณะที่เราเรียนมาก ศึกษามาก ต้องจดจำหลักมาก ค้นคว้ามาก คำนี้ คำนั้น คำนั้นมาก ; แต่ขณะที่จะพบคำตอบที่ถูกต้องนั้น จิตจะต้องเป็นว่าง หรือเป็น ๐ เสมอไป, มันไม่อาจจะเกิดขึ้นมาในขณะที่เป็นบวก หรือเป็นลบ เป็น over หรือเป็น under ; มันจะเกิดขึ้นมาได้ในขณะที่มันเป็น ๐, ที่เรียกว่าเป็น สมာธิวิสุทธิ ทั้งมัน ควรแก่การงานเสียก่อนแล้ว ก็เป็น ๐.**

อาตมาเห็นว่าเมื่อเวลาพอ อยากจะพูดเลยไปเสียถึงวัตถุประสงค์หมายของมนุษย์เรา ว่า มันมีอยู่ในที่สุด สูงสุดขั้น

อย่างไร? แล้วมันจะสำเร็จความเป็นมนุษย์ ๐ หรือมีจิต ๐  
 ใต้อย่างไร? และข้อนี้อาจจะมีประโยชน์ถึงกับสามารถทราบถึง  
 หน้าที่ที่เรา พวกครู จะพาโลกไปให้ถึงใต้อย่างไร? คือเรา  
 จะต้องรับรู้<sup>๕</sup>ว่า มนุษย์<sup>๕</sup>มันต้องการเหมือนกันหมด เพื่อให้  
 ถึงสิ่ง<sup>๕</sup>ที่สุดที่มนุษย์<sup>๕</sup>ควรจะได้, แล้วก็บัญญัติไว้เป็นอุกมคติ  
 ที่รับรองกันได้.

พวกครู หรือพวกที่ปรึกษาของครู เช่นพวกศึกษา-  
 นิเทศกัน จะมีอะไรที่แปลกไปกว่าเขาหรือ มันก็ไม่มีอะไรที่  
 แปลกไปเลย; มันต้องร่วมมือกันพาเขาไปสู่จุดหมายปลายทาง  
 นึงนั่น. เพราะฉะนั้นจึงว่า ครู<sup>๕</sup>มัน<sup>๕</sup>พา<sup>๕</sup>โลก<sup>๕</sup>  
 ให้ไปถึงจุดหมายปลายทาง จุดเดียว อย่างเดียวทั้งหมด  
 สำหรับทุกคน. ที่<sup>๕</sup>เรามาสนใจในระยะเบื้องต้น ระยะเริ่ม  
 แรกนี้กันอย่างละเอียดลออ อย่างพิถีพิถันโดยคิดว่า แม้แต่  
 จะทำให้กันรู้หนังสือ<sup>๕</sup> ก็นับรวมอยู่ในกรรมวิธีสายเดียวยาวยืด  
 ที่จะพาไปสู่จุดหมายปลายทางด้วยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น  
 อย่างไม่ไปแยกงานขั้นแรกที่สุด เช่น งานสอน ก ข ก กา  
 ออกไปเสียจากการนำโลกไปสู่จุดหมายปลายทางสุด.

ที่<sup>๕</sup>เราพูกันถึงจุดหมายปลายทางสุดบ้างว่า มัน  
 ควรจะเป็นอะไร? และบางที่จะต้องนึกว่าอย่างไรเป็นสากล

ที่สุดที่จะใช้ได้กันทั่วโลก ทุกประเทศ เป็นระหว่างชาติไปเลย. เมื่อตั้งปัญหาอย่างนี้ อตมอยากจะขอให้สละเวลาสักกึ่งหนึ่ง นึกกันถึงสิ่งที่เรียกว่า ดีที่สุดที่เขาใช้ภาษากลางว่า Summum Bonum ก็เป็นภาษาลาติน ที่ใช้เป็นภาษากลางในวงการ จริยธรรมของโลก; ก็เราจะไม่พูดถึงศีลธรรม คือ morality นั้น ซึ่งมันไม่เปิดโอกาสให้วินิจฉัย วิพากษ์วิจารณ์ อะไร; เอาหลักตายตัว หรือเอา common sense เป็นหลัก ว่า:- เมื่ออย่างนั้นมันไม่เกิดความทุกข์ละก็อย่างนั้นมันก็พอ; แต่ว่าเท่านั้นมันไม่พอสำหรับพวกเราที่เป็นครูบาอาจารย์; เพราะฉะนั้นเราจะต้องเอาสูงขึ้นมาถึงระดับที่เรียกว่า ethics หรือที่เรียกว่า moral philosophy ก็ปรัชญาของศีลธรรม ซึ่งเปิดโอกาสให้คานึงคานวดได้เต็มที่อย่างอิสระ.

ขออย่าเอาคำว่า moral กับ ethics ไปปนกันเข้า สิ่งทีเรียกว่า moral นั้นเป็นไปตามความรู้สึกสามัญสำนึก ไม่ต้องใช้เหตุผล ก็คนทุกคนเห็นด้วยแล้วบัญญัติกันขึ้นไว้ แล้วไม่ต้องมีเหตุผล เพราะเป็นสิ่งที่ปรากฏได้ เข้าใจได้ เห็นได้แก่คนทุกคน. แต่ส่วน ethics นั้น เขาหมายถึง moral philosophy คือปรัชญาของสิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมนั้นอีกที หนึ่ง. มันก็ต้องมีปัญหาเกิดขึ้นเป็นธรรมดา เพราะไปเกิด

ใช้สติปัญญา หรือไปคำนึงคำนวณเลยไป เกินขอบเขตของ common sense ; แต่ถึงอย่างนั้นก็นับว่าเป็นสิ่งที่มีเหตุผล เราจึงสนใจ.

สิ่งที่เรียกว่า Summum Bonum ซึ่งแปลว่า highest goodness นี้ เขาแจกไว้ ๔ ข้อด้วยกันคือ :-

ข้อ ๑ ว่า Happiness หรือ Blissfulness ความสุข อันนี้ต้องคำนึงถึงก่อนเสมอ. การที่จะบัญญัติจริยธรรมหรือ การสั่งสอนอะไรก็ตาม ต้องคำนึงถึงความสุขที่แท้จริงนี้เป็น วัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายก่อนเสมอ ต้องนึกถึงก่อนเสมอ. แต่อย่าลืมว่า มันต้องเป็นความสุขที่แท้จริง คือ สุข - ข สะกด ; สุข - ก สะกด เป็นเรื่องร้อน เรื่องเผาผลาญของ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ของ รากะ โทสะ โมหะ, มันเป็นความสุข ก สะกด จะใช้ในที่นี้ไม่ได้. สุข ข สะกดนั้นแหละ คือสุขแท้ สุขเย็น เยือกเย็น เพราะสติปัญญา เพราะการประพฤติ กระทำถูกต้อง ไม่ถูกเผาผลาญด้วยกิเลส หรือด้วยเหี้ยของกิเลส.

มนุษย์เราควรจะรู้ว่า อะไรเป็นสุข ก. อะไรเป็น สุข ข. แยกกันให้เด็ดขาดเสียก่อน ถ้าพวกครูบาอาจารย์จะ มัวไปเมาในสุข ก. สะกด อยู่ละก็ ก็จะนำลูกศิษย์ไปสู่อะไร ก็ลองคิดดู ; มันไม่ใช่อุคคมคติปลายทางของการศึกษาเสียแล้ว.

แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังเห็นได้ว่า มีการสับเปลี่ยน เอาไปสับเปลี่ยน  
กันเรื่อย; แล้วครูบาอาจารย์บางคนก็กำลังไปมีนเมากับสุก  
ก. สะกตนี้คล้ายเหมือนกัน. ถ้าจะสะสางปัญหาข้อนี้กันให้  
ถูกต้อง ก็ต้องสะสางปัญหาเรื่องนี้กันเสียก่อนว่า สุก ก. สะกต  
หรือ สุข ข. สะกตกันแน่; แล้วครูบาอาจารย์จะต้องมี  
อุดมคติ คือสุขแท้จริง, คือสุข ข. สะกตกันเสียก่อน  
จึงจะพูดเรื่องอื่นกันได้.

การศึกษาก็เหมือนกัน เราหมายถึงนามธรรม ไม่ใช่  
ตัวครูบาอาจารย์จะต้องมีอุดมคติ มีเจตนารมณ์ มีอะไรมุ่งไป  
ยังสุก ก. สะกต แต่ต้องมุ่งไปยังสุข ข. สะกต กันเสียก่อน  
โลกนี้จึงจะมีสันติภาพถาวร คือสุข ข. สะกต, ไม่ใช่สุก  
ก.สะกต ซึ่งเราหมายถึงวัตถุนิยม. เรื่องหลงใหลทางวัตถุนิยม  
นั้นแหละเป็นอันตรายอย่างยิ่ง; เพราะว่าทำให้โลกนี้ไม่พอ  
ยิ่งขึ้น เพราะทุกคนระดมไปต้องการวัตถุคราวเดียวกันมาก ๆ  
จนวัตถุทั้งหมดในโลกนี้มีให้ไม่พอ, หรือว่าแม้วัตถุในโลกนี้  
จะมีเพิ่มขึ้นอีกสัก ๑๐ เท่า ๑๐๐ เท่า มันก็ยังไม่พอยุ่ที่นั่นแหละ  
ถ้าไปนิยมสุก ก. สะกต กันมากขึ้น; แต่ถ้าไปนิยมสุข ข. สะกต  
มันเหลือเสียอีก; วัตถุในโลกนี้จะเหลือ เกินกว่าที่มนุษย์  
ต้องการเสียอีก.

ขอให้ไปศึกษาให้ที่ว่ามนุษย์เราในโลกนี้กำลังลำบาก  
 ยุ่งยาก เดือดร้อน เป็นทุกข์อยู่ เป็นทุกข์เดือดร้อนอยู่  
 ด้วยสิ่งที่เกินความจำเป็นทั้งนั้น, สิ่งที่เกินความจำเป็นของ  
 ร่างกายของชีวิตจิตใจ ของอะไรทั้งนั้น ที่มันทำความยุ่งยาก  
 ลำบากให้. ถ้าเราเอามาเท่าที่จำเป็นแก่ชีวิตแล้ว แทนจะ  
 ไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากวุ่นวายกันได้. ในโลก  
 ทั้งโลกนี้พากันเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่เฉพาะประเทศไทยเรา;  
 ประเทศไทยเราบางที่จะเดินตามหลังเขาต้อยๆ ไปเสียอีก.  
 ประเทศที่เจริญมากนั้นกำลังทุกข์มาก. ความทุกข์นั้นมีมูล  
 มาจากสิ่งที่เกินไปจากความจำเป็นของธรรมชาติ หรือของ  
 ร่างกาย ของชีวิตจิตใจทั้งนั้น. ที่ที่เขาไปเพิ่มในส่วนนั้นมาก  
 ขึ้นไป เร่งในส่วนนั้นมากขึ้น; โลกนี้มันก็เต็มไปด้วยความ  
 ยุ่งยาก วุ่นวายมากขึ้น; และเป็นอย่างนี้ มันก็ขัดกันกับ  
 หลักของทางจริยธรรม. มันเป็นเรื่องโลกคิบๆ เป็นวัตถุคิบๆ  
 เป็นอะไรทำนองนั้นไปเสีย ไม่ใช่จริยธรรม.

ถ้าถือเอาตามทางจริยธรรมแล้ว มันจะต้องเป็น  
 ความสุขที่ถูกต้อง ไม่ว่าจริยธรรมของศาสนาไหน หรือ  
 ของนักจริยธรรมสายไหน จะต้องเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น. ถ้าไป  
 ตกเป็นทาสของวัตถุแล้ว มันก็ถูกกันออกไปจากวงของ

จริยธรรม ไม่ได้เป็น ethics เพราะฉะนั้นในวงของจริยธรรม จึงไม่ยอมรับเอา dialectic materialism ว่าเป็นจริยธรรม อย่างนี้เป็นต้น เป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัด. ฉะนั้นข้อที่ ๑ จึงต้องคำนึงถึงความสุขที่แท้จริงก่อน.

ข้อที่ ๒ Perfection คือความเต็ม; จะเป็นเต็ม ของมนุษย์ หรือเต็มของความรู้สึกทางจิตใจ หรืออะไรก็ตาม, เราเรียกว่า ความเต็ม.

นี่เราลองถามตัวเองดูทุก ๆ ท่านว่า เรากำลังเต็มหรือเปล่า. ความเต็มนี้มันบอกได้ยาก; เพราะว่าใคร ๆ ก็อยาก จะพูดว่าตัวเองเต็มทั้งนั้น. ถ้าใครมาหาว่าไม่เต็มละก็โกรธ เป็นพื้นเป็นไฟ; แต่ความจริงนั้นมันเต็มหรือเปล่า. ตาม หลักธรรมในพุทธศาสนาถือว่า คนเต็มก็มีแต่พระอรหันต์ เท่านั้น; เพียงชั้นพระสกิทาคา อนาคามี นี้ก็ยังไม่เต็ม; เต็มต้องเป็นพระอรหันต์เท่านั้น. นี่ระวังให้ดีเดี๋ยวมันก็จะ ไปศูนย์ หรือไป ว่าง อีกแล้ว.

พระอรหันต์ท่านมีจิตใจว่าง ว่างจากบวก ว่างจาก ลบ ไม่ over ไม่ under แล้วก็ไปศูนย์ คือว่างจากความรู้สึก ว่าตัวกู หรือของกู ความรู้สึกว่า ตัวกู หรือของกู นั้นมัน ทำให้ไม่เป็นบวกก็เป็นลบเสมอไป; ไม่เป็น ๐ ได้. มันจะ



เป็น ๐ ได้ก็ต่อเมื่อหมดความรู้สึกว่า ตัวกู ของกู ; นั้นแหละ  
คือเต็ม มันไม่ยากอะไร มันไม่หิวอะไร มันไม่กระหายอะไร.  
ถ้าใครยังหิว หรือกระหายอะไรอยู่<sup>๕</sup>ทางรูปธรรม หรือ  
นามธรรม ก็ตาม เรียกว่ายังไม่เต็ม ; มนุษยธรรมของ  
บุคคลผู้นั้นยังไม่เต็ม หรือว่าความสุขของเขายังไม่เต็ม, ความ  
ต้องการของเขายังไม่เต็ม ก็แล้วแต่จะเรียก. ถ้ายังไม่เต็ม  
อยู่เรื่อย มันก็ต้องกระวนกระวายระส่ำระสาย มันก็ต้อง  
กระทบกระทั่งกัน ; เพราะฉะนั้นมันก็หาความสุขไม่ได้.

โลกนี้หาความสุขไม่ได้ เพราะมนุษย์ยังไม่เต็ม,  
และไม่รู้จักความเต็ม. เราจะสมมุติว่าเต็มของความคิด, เต็ม  
ของความถูกต้อง เต็มของความยุติธรรม หรืออะไรก็สุดแท้  
เรียกได้ทั้งนั้นในทางสมมุติ ; แต่อย่าไปหลงว่า มันเป็นบวก.  
ถ้ามันเต็มแล้วมันจะเป็น ๐ ก็มีความรู้สึกที่ว่างจากตัวกู  
ของกู มันจึงจะเป็นความยุติธรรม เป็นความจริง เป็นความ  
ถูกต้องอะไรที่แท้จริง. ถ้าไม่เช่นนั้นมันจะเป็นความยุติธรรม  
ที่เข้าข้างตัว, เป็นความถูกต้องที่เข้าข้างตัว ของฝ่ายใด  
ฝ่ายหนึ่งเสมอไป.

ขอให้ดูที่เขาคะเลาะวิวาทแย่งชิงกันซิ เขาถูกกัน  
ทั้งสองฝ่าย, เขายุติธรรมกันทั้งสองฝ่ายตามแบบของเขา.

แต่มันไม่ตรงกันทั้งสองฝ่าย มันก็เลยทำกันไม่ได้ เข้ากันไม่ได้. เพราะฉะนั้นที่เรียกว่าคัจฉริย ถูกต้องสวยงาม ยุติธรรมอะไรนั้นจะต้องเป็นเรื่องถูกต้อง ของความที่ไม่มีความอยาก ความกระหาย ความหิวแห่งตัวกู ของกู. คำว่า Perfection หมายความว่าอย่างนี้. หน้าที่ว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์อย่างหนึ่ง เป็นข้อที่ ๒.

ข้อที่ ๓ Duty คือหน้าที่; แล้วขยายความออกไปว่า Duty for the duty's sake – หน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่. เดียวนี้เราทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ หรือว่าเพื่อเงิน หรือว่าเพื่อเลื่อนชั้น หรือว่าเพื่อชื่อเสียง หรือว่าเพื่ออะไร. เรามาจับกันดู แล้วเมื่อโรมันจึงจะเป็น Duty for the duty's sake. มันก็ไม่มีพวกไหนอีกเหมือนกัน ถ้าจะพูดกันอย่างรวบรัดประหยัดเวลา; ก็มีแต่พวกพระอรหันต์เท่านั้นที่ “ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่”. สำหรับบุคคลธรรมดาแล้วยากอย่างยิ่ง ที่จะทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่; มันต้องหน้าที่เพื่อประโยชน์ของตัวกู ของกู อยู่เสมอไป ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง.

เราลองมองดูที่ นักศึกษา นักวิทยาศาสตร์ นักก้นครัวอะไรก็ตาม ทำการก้นครัวศึกษาจนลืมกินอาหาร ลืมลูก

ลิมเมีย ลิมอะไรต่าง ๆ ลิมวัน เดือน ปี คำ มีด หรือ สว่าง ;  
 อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่ถึงกับจะกล่าวได้ว่า หน้าที่เพื่อประโยชน์  
 แก่หน้าที่ ; เพราะยังหลงอะไรอยู่บางอย่าง, หวังจะได้  
 อะไรอยู่บางอย่างเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นมีแต่พระอรหันต์  
 ที่หมดกิเลส หมดโลภ หมดโกรธ หมดหลง หมดความรู้สึกว่า  
 ตัวกู ของกู นั้นเท่านั้น จึงจะเคลื่อนไหวอะไรไปด้วยกิริยา  
 สักว่าเคลื่อนไหวไปเพื่อกิริยาเท่านั้น, หรือว่าการกระทำนั้น  
 เพื่อการกระทำนั้น ไม่ถึงผลของการกระทำ. แต่การที่เอา  
 อุดมคติ<sup>๕</sup> มาเป็นอุดมคติของคนธรรมดา<sup>๕</sup> ก็เพื่อ  
 ให้คนธรรมดา<sup>๕</sup> นวดออกอย่างนั้น ขากบนมุ่งหน้าไปใน  
 ลักษณะอย่างนั้น ; เพราะว่าในขณะที่นั้นแหละมันทำให้เรา  
 เต็ม และมันทำให้เรามีความสุข.

ในขณะที่ที่เราทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่นั้น  
 ลองพิจารณาดูเถิด ในขณะที่นั้นเราเป็น ๐ เป็นมนุษย์ ๐ ,  
 เป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ ; ในเวลานั้นจะ  
 สงบเย็นที่สุด เป็นสุขที่สุด. ถ้าเราไปทำหน้าที่เพื่อเงิน เพื่อ  
 ชื่อเสียง เพื่ออะไรเข้าละก็ มันตรงกันข้ามไปหมด, มันพร่อง  
 มันหิวอยู่ แล้วมันจะเต็มได้อย่างไร ; มันร้อนอยู่แล้ว  
 มันจะสงบเยือกเย็นอยู่ได้อย่างไร. เพราะฉะนั้น อย่าได้ดูถูก

คุณหมัน ว่ามันเป็นอุกมคติ ใช้ช้ออะไรกินไม่ได้; แต่  
 ที่จริงมันยิ่งไปกว่าที่จะช้ออะไรกินได้เสียอีก เพราะมันทำให้  
 เต็มและเป็นสุข สำหรับอุกมคติที่ว่า “หน้าเพื่อ  
 ประโยชน์แก่หน้า”.

อาตมาอยากจะยืนยันเสียเลยว่า ท่านครูบาอาจารย์  
 หรือว่าครูบาอาจารย์ที่ปรึกษา หรือศึกษานิเทศก์นี้ ยึดอุกมคติ  
 นี้แล้ว ท่านจะประสบความสำเร็จอยู่ทุกหนทุกแห่ง. ทุกคน  
 จะระคมกันรักท่าน ระคมกันเชื่อถือท่าน นับถือท่าน อะไร  
 อย่างนี้เป็นต้น. นี่ก็เป็นอันว่า เราใช้อูกมคติของจริยธรรม  
 สากล ที่เรียกว่า Summum Bonum ข้อที่ ๓ นั้นเอง เอมมา  
 เป็นเครื่องมือ. ถ้าท่านยังไม่เชื่อ ก็อย่าเพื่อเป็นเอามาก ๆ  
 จนถึงกับว่าไม่ลอง. ขอร้องให้ลองเสียก่อน แล้วจะค่อย ๆ  
 พบความจริงขึ้นมาทีละน้อย; แล้วในที่สุดก็จะค่อย ๆ เกลียศ  
 ที่ว่า “งานเพื่อเงิน” หรืออะไรทำนองนั้นมากขึ้นเป็นลำดับ.  
 แล้วก็ไปรัก “งานเพื่องาน” นอชบบนตามลำดับ แล้ว  
 ก็สบาย, และจะสบายไปทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะส่วนตัว หรือ  
 ไม่ว่าจะในหน้าที่การงานที่เกี่ยวข้องกับผู้อื่น.

ข้อ ๔ เรียกว่า Good will ก็คือความปรารถนาดี  
 ซึ่งตรงกันข้ามกับ Ill will นี้ก็อย่างเดียวกันอีก. มันต้องมา

จาก ๓ อย่างข้างต้น ; หรือว่า Good will นั้นถ้ามีแล้ว มันให้อะไรแก่ ๓ อย่างข้างต้น ; ที่แท้จริง, คือว่าเราก็ปรารถนาดีต่อเขา อะไรอย่างนี้ แล้วเขาก็ปรารถนาดีต่อเรา. ทั้งนั้นก็เพราะว่าเขาหมายถึง Good will ที่นั่นมันก็มีความปรารถนาดีต่อกันทั้งโลกหรือทั้งสากลจักรวาล ; นำไปสู่ความคิดที่ว่าทุกชีวิตนี้เป็นชีวิตเดียวกัน, มนุษย์ทุกคนเป็นมนุษย์คนเดียวกันหรืออะไรทำนองนี้ เป็น Universal loving kindness ซึ่งเป็นสิ่งที่เราต้องการกันนัก คือให้รัก ถึงกับว่าเป็นผู้มีความทุกข์อย่างเดียวกัน, มีชีวิตเป็นคน ๆ เดียวกัน, มีปัญหาอย่างเดียวกัน, มีหัวอกอย่างเดียวกัน ; ไม่มีเป็นเขาเป็นเรา นั่นแหละคือ Good will. Good will อย่างนี้ เกี่ยวกันจะว่ามีได้แต่พระอรหันต์เสียอีก.

ลองคิดดูว่า มันจะมีได้ แก่ใครบ้าง? มันจะต้องมีได้ แก่คนที่หมดความรู้สึกว่า ตัวกู ของกู อีกเหมือนกัน มันจึงจะบริสุทธิ์ มันถึงกับไม่มีเขา ไม่มีเรา. Good will อย่างที่ชาวบ้านเขามีกัน หรือที่ชาวโลกเขามีกัน มันคือการเอาเงินเอาของไปซื้อเพื่อนเท่านั้นเอง. การเอานั้นเอาขึ้นมาให้มากมาย เพื่อซื้อเอาเราไปเป็นพวกเขา แล้วเขาก็เรียกว่า Good will นั้นมันเล่นตลก, พุทฺตลบตลกลงกับพระเป็นเจ้า ;

เพราะฉะนั้นจึงต้องรับบาปกรรมซ้อนอยู่ตลอดเวลา. ที่นั่น  
 ที่นี้ ประเทศนั้นประเทศนี้ ล้วนแต่เล่นตลบตลวงต่อพระ  
 เป็นเจ้า ด้วยเรื่อง Good will นี้; ที่แท้มันควรจะเรียกว่า  
 Ill will; เพราะมันมีเจตนาร้ายอยู่หลังฉาก ที่จะลากเขา  
 เอาไปเป็นพวก เป็นทาส แล้วให้เขาไปทำสิ่งที่ตัวเองต้องการ,  
 แล้วแถมสิ่งนั้นยังเป็นการประทัดประหารทำลายล้างฝ่ายอื่น  
 ด้วย; จะเรียกว่าเป็น Good will ได้อย่างไร. เพราะ  
 ฉะนั้น Good will ที่เป็น Summum Bonum อย่างแท้จริงนี้  
 มันต้องเป็นเรื่องมนุษย์ ◦, มนุษย์ว่าง, หรือมนุษย์ ◦  
 จากความรู้สึกว่าตัวกู ของเราของกูอีกเหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น จึงขอให้อัดจำ ๔ อย่างนี้ไว้คิดเล่น  
 คุ้นเล่นไปเรื่อย ๆ มันจะเป็นไปเองได้โดยง่าย ในการที่ตัวเรา  
 จะอยู่ในฐานะที่ใครรัก ใครเชื่อ และใครไว้วางใจจริง ๆ ยินดี  
 ที่จะกระทำตาม. ข้อที่ ๑ คือความสุข ความสงบเห็นจริง ๆ.  
 ข้อที่ ๒ คือความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์. ข้อที่ ๓  
 คือหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ ข้อที่ ๔ คือความ  
 ปลารอดนาคืออย่างแท้จริง หรืออย่างบริสุทธิ์.

ถ้าเรายึดหลักมุ่งหมายอย่างนี้เป็นอุดมคติแล้ว นับว่า  
 มีสัมมาทิฏฐิอย่างยิ่ง, มีสัมมาทิฏฐิในพระพุทธศาสนาเป็น

อย่างไร้ แล้วมันจะลากเอาการกระทำของเรา ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ก็ตาม ไปในทางที่ถูก โดยไม่รู้สึกลำบากเลย, และยังรู้สึกเป็นสุขสนุกสนานด้วย, มันเป็นความเจริญไปในทางถูกต้อง อย่างเป็นสุขสนุกสนาน. เพราะฉะนั้นขออย่าได้เหยียดหยามอุคมคติที่ถูกต้อง หรือที่ธรรมชาติกำหนดไว้.

ที่อาตมาเอามากล่าวนี้ รู้สึกว่าไม่อาจจะค้นหรือรวบรวม เอามาวินิจฉัยหรือวิจารณ์ หรือเอามาบัญญัติให้ดีกว่าพวกนักจริยธรรม ที่เขาได้ค้นคว้าและได้บัญญัติกันไว้แล้ว. นี่หมายความว่าหลายยุค หลายสมัยมาแล้ว ที่นักจริยธรรมของทุกชาติทุกภาษา ที่เขาได้คิดได้ค้น; และเดี๋ยวนี้มันอยู่ในฐานะที่ลงมติดกันอย่างนี้ ว่า Summum Bonum ของสัตว์มันเป็นอยู่อย่างนี้, มีอย่างนี้. พอเอามาจับกันดูกับหลักของพุทธศาสนา มันก็สนิทสนมกลมเกลียวกันไป มันไม่ขัดกัน. เพราะฉะนั้นอาตมาจึงถือโอกาสนำมาคุยกันในฐานะที่จะถือว่า เป็นจริยธรรมสากลก็ได้ หรือในฐานะที่เป็นหลักพระพุทธศาสนาก็ได้; และรวมความสั้น ๆ อยู่ที่คำว่า เป็นมนุษย์ ๐ นั้นเอง.

เป็นมนุษย์ ๐ <sup>๕</sup>นี้เป็นตามหลักของจริยธรรมสากลก็ได้ ตามหลักของพระพุทธศาสนาโดยตรงก็ได้ จะเป็น

มนุษย์ที่สบายที่สุด ; แล้วก็เต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์  
 ที่สุด ; และกำลังเคลื่อนไหวอยู่ด้วยหน้าที่ เพื่อประโยชน์  
 แก่หน้าที่ที่สุด ; แล้วนั่นแหละมันเป็น Good will อยู่ใน  
 ตัวมันเองโดยไม่ต้องเจตนา. โปรตสังเกตคำว่า “โดย  
 ไม่ต้องเจตนา” นี้ไว้บ้าง. คนเราที่จะไปทำดีต่อเขาหวังดี  
 ต่อเขานั้น คุณจะเป็นเรื่องเจตนาไปเสียทั้งนั้น. ถ้าเจตนาแล้ว  
 ยังเจืออยู่ด้วยกิเลสทั้งนั้น เพราะมันจะเอาอะไรอยู่อย่างหนึ่ง  
 เสมอไป ; แต่ถ้าไร้เจตนา ก็คือไร้กิเลสแล้วละก็ ประารถนาคี  
 โดยธรรมชาติ โดยกำเนิด ด้วยจิตใจบริสุทธิ์แท้ ๆ. เมื่อเรา  
 มีสิ่งเหล่านี้เป็นอุกมคติ เป็นจุดหมายปลายทางเสียก่อน แล้ว  
 อะไร ๆ มันจะง่ายไปหมด ทุกคนจะเข้าใจกันดี ; แล้วการ  
 กระทำของเรามันจะดีไปในตัวมันเอง โดยไม่ต้องเจตนา  
 มากนักก็ได้, อย่างที่จะเรียกว่า subconscious อย่างนี้ก็ยิ่งได้  
 คือมันจะเคลื่อนไหวไปในทางที่ถูกต้องของมันเอง โดยเรา  
 ไม่ค่อยรู้สึกสำนึกเลย แล้วมันจะง่ายสักก็มากน้อยก็ลองคิดดู.

ที่อาตมาอยากจะชี้ให้ละเอียดลงไปอีกส่วนหนึ่งก็คือว่า  
 ในขณะที่มีจิตว่างหรือเป็นมนุษย์ ๐ ตามหลักที่ว่านี้ ในขณะที่  
 แหละจะสามารถทำอะไรได้สำเร็จเหมือนกับปาฏิหาริย์, สำเร็จ  
 ได้ง่ายเหมือนกับว่าปาฏิหาริย์ อย่างน่าอัศจรรย์. เราจะต้อง



ทำจิตนี้ให้เป็น ๐ เสียก่อน ; ถ้าเวลาอื่นทำไม่ได้, ถ้าเวลา  
 ที่อยู่ที่ออฟฟิศ หรืออยู่ที่บ้าน หรืออยู่ในครัว อยู่ในห้อง  
 ทำไม่ได้สักก็, เวลาที่ไปทำหน้าที่ศึกษานิตกษณนี้จะต้อง  
 ทำให้ได้, ชั่วโมงนั้น นาทีนั้น จะต้องเป็นมนุษย์ ๐ ให้ได้.  
 นี้แปลว่า มันไม่สามารถจะทำได้ตลอดเวลา ; เพราะว่าเรา  
 พิจารณากันดูแล้วจะเห็นว่า หน้าทีของเรามันยากมาก,  
 เราคิดว่า หน้าทีมันยาก แล้วเราจะต้องเป็นมนุษย์มีจิตเป็น ๐  
 น้อย่างไรกันเสียก่อน.

ศึกษานิตกษณที่จะนำครูไป หรือนำใครไปนี้ อย่าง  
 น้อยที่สุด เราต้องมีความยอมให้ หรือ tolerance หรือ  
 อดโร้นมากกว่าเขาผู้นั้นเสียอีก. เราต้องเป็นฝ่ายยอมให้  
 มากกว่าที่จะให้เขายอมให้แก่เรา. ที่นี้ถ้าเราไปตั้งตัวเป็น  
 ผู้รู้กว่าเป็นผู้เก่งกว่า เป็นผู้บังคับบัญชาเข้มกว่า ; มันก็  
 ตรงกันข้ามหมดกับหลักความจริงที่ว่า เรายอมให้เขามากกว่า.  
 ถ้าเรามีจิตเป็นบวก หรือเป็นลบนี้ มันยอมไม่ลง ; เป็นลบ  
 มันก็ต้องตั้งไปตามประสาลบ, เป็นบวกมันก็ต้องตั้งไปตาม  
 ประสาบวก - คือมันไม่มีสติปัญญาตัวเอง. ต่อเมื่อมันมีจิต  
 เป็นว่าง เป็นศุญญ์ ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู มันยอมหมด  
 ในตัวมันเอง ; นั้นแหละกิริยาของท่านจะน่ารัก, คำพูด

ของท่านนำทั้ง, ความรู้สึกหวังดีของท่านจะครอบงำจิตใจ  
ฝ่ายตรงกันข้าม. มันกลายเป็นว่า ท่านอยู่เหนือเขา และ  
ชนะเขาทั้งหมด ด้วยการที่ท่านยอมเขาทั้งหมด; แล้วการ  
ยอมเขาได้ทั้งหมดนั้นได้มาจากความเป็นมนุษย์ ๐.

หรือว่า จะมองกันอีกทีหนึ่งว่า การที่เราไปทำหน้าที่  
แนะนำเขา อย่างนี้เราจะต้องมีความอดทน อดกลั้น  
มากกว่าเขาเสียโน้น, ฝ่ายที่เขาจะได้รับคำแนะนำจากเรา.  
ที่นี้เราไม่รู้สักตัว เราเป็นบวก เป็นลบ เราไม่อดทนเลย;  
แล้วก็จะไปให้เขาอดทนฟัง ให้เขาอดทนเชื่อ อะไอย่างนี้,  
มันเป็นไปไม่ได้; มันเป็นเรื่องที่ไม่ใช้วิสัยที่จะทำได้. จะไป  
บีบบังคับ มันก็จะต้องมีความกดดันระเบิดตุ้มตามออกมา.  
เพราะฉะนั้น หน้าที่มันก็ล้มเหลวไป แล้วก็โทษกันยุ่งไป  
หมด ว่าคนนั้นเป็นอย่างนี้ คนนั้นเป็นอย่างนั้น, แล้วก็ไป  
ฟ้องผู้บังคับบัญชาด้วยกันไปหมด. ที่แท้มันก็คือความเดือด  
พล่านกันยุ่งไปหมด ด้วยความเป็นมนุษย์ over, หรือ under  
ของทั้งสองฝ่าย ไม่มีความเป็น ๐ เลย.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องมีธรรมะที่กันความรู้สึกว่า  
ตัวกู ของกูออกไปเสีย ตามหลักของพุทธศาสนา หรือตาม  
หลักของจริยธรรมสากลก็ตามใจ จนในขณะนั้น หรือชั่วโม่ง

นี่เราเป็นมนุษย์ ๐ ; เราต้องอดทนถึงขนาดเป็นมนุษย์ ๐  
 เราจึงจะชนะเขาได้. นี่เรียกว่าเราอดทนมากกว่าเขา,  
 หรือจะเรียกว่าเราจะต้องบังคับตัวเองมากกว่าเขา ในการที่เรา  
 จะไปสอนเขาแนะนำเขา. เราจะต้องมีการบังคับตัวเอง  
 ที่เรียกว่า self - control, หรือความอดทน patience หรือ  
 อะไรทำนองนี้ กล้าย ๆ กันทั้งนั้น ; แต่เราจะต้องมีความ  
 อดทน บังคับตัวเองมากกว่าเขา. ถ้าเรามีการบังคับตัวเอง  
 น้อยกว่าเขาแล้ว ไม่มีหวังที่จะจูงเขามาสู่ความประสงค์ของเรา  
 ได้. นี่เราก็มบังคับตัวเราไม่ได้อีกเหมือนกัน เหมือนกับ  
 ที่แล้วมา ว่ามันเคียดอยู่ด้วยตัวกู ของกู ในทางบวกบ้าง  
 ในทางลบบ้างดังกล่าว.

สรุปกันเสียเลยทีเดียว ชื่นพูดไปมันก็ไม่รู้จบ,  
 กล่าวเสียเลยที่เดียวว่า เราจะต้องเป็นผู้ที่เข้าถึงอุดมคติของ  
 เรื่องนี้ลึกกว่าเขา. เพราะฉะนั้น ขอให้เข้าถึงอุดมคติ  
 ของ Summum Bonum - หรือความดีสูงสุดของมนุษย์  
 ยิ่งกว่าครูบาอาจารย์ทั่ว ๆ ไป. การเข้าถึงอุดมคตินี้มันบ่งกัน  
 อะไรได้หมด ไม่มีช่องทางที่จะไปตูดุเขาหรืออะไรเขา ; ถ้า  
 เราไม่เข้าถึงอุดมคติ เรามันจะอวดดี. เพราะว่าอุดมคติ  
 ของเรื่องนี้มันมีอยู่อย่างที่กำลังกล่าวมาแล้ว ๔ ข้อ ; มันไม่มีตัวกู

ของกูจับอยู่ที่ข้อไหนได้เลย ; มันเป็นความว่างจากสิ่งที่เป็น  
กิเลส ที่เป็นข้าศึกแก่กันอยู่ตลอดเวลา. เพราะฉะนั้นขอ  
ให้สนใจอุคมคติส่วนใหญ่ส่วนรวมดังเช่นธรรมะ ๔ ข้อ ที่  
กล่าวมาแล้ว, ประกอบกับอุคมคติของท่านเอง – คือ  
อุคมคติของศึกษานิตศก์เอง ว่ามันมีเจตนารมณ์อย่างไร  
อะไรอย่างไร ; แต่แล้วก็ต้องสำเร็จอยู่ด้วยการปฏิบัติอย่างนี้  
เป็นหลัก.

ที่นี้จะมองดูกันในแง่จิตวิทยาอีกแขนงหนึ่ง เกี่ยว  
กับที่มันบังคับยากอีกอันหนึ่ง ก็คือว่าเราจะต้องมีจิตใจที่  
เป็นอิสระมากกว่าเขา ; อย่างที่เรียกว่า Free will เรียกกัน  
ทั่ว ๆ ไปอย่างนี้. ในวงจริยธรรมก็เรียกว่า Free will ;  
ในฝ่ายธรรมะทางพุทธศาสนาเราก็เรียกว่า “จิตที่เป็นอิสระ”.  
อันนี้เป็นปัญหายุ่งยากมาก ก็มันกลับกันอยู่ว่า ถ้าจิตเรา  
ไม่เป็นอิสระ เราก็บังคับคนอื่นไม่ได้ จูงคนอื่นไม่ได้ ดึงคนอื่น  
ไม่ได้. เราต้องมีจิตเป็นของเรา เป็นจิตที่มีอิสระ อย่างที่  
พูดไว้เป็นพุทธภาษิตว่า “ชนะเราก่อน แล้วจึงไปชนะเขา,  
ชนะใจก่อนแล้วจึงชนะข้างนอก, ชนะข้าศึกในใจก่อน  
แล้วจึงไปชนะข้าศึกข้างนอก” อย่างนี้ นี่ก็ Free will  
ที่แท้จริง. แต่ว่าตามความรู้สึกของคนที่ไปนี้ มันจะ

เป็นไปในรูปเกินขอบเขตเสมอ ก็มัน free จนไม่รู้ว่ายขอบเขต  
อยู่ที่ไหน ; เพราะฉะนั้น Free will นั้นมันเลยกลายเป็น  
เรื่องผิดไปโดยไม่ทันจะรู้สึก, มันเป็น animal behavior  
มันไม่เป็น human conduct.

Free will นั้นมีได้ทั้ง human conduct และ animal  
behavior สัตว์หรือคนป่าเถื่อนนั้นมัน free เสียจนไม่มีขอบ  
เขต, แล้วมันทำอะไรซึ่งเราอมรับไม่ได้รับไม่ไหว กลืน  
ไม่ลง. แต่ถ้า free อย่าง human conduct นั้น มันอยู่ใน  
กรอบของจริยธรรม หรือ moral philosophy ได้กำนังกำนวน  
ไว้ให้ หรือวางหลักไว้ให้; ซึ่งหลักพุทธศาสนาก็ต้องยอมรับ.  
ในทาง moral philosophy เขาก็พูดอย่างเดียวกันกับทางธรรมะ  
เราพูด; คือว่า เขากันคนละครึ่งเพียง ๑/๒ เท่านั้น หรือ  
partial dissimulation, เขากันคนละครึ่ง คือเราเอาตาม  
ประสงค์ เอาตามที่เรามุ่งหมายกันไว้ครึ่งหนึ่ง; อีกครึ่ง  
หนึ่งเรามอบให้แก่จริยธรรมตามระบอบ หรือปรัชญาอะไร  
ก็ตามที่เขาได้บัญญัติไว้เป็นกฎเกณฑ์ของธรรม ของศาสนา  
ของขนบธรรมเนียมประเพณี, มันคนละครึ่งอย่างนี้. นี่ก็  
Free will ที่ถูกต้อง. ทีนี้เราไปหลงคำว่า free, free แล้ว  
มัน free ตามชอบใจหมด ๑๐๐% มันเลยย้อนไป free อย่าง

ธรรมชาติของสัตว์ไป. ท่านศึกษานิเทศก็จะไป free เห็น  
 คนอื่น, หรือไป free will ในการอบรมสั่งสอนนี้ มันต้อง  
 ระมัดระวังตามหลักของจริยธรรมนี้: ก็ว่าจะเอาตาม  
 โมโหโหโโสของเรา ตามความรู้ของเรา ตามสติปัญญา  
 ของเรา ตามเหตุผลของเราโดยส่วนเดียวนั้นไม่ได้. แม้  
 จะมีเหตุผลอย่างไรมันก็ไม่ไหวทั้งนั้น, เหตุผลมันต้องเนื่อง  
 ค้ำยอย่างอื่นอีก ต้องประกอบกับด้านอื่นอีก.

ขอแทรกตรงนี้สักนิดว่าในการที่จะบัญญัติลงไปว่า  
 อะไรดี อะไรถูก, อะไรไม่ดี อะไรไม่ถูก นี้เขาไม่ได้เอา  
 แต่เหตุผล; มันมีอยู่ว่า คนอื่นยอมรับได้ด้วยที่เรียกว่า  
 empiricism หรือ rationalism, คนอื่นหรือมนุษยชาติยอมรับ  
 ได้ด้วย มันจึงจะเป็นเหตุผลที่ใช้ได้; แล้วยังจะต้องมี  
 intuitionism อะไรอีกด้วย ซึ่งเขาเรียกว่า immediate appre-  
 hension ก็ว่าคนอื่นพอมองออก เห็นได้ทันที; ไม่ใช่  
 เหตุผลที่เรามองเห็นของเราเองคนเดียวตลอด, แล้วเรา  
 ก็เอาๆ ตามเหตุผลของเราอย่างนี้. เพราะฉะนั้นมันต้อง  
 คนอื่นยอมรับได้ด้วย, คนอื่นมองเห็นเข้าใจตามนั้นได้ทันที  
 ด้วย; หมายความว่า คนอื่นก็ทันทวยด้วย เห็นด้วยได้ด้วย  
 เหตุผลนั้นจึงจะเป็นเหตุผล. นี่แหละคือหลักฐานของการ

ที่เราจะไปยืนยันว่า นี่คือเหตุผลของเรา, แล้วเราก็จะเอาให้ตรงตามนี้, ว่าเป็น Free will แล้วก็ยืนยันกระทั่งเอาเดียว; นี่เป็นเรื่องผิดทั้งนั้น. อย่างน้อยมันก็ผิดจากข้อที่ผู้มีสติปัญญาเขาคงกฎเกณฑ์ไว้ให้ ว่าคนละครึ่ง, ก็ให้ความมุ่งหมายของเราครึ่งหนึ่ง, ให้กฎเกณฑ์ทางธรรม ทางจริยธรรม ทางศาสนาครึ่งหนึ่ง แล้วก็ free เพียงเท่านั้น.

ในที่สุด ก็ยังเหลืออยู่สักข้อหนึ่งว่า เราจะต้องคำนึงว่าความปรารถนาดีของเรานั้นควรจะมีขอบเขตให้ sanction ได้, เราพูดง่ายๆ ว่าให้แย้งได้. คือเรื่อง sanction หรือแย้ง หรืออ้างสิทธิ์เพื่อจะแย้งนี้ เป็นหลักสำคัญข้อใหญ่ข้อหนึ่งในไม่กี่ข้อของรากฐานแห่งจริยธรรม. ถ้าใครบัญญัติจริยธรรมในทำนองที่ไม่มีใครแย้งได้ละก็ใช้ไม่ได้. แต่พระพุทธเจ้าเสียอีก จะเปิดโอกาสให้ว่า : “จงแย้งมาเถิด ถ้าอยากจะแย้ง”. เราก็เหมือนกัน ที่จะไปแนะนำเขาสั่งสอนเขานั้น อย่าลืมว่ากฎเกณฑ์ทางจริยธรรมนี้ เขาเปิดโอกาสให้ sanction ได้เสมอไป. ถ้าจะกล่าวถึงให้หมดเลยก็มีว่า : religious sanction - อ้างสิทธิ์ทางศาสนาแล้วก็แย้ง, political sanction - อ้างสิทธิ์ทางการเมืองแล้วก็แย้ง, social sanction - อ้างสิทธิ์ทางสังคมแล้วก็แย้ง, อย่างนี้เป็นต้น.

เพราะฉะนั้นหากจะถือเอาตามหลักนี้ละก็ เราก็ควร  
 เล็งดูว่า คำแย้งของผู้ที่ถูกเราแนะนำนั้น เขามีเหตุผลอะไร  
 หรือมีหลักอะไร มันก็จะต้องมีอยู่ใน ๓ อย่างนี้คือ : เขาจะ  
 อาศัยความคิดเห็น ความเชื่อทางศาสนาว่า ยังไม่ไหว,  
 หรือว่าอาศัยเหตุผล ทางการเมือง นี้ก็อาจจะไม่ค่อยเกี่ยวข้อง  
 กันนัก บางทีก็อาจเห็นการเมืองสำคัญกว่าอื่น ขอให้ยอม  
 ให้ก่อน อย่างนี้ก็มิ. ส่วนในเรื่องสังคมนี้ แน่แน่นอนละ  
 เพราะว่าเราอยู่กันในสังคม ต้องทำกับสังคม เพื่อประโยชน์  
 แก่สังคม; เพราะฉะนั้นมันต้องระวังให้ดี อย่าให้ประโยชน์  
 มันชกกันกับประโยชน์ของสังคม; ซึ่งเรตดับทสัน ๆ ว่า  
 เราจะให้เขาแย้งได้; และทำใจว่าในที่สุดการแย้งนี้ มัน  
 จะช่วยทำให้ดีขึ้น ไม่ใช่ช่วยทำให้ล้มละลาย.

อันสุดท้ายก็ดูเหมือนจะเป็นเรื่องว่า เราจะต้อ้นึก  
 ด้วย ว่าเขาอยู่ได้ด้วยอะไร, ที่เรียกว่า motive หรืออะไร  
 นั้น, ก็ว่าคนเรานั้นมันอยู่ได้ด้วยความหวังอะไรอย่างใด  
 อย่างหนึ่งหนึ่งนั้น ถ้าเป็นสัตว์ที่มีชีวิตแล้วมันต้องหวังอะไร  
 เป็น motive; ความหวังนั้นเป็น motive ที่จะให้อยู่ หรือ  
 ให้ทำอะไรลงไป. ตามทางศาสนา คนเราก็มหวังจะได้สุข  
 เพราะความกลัวทุกข์ หรือเกลียดทุกข์ อะไรทำนองนี้ เป็น



motive ที่ทำให้เราหันหน้าเข้าหาศาสนา, มอบตัวให้ศาสนา, ปฏิบัติตามศาสนา. ถ้าในทางสังคม เราก็ไม่อยากจะให้สังคม เขาดูหมิ่นเรา หรือลงประชดประชันแก่เรา และเราหวังที่จะ ได้รับความร่วมมือจากสังคมทั้งหมด. ความหวังอันนี้แหละ เป็น motive ที่ทำให้เราประพฤติธรรมในสังคม หรือระหว่าง สังคม หรือเป็นอยู่ในสังคม. ทางการเมืองนั้นไม่เกี่ยวกับ พวกเรา แทบจะไม่ต้องพูดถึง; แต่ถึงอย่างนั้นมันก็คล้าย ๆ กันตรงที่ว่า spirit ของการเมือง มันก็เพื่อจะหาความก้าวหน้า ของบ้านเมือง ด้วยความร่วมมือ ไม่ขัดคอของชนข้างเคียง ของสิ่งแวดล้อมอะไรทำนองนี้ มันคล้าย ๆ กันทั้งนั้น. ใน การที่เราจะไปพูดกับเขา ไปสอนเขาไปแนะนำอะไรแก่เขา ไปดึงเขาไปทางไหน อย่าให้ขัดกับสิ่งที่เรียกว่า motive นี้, แล้วสิ่งที่เรียกว่า sanction นั้นจะทำได้เต็มที่. เราจะเพียงแค่ แย้งเขา, หรือแทรกแซงเข้าไปในความเห็นเขา, จับตัวเขา กลับหลังหัน หรืออะไรทำนองนี้ก็ยังสามารถ.

นี่แหละลองคิดดูว่า ตัวอย่างไม่ก็อย่างที่ยกมานี้ มัน จะทำได้ด้วยจิตชนิดไหน ถ้าไม่ใช่จิตชนิดที่มีภาวะเป็น ๐ คือ ว่างจากตัวกู ของกู. ถ้ามีจิตเป็น ๐ มีภาวะเป็น ๐ ละก็ มันจะทำเรื่องเหล่านี้ได้ง่าย และสำเร็จเหมือนกับปาฏิหาริย์,

ก็ง่ายตายอย่างไม่น่าเชื่อ. เพราะฉะนั้นจึงสรุปว่า อะไร ๆ  
 มันก็สำเร็จอยู่ตรงที่ความเป็นมนุษย์ ๐ มีจิตว่างจาก ตัวกู  
 ของกู; ถือเป็นหลักใหญ่ง่าย ๆ เพียงหลักเดียว, จำง่าย  
 ไม่ลืม ว่าอย่างน้อยเราจะต้องทำให้ได้ adjust ตัวเองให้เป็น ๐  
 ให้จึงได้ ในขณะที่เราปฏิบัติหน้าที่ของศึกษานิเทศก์.

ที่พูดนี้คล้าย ๆ กับว่า อาตมาระบุแต่เฉพาะศึกษา  
 นิเทศก์; ที่จริงมันก็เป็นหลักทั่วไป แม้แก่พระที่จะนั่งสอน  
 เขาบนธรรมาสน์. นี่มันจะกรีไปบ้างหรืออย่างไร ก็ลองกิดคุ  
 เองว่า แม้แต่พระที่จะนั่งสอนเขาบนธรรมาสน์ ก็ยังต้องมี  
 หลักอย่างนี้; และเราจะค้นพบหลักอย่างนี้ว่ามีมาแต่ครั้ง  
 พุทธกาลด้วยเหมือนกัน คือในพระคัมภีร์บางคัมภีร์. จริงอยู่ที่  
 ว่าเขาอาจไม่ได้ใช้ถ้อยคำอย่างที่เรากำลังเรียกอยู่ในบัดนี้ ที่พูด  
 ที่นี้; เขาใช้ถ้อยคำอื่นและเป็นภาษาบาลีเสียด้วย, แต่ว่า  
 ความหมายมันอย่างนี้ ๆ ไม่มีผิดเลย. อาตมาได้ลองวิเคราะห์ดู  
 เทียบเคียงดูแล้ว มันมีหลักเหมือนกันแท้กับจริยธรรมสากล  
 แม้แห่งยุคปัจจุบันนี้. เพราะฉะนั้นจึงกล้ากล่าวว่าจะถือ  
 เป็นหลักธรรมสากลก็ได้, หรือจะว่านี้เป็นหลักพระพุทธ  
 ศาสนาโดยตรงโดยเฉพาะก็ได้; ยังจะใช้ได้ตั้งแต่อดีต  
 ในปัจจุบัน และในอนาคต ที่ไม่รู้จักสิ้นสุดด้วย; และดู

เหมือนว่า จิตใจของสัตว์ ของมนุษย์เราเนี่ย มันจะมีอยู่ในรูปนํ้า ไปอีกนานหลายพันปี หลายหมื่นปี.

ที่นี้ เราคนหนึ่งๆ ก็มีอายุไม่เกิน ๑๐๐ ปี กว่าจะโตเต็มที่เริ่มรู้อะไรก็กินเวลาเสียตั้ง ๒๐ - ๓๐ ปีแล้ว ส่วนในวัยเก่ตอนปลายที่เสีย ๑๐ ปี ๒๐ ปี, ยังเหลืออยู่ตรงกลางสัก ๓๐ - ๔๐ ปี น้มน้อยมาก; มันก็เกินกว่าที่จะใช้หลักอันนี้ได้. เพราะฉะนั้น ขอให้เอาไปคิดไปพิจารณาดู มันจะเหมาะ หรือ มันจะตรงกับความต้องการอย่างยิ่ง. ถ้าท่านเคร่งครัดต่อศาสนาก็ไปดูตรงที่อาตมาพยายามพิสูจน์ ว่าข้อนี้ให้ถือหลักที่เรียกว่า โฆษณงค์ ๗ มี - สติ - ธรรมวิริยะ - วิริยะ - บิณฑิ - บัสนัทธิ - สมานิ - อุเบกขา; แต่ว่าเรา apply มาสู่กิจการอย่างโลกๆ ของเรา. ถ้าท่านนิยมไปทางหลักจริยธรรมสากล ก็มีอยู่ตรงตัว. เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันว่าไม่มีทางจะหลีกเลี่ยง เราพยายามใช้ให้เป็นประโยชน์ ให้สมกับที่เราถือว่าเราทำหน้าที่เป็นครู หรือที่ปรึกษาของครู ซึ่งก็นับรวมอยู่ในพวกครู; คือพวกที่จะนำวิญญาณของโลกไปนั่นเอง. ถ้าลืมอันนี้เสียแล้วก็เรียกว่า ไม่เคารพตัวเองเสียแล้ว; คนที่ไม่เคารพตัวเองก็คือ คนล้มละลายแล้ว.

บางคนจะแย่งขนามาที่วันเลขว่า *ทำไมไม่มีตัวเรากันอีกเล่า? ไหนว่าไม่มีตัวกู ของกู? ถ้าคิดอย่างนี้ก็ต้องรู้จักจัด รู้จักทำให้ถูก ให้รู้จักคิดว่า "ก่อนที่จะไม่มีตัวกูนั้น มันต้องมีตัวกูที่ใช้ได้เสียก่อน";* ก็ยวนเรา กำลังมีตัวกู ที่ใช้ได้ หรือใช้ไม่ได้ นี่เป็นข้อที่ต้องคิด. มันก็พิสูจน์อยู่ในตัวการงานนั้นแล้วว่า ที่ทำอะไรล้มเหลวกลับมา มันมีตัวกูที่ใช้ไม่ได้, มีตัวกู ของกู ชนิดที่ยังใช้ไม่ได้, ชนิดที่บวกมากเกินไป หรืออะไรทำนองนี้, หรือ over มากเกินไป. เพราะฉะนั้น รู้จักลดเสียบ้าง แต่ก็ลดอย่างที่เราเรียกว่า adjust ให้พอเหมาะ, ให้มันเข้ารูปกับที่มันจะปฏิบัติงานได้ และมันจะค่อยๆ หมกตัวกู. จุดที่หมกตัวกูนั้นแหละคือ จุดของความสำเร็จเต็มที่ จุดตรงที่มีตัวกูน้อยลงๆ นั้นแหละ คือเตรียมไปสู่ความสำเร็จเต็มที่. เพราะฉะนั้นคงจะไม่แย้งตรงที่กล่าวไว้ว่า "เดี๋ยวนี้เรามันมีตัวกู ของกูนี้ น้อยลงๆ น้อยลงๆ ลดมาสู่หลักเกณฑ์ที่ว่ามาแล้วทั้งหมด กระทั่งเป็นมนุษย์ ๐".

ถ้าเป็นไม่ได้ตลอดเวลา บอกให้เป็นในช่วงโหม่ง ทำหน้าที่ของศึกษานิตเทศก์ พอทำได้อย่างนี้แล้ว ท่านก็จะประสบความสำเร็จทั้งหมด ก็ว่าเป็นอะไรก็ได้ในคราวเดียวทั้งหมด โดยเป็นอะไรก็ได้ดีในคราวเดียวกันทั้งหมด; ก็คือว่า

เป็นพลเมืองที่ดี เป็นครูที่ดี เป็นมนุษย์ที่ดี เป็นพุทธบริษัท  
ที่ดี เป็นอะไรที่ดี ในคราวเดียวกันหมด. ส่วนเรื่องปาก  
เรื่องท้องเรื่องประโยชน์นั้น ไม่ต้องคำนึงถึง; เพราะว่าถ้า  
ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ ทำอยู่อย่างนี้มันจะวิ่งมาหาเองอย่างมากมาย  
เสียอีก; ก็ว่ามันจะขึ้นไปในตัวมันเอง ในการที่จะเดินไป  
ถูกต้อง, และก้าวหน้าไปด้วยความสงบเย็นเป็นสุข; และ  
แม้ว่าจะขาดแคลนทางวัตถุ ไม่มีผลได้ทางวัตถุ มันก็ยังเป็นสุข  
อยู่ในตัวการงาน เกินกว่าความสุขที่จะได้มาจากวัตถุเสียอีก.

เพราะฉะนั้นจึงขอวิงวอนให้เอาไปคิดไปนึก; ถ้า  
เห็นด้วยละก็ ขอให้ใช้เป็นหลักสำหรับการจับคน เข้ามาสู่  
ความประสงค์ของเรา ซึ่งเป็นอุดมคติของครู พาโลกให้  
ไปสู่ความดีสูงสุดแห่งความเป็นมนุษย์ให้จงได้ ด้วยกันทุกคน.

อาทมาชยุดติการุยกกันเล่นในวันนี้ เพียงเท่านั้น

---

# การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง

พุทธทาสภิกขุ

แสดงอบรมภิกษุสามเณรในพรรษา ๒๕๑๒

ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา



วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นวันที่ ๓๖  
ของระยะเวลาเข้าพรรษา. การบรรยายในวันนี้จะได้กล่าว  
โดยหัวข้อว่า การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ซึ่งเป็นการรวบยอดของ  
การบรรยายครั้งที่แล้ว ๆ มาหลายครั้งด้วยกัน.

เราได้พูดถึงถึงการทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง, การ  
ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่าง, การกินอาหารจากคลังของ  
ความว่าง, และการรู้จักตายให้เสร็จเสียในตัวแต่หัวที. และ  
ได้พูดมากที่สุดถึงเรื่องความตาย และสิ่งตรงกันข้ามคือความ  
ไม่ตาย และความปนกันยุ่ง โดยโหวทที่ใช้พูดจาอยู่ในโลกนี้;  
และโดยเฉพาะในวงของพุทธบริษัท ซึ่งบางคราวหรือบางพวก  
เขาพูดอย่างโหวทชาวบ้านในภาษาคน, บางคราวก็พูดโหวท  
พระอริยเจ้าหรือผู้รู้ โดยภาษาธรรม. มันจึงเกิดการสับสน  
แก่ผู้ที่ไม่เคยรู้เรื่องมาก่อน แล้วมาฟังคราวเดียวพร้อมกัน ;

หรือว่าผู้พูดพูดด้วยภาษาธรรม ผู้ฟังฟังด้วยภาษาคน ; และ บางทีก็พูดด้วยภาษาทั้งสองนั้น. แม้แต่ในพระพุทธานุภาพเอง บางคราวพระพุทธเจ้าก็ตรัสด้วยภาษาธรรมคาสามัญ, บางคราวก็ตรัสด้วยภาษาสำนวนโวหาร ตามวิธีพูดซึ่งอยากจะพูดชนิดนั้น ด้วยเหตุผลหลายอย่าง เช่น เพื่อสะกดใจ เพื่อเร้าความสนใจ เพื่อจำง่ายก็มี ; แม้ที่สุดแต่เพื่อตอบคำถามที่เขาถามมาด้วยโวหารชนิดนั้นก็มียู่มาก. เหมือนเรื่องเมื่อวานนี้ ที่ว่าด้วยการอยู่เหนืออำนาจของความตาย เป็นปัญหาที่มีผู้มาถาม.

เดี๋ยวนี้เราอยากจะตัดบทหรือว่าอยากจะรวบรวมเอาใจความทั้งหมด มาพูดเป็นคำๆ เดี่ยวหรือเป็นเรื่องเดี่ยว :

คำว่า “*เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง*” นี้ก็เป็นโวหาร เป็นสำนวนโวหาร ; และก็เป็นสำนวนโวหารประเภท negative ก็ว่ามันไม่มีอะไร หรือไม่เอาอะไร ไม่ได้อะไร ไม่เป็นอะไร. ตรงกับบรรทัดสุดท้ายของคำกลอนสี่บรรทัดนั้นว่า “ตายเสียก่อนตาย”

ถ้าเข้าใจดีเรื่องตายเสียก่อนตาย จะเข้าใจได้ทันทีเรื่องเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. และมันเนื่องจากเป็นคำพูดของ

ชาวบ้านพูดกันสืบ ๆ กันมา สอนสืบ ๆ กันมา เรียกว่าเป็น  
สมบัติของชาวบ้านนอกค้วเหมือนกัน. ที่นี้คนแก่แต่โบราณ  
ภาคนักรู้จักพูดประโยคนี้ ซึ่งก็นับว่าน่าสนใจที่สุด. หรือพูด  
อย่างชาตินิยมก็รู้สึกว่ มันเป็นเกียรติยศสูงสุดของมนุษย์  
บ้านนอกแถบนี้ ถิ่นนี้ ที่รู้จักพูดว่า :

ความงามอยู่ที่ซากผี

ความดีอยู่ที่สละ

ความเป็นพระอยู่ที่จริง

นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย.

บรรทัดสุดท้ายว่า นิพพานคือตายเสียก่อนตาย  
เป็นคำที่สำคัญที่สุด ซึ่งเป็นของคนบ้านนอกภาคใต้ พูดด้วย  
สรุปข้อความทั้งหมดในพระพุทธศาสนาได้ดังนี้.

เมื่อฟังดูถึงคำที่พูด ก็ดูคล้ายกับว่าอุตริพูด พูดอย่าง  
อุตริ พูดอย่างเล่นลิ้น. ยิ่งคนสมัยนี้ฟังด้วยแล้ว จะยังมี  
ความรู้สึกว่าพูดอย่างเล่นลิ้น พูดอย่างอวดดี อวดรู้อะไร  
ทำนองนั้น. แต่ถ้าเป็นอย่างสมัยโบราณแล้ว ก็ถือเป็นการ  
พูดที่ดี ที่สุภาพ ที่ธรรมดาสามัญ ไม่ใช่เล่นลิ้น นี้เพราะคน  
มันผิดกัน ระหว่างคนสมัยนี้คนเดีวนี้ ที่มีการศึกษาอย่างนี้  
กับคนสมัยโน้นที่มีการศึกษาอย่างโน้น เป็นอยู่อย่างโน้น.



ไหน ๆ ได้พูดแล้ว ก็ขอพูดอีกหน่อยให้ตลอดว่า การที่พูดว่า “*ความงามอยู่ที่ซากผี*” นั้นมันไม่ใช่เล่นลั่นหรือประชดใครสักคนหนึ่ง. มันเป็นการสรุปคำแนะนำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ชนิดที่ให้อะไรให้ลึก มีความหมายลึก. “*งามอยู่ที่ซากผี*” นั้นมันก็ตรงข้ามกับงามอยู่ที่เขียว ๆ แดง ๆ สวย ๆ อย่างที่เขางาม ๆ กัน ; เพื่อจะทำว่านี่มันงามกว่า. ซากผีนั้นมันมีงามกว่า มันจริง มันมีประโยชน์ หรือมันน่าดูกว่า ; ไม่หลอกลวงเหมือนความงามที่มนุษย์กำลังหลงบูชากันด้วยการประดับตกแต่งฉาบย้อม.

ที่พูดว่า*ที่อยู่ที่เสียสละ* อยู่ที่สละนี้ มันเป็นคำพูดที่ถูกต้องที่สุด แต่มันไม่ตรงเหมือนกับที่คนเคียวว่าเขาดีว่าดี หรืออยากจะได้ ก็โอเอหรือได้. คนเคียวว่าเขาดีว่า “*ได้*” คือดี ; พวกโน้นพูดว่า*ที่อยู่ที่ไม่* “*เอา*” ไม่รับเข้ามา หรือเสียสละออกไป.

*พระอยู่ที่จริง* ก็หมายถึงอย่าเอาพระที่คนนุ่งห่มเหลืองโกนหัวอยู่ตามวัด ; ให้เอาพระอยู่ที่จริง คือพูดจริง ทำจริง อะไรก็จริงไปหมดนั่น.

*นิพพานอยู่ที่ตายเสียก่อนตาย* เมื่อไรก็ได้ ที่ไหนก็ได้ ใครก็ได้ เขาสามารถที่จะตายเสียก่อนตาย. มันก็เป็น

ปัญหาหรือว่าเป็นคำตอบพร้อมกันอยู่ในตัว ในคำพูดนั้น :  
 ถ้าจะอย่างไรได้ก็ทำซิ ทำให้มันเหมือนกับตายแล้วตั้งแต่  
 ก่อนเข้าโลง ก่อนที่จะถูกจับใส่โลง; หมายความว่าที่นี้เศียว<sup>๕</sup>  
 เวลาน<sup>๕</sup>ตายแล้ว. นี่ก็เป็นภาษาที่ประหลาดที่สุด ลึกซึ้งที่สุด  
 หรือน่าสนใจที่สุด. เพราะเขยีนัย<sup>๕</sup>อยู่ว่า “ตายเสีย  
 ก่อนตาย”<sup>๕</sup> หมายความว่ามีชีวิตอยู่ คือต้องอยู่เพื่อประโยชน์  
 แก่การเสวยความสุขของนิพพาน. มันก็อาจจะมีคนบางคน  
 ที่โง่เกินไป คิดว่าให้ฆ่าตัวตายเสีย ก่อนแต่จะถึงเวลาตายจริง.  
 แต่แล้วก็ไม่มีความกล้าทำ เมื่อเขาไม่เข้าใจอย่างถูกต้อง ก็เกิด  
 ความคิดว่าคนที่สอนอย่างนี้ ก็ประณามคนนั้นว่าเป็นคนบ้า เขา  
 ไม่สนใจคำพูดของคนบ้า ก็ไม่ต้องถึงกับไปฆ่าตัวตาย. แม้ว่า  
 จะมีคนหัวอ่อนเชื่อง่ายศรัทธาจริงๆ ฟังผิดความหมายแล้วคิด  
 จะฆ่าตัวตาย อย่างนั้นมันก็คงหายาก มันก็นอกจากคนบ้าอีก  
 เหมือนกัน. มันต้องคิดที่ปริศนา ไชปริศนา แกปริศนา  
 เหมือนกับคิดลยาแวง ว่าตายเสียก่อนตาย<sup>๕</sup> มันทำอย่างไร  
 กัน; ก็คิดอยู่เรื่อยไป ในที่สุดก็พอจะเข้าใจได้.

นี่ขอให้มองเห็นสักอย่างหนึ่งว่า มนุษย์เราตีหนึ่ง ๆ  
 มักมีอะไรของตัว เป็นแบบฉบับของตัวในการคิด การพูด  
 การทำ หรือการสอน; สำหรับภาคน<sup>๕</sup>ก็มีอยู่อย่างนี้ ได้ยิน

คนโบราณพูดมา. ภาคอื่นก็มีอยู่อย่างอื่น แม้ภาคอีสานก็มี  
อย่างสูงสุด ที่หัน ๆ กันกับคำพูดชนิดนี้ในเรื่องประจำถิ่น  
ของเขา ซึ่งเคยเอามาพูดกัน อธิบายกันอยู่บ่อยๆ เหมือนกัน ;  
เขาเรียกว่าชุด “เสียวสวาท” ก็คนพูดจาซัดถามกัน.

ทีนี้เราอยากจะพูดกันเรื่อง *ตายเสียก่อนตาย* ซึ่งเป็น  
สมบัติของมนุษย์ภาคใต้สร้างขึ้น ประดิษฐ์ขึ้น ; เป็นที่สรุป  
รวมของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ว่าสอนให้ตายเสียก่อนตาย  
ให้รู้จักตายเสียก่อนตาย เท่านั้นเอง ; ไม่ต้องอธิบายอะไรอีก.  
ถ้าทำได้ก็ให้ผล แล้วก็รู้จักประโยชน์ของมันทันที ว่าคนที่  
อยู่อย่างตายแล้วนี้ มันเป็นอย่างไร และมีประโยชน์อย่างไร.  
มันเป็นสำนวนโวหาร ขอให้จับหลักได้สักอย่างหนึ่งว่า ถ้า  
พูดกันในสำนวนโวหารแบบนี้แล้วละก็จะอยู่ในรูป negative  
เสมอ. เพราะว่าพูดอย่าง positive แล้ว มันเป็นเรื่องตรงไป  
ตรงมา มันก็ไม่ใช่ปริศนา ไม่ใช่สำนวนโวหาร ฉะนั้น  
ถ้าจะพูดอะไรให้เป็นปริศนา เป็นสำนวนโวหารลึก มันก็เป็น  
ธรรมดาอยู่เองที่จะพูดในรูป negative คือกลับตรงกันข้ามกับ  
ความรู้สึกอยู่ตามธรรมดา ; เป็นเรื่องปฏิเสธสิ่งที่คนธรรมดา  
สามัญต้องการหรือพูดถึง. ฉะนั้นการที่จะตีความปริศนา  
อะไรที่ลึก ๆ ของคนโบราณแล้ว ให้รู้ไว้เสียก่อนว่าเขาพูด

อยู่ในรูป negative, เราต้องกลับเป็น positive แล้วเสาะหา  
ความหมายของมันได้ง่าย.

คำว่า *ตายเสียก่อนตาย* เป็นโฆหาร negative หรือ  
โฆหารที่พระพุทธเจ้าทรงใช้อยู่มากที่สุดที่เกี่ยวกับนิพพาน.  
เช่นพุทธภาษิตที่มีชื่อมาก : อติ ภกฺขเว ตททายคณิ.....เป็น  
พุทธภาษิตที่ยาว แล้วก็ล้วนแต่มีคำว่า ไม่ ไม่ ไม่ ไม่ ไม่  
ทั้งนั้น ไม่หมดเลย; ในบรรดาที่มนุษย์รู้จักกันอยู่แล้วนี้  
ทรงปฏิเสธหมดว่า ไม่ ไม่ ไม่; แล้วก็ทิ้งไว้ให้หาเอาเอง  
ว่าคืออะไร. เมื่อ ไม่ ไม่ ไม่ เสียหมดทุกอย่างตามที่มนุษย์รู้จัก  
และทำกันอยู่นี้; ถ้าปฏิเสธออกไปได้หมดจริงๆ แล้ว มันก็  
จะเหลืออยู่แต่สิ่งที่พระองค์ต้องการจะพูด; แล้วให้พบสิ่งนั้น  
โดยวิธีที่บัตทุกสิ่งออกไปเสียก่อน. นี่เป็นวิธี เป็นหลักการ  
หรือเป็นวิธีการพูดเรื่องนิพพาน. เพราะฉะนั้นคำชักกล่าวถึง  
นิพพานจึงอยู่ในรูปของ negative เป็นประจำ. พูดว่า *ที่สุด*  
*แห่งความทุกข์*, พูดว่า *ดับสนิทที่ไม่มีอะไรเหลือ*, พูดว่า *ไป*  
*หมดจากโลก*, หรือ *เหนือโลก ไม่เกี่ยวกับโลก, ไม่ใช่ตัวตน,*  
*ว่างเปล่า* ฯลฯ เหล่านี้มันเป็นรูป negative หมดทั้งนี้. ที่นี้  
ผู้ฟังก็มาหาเอาเองว่า เมื่อเป็นอย่างนี้แล้วจะได้อะไร. มันก็  
มีผลไม่ใช่ว่างไปเฉยๆ; หลังจากการเข้าถึงสิ่งนี้แล้วมันก็มีผล

แก้จิตใจอย่างไร. ผลนี้เป็น positive เพราะมันเป็นเรื่องได้ เป็นเรื่องกลับมา เป็นเรื่องเอา เป็นผลได้.

ที่<sup>๕</sup>นี้ว่า *ตายก่อนตาย* ตายให้เสร็จเสียก่อนตาย<sup>๕</sup> คือการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. คุณลงตายเสียก่อนตาย ตายอยู่ ตลอดเวลา<sup>๕</sup> นั้นแหละคือการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง : ตายคือ ไม่มีตัวกูของกู เรียกว่าจิตไม่ได้ยึดถืออะไรอยู่ เรียกว่าจิตว่าง. แล้วขอย้ำขอเตือนอยู่เสมอว่าอย่าเอาไปปนกับว่างอันธพาลของ พวกอันธพาล ซึ่งมีอยู่หลายแขนง. ต้องว่างตามแบบของ พระพุทธเจ้า หรือตามแบบของพระพุทธศาสนา ที่มีหลักว่า “เธอจะมีสติมองเห็นโลกด้วยความเป็นของว่าง อยู่ทุกเมื่อ เกิด” เห็นโลกทั้งหมดโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อเกิด จิตไม่ไปมันหมายอะไร มันก็ว่างจากความมันหมาย จากความมีความได้ความเป็น ด้วยความมันหมาย; อย่าง<sup>๕</sup>นี้เรียกว่าเป็น อยู่ด้วยจิตว่าง.

คำว่า *เป็นอยู่<sup>๕</sup>* นี้ก็มีชีวิต พุคอีกทีก็ว่าให้มีชีวิตด้วย จิตว่าง ให้ทุกคนมีชีวิตด้วยจิตว่าง นี่เป็นคำพูดที่คนอันธพาล พวกหนึ่งฟังไม่ถูก ก็เลยมี concepts หรือแนวความเห็นของ ตัวเองขึ้นมาใหม่ ๆ เป็นเรื่องจิตว่างอย่างอันธพาล. ที่<sup>๕</sup>นี้ เมื่อเห็นว่ามันขัดกันกับที่เขาพูดอยู่ก่อน มันก็เลยถือเอาเป็น

เรื่องที่ต้องคัดค้าน ต้องแย้ง หรือต้องล้อเลียน เพื่อประโยชน์ของตัว.

ดังนั้นขอให้สังเกตดูให้ดีๆ จะพูดว่าตายเสียก่อนตาย ก็ได้ หรือพูดว่า มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง ก็ได้ ผลมันเท่ากัน. นี่เป็นการทำให้ negative กับ positive เป็นอันเดียวกัน. พูดว่าตายเสียก่อนตายเป็น negative, พูดว่า มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างมันก็เป็น positive ได้ เพราะว่ายังมีชีวิตอยู่แบบหนึ่ง คือเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. แต่แล้วก็อย่าลืมว่า พุทธศาสนาหรือหลักของพระพุทธศาสนา หรือปรัชญาของพุทธศาสนาอะไรก็ตาม มันอยู่เหนือความเป็น positive และ negative. ดังนั้นในบางคราวจึงพูดอย่างวิธี negative แต่บางคราวพูดอย่าง positive ; แล้วแต่อยากจะพูดกับใคร ที่ไหน เวลาอะไร ด้วยเรื่องอะไร ที่เหมาะสมแก่ผู้พูดผู้ฟัง. การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง จะแปลเป็น negative ก็ได้ จะแปลเป็น positive ก็ได้ ; แต่ถ้าว่าเมื่อมีชีวิตอยู่ ไม่ตายแล้ว คนก็มีบุญคุณเป็น positive.

ที่นี้จะพูดถึงในรูปของ positive คือเป็นอยู่ มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างเสียบ้าง ซึ่งมีวิธีพูดหรือมีคำที่จะใช้พูดมากอยู่เหมือนกัน เช่นแทนที่จะพูดว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง หรือ

เป็นอยู่เหมือนตายแล้ว เราพูดได้ใหม่ว่า เป็นอยู่ด้วยสติ หรือความรู้สึกตัว. เป็นอยู่ด้วยสติก็พูดได้ แต่มันสำคัญ อยู่ตรงที่สิ่งที่เรียกว่าสตินั้นอีกเหมือนกัน. คนธรรมดา เขาพูดถึงสติก็คือไม่เผลอไม่ลืม ก็มีเท่านั้นเอง. แต่คำ “สติ” ในพระพุทธศาสนาหมายถึง รู้ รู้ตลอด แล้วก็มีความรู้นั้น อยู่กับตัว เช่นพูดว่า “มีสติมองเห็นโลกโดยความเป็นของว่างอยู่ทุกเมื่อ” อันนี้คือมีสติที่แท้จริง.

เพราะฉะนั้นคำว่า “สติ” ในพระพุทธศาสนามันไปไกล มีความหมายกว้าง : รู้สึกตัวในความถูกต้องของทุกสิ่งทุกอย่างอยู่เสมอ เช่นรู้ว่าไม่มีอะไรควรยึดมั่นถือมั่น ; ความรู้นี้มีอยู่เสมอคือรู้สึกตัวอยู่เสมอ เรียกว่าเป็นอยู่ด้วยสติ. ถ้าชินเป็นอยู่แบบนี้ มันก็คือเป็นอยู่ด้วยจิตว่างอีกนั่นเอง ; เพราะว่าสติที่รู้ถูกต้องสมบูรณ์อยู่เสมอนี้ มันรู้ในข้อที่ไม่มีอะไรควรไปยึดมั่นถือมั่น และมันก็ไม่ไปยึดมั่นถือมั่นอะไรเข้า มันก็คือมีจิตว่างจากความยึดมั่นถือมั่นจากตัวกูของกูนั่นเอง. ถ้าจะพูดว่ามีชีวิตอยู่ด้วยสติ หรือ เป็นอยู่ด้วยสติก็ถูกต้องที่สุด เป็นศาสนาที่สุด.

ขอให้ใช้คำว่า “สติ” ให้ถูกต้อง จะใช้รวมกันว่า “สติสัมปชัญญะ” ก็ได้เหมือนกัน จะใช้คำว่า “สติ” คำเดียว

ก็ได้เหมือนกัน ; พุคเต็มทีก็ใช้คำว่าสติสัมปชัญญะ. สัมปชัญญะ เล็งไปถึงความรู้ สัม - ป - ชัญญะ ชัญญะนั้น แปลว่ารู้, ป นั้นแปลว่าทั่ว, สัม แปลว่าพร้อม. คุณตุคำพุค ที่มันมีความหมาย : สัมปชัญญะนี้ สัม หรือ สัม นี้แปลว่า พร้อม, ป แปลว่าทั่ว, ชัญญะแปลว่ารู้, สัมปชัญญะ แปลว่ารู้ลึกทั่วพร้อม และก็ต้องถึงที่สุดด้วย. ความรู้ที่ ถึงที่สุดก็คือรู้ว่าไม่มีอะไรควียึดมั่นถือมั่น ; นี่สัมปชัญญะ ร้อย่างนี้. แล้วสตินี้คุมความรู้อันนี้ไว้ได้ หรือว่าระลึกถึง ความรู้อันนี้ไว้ได้ทันทีทุกเหตุการณ์. นี้อยู่อย่างมีสติสัมป- ชัญญะอย่างนี้ เรียกว่ามีสติ เป็นอยู่ด้วยสติ มีชีวิตอยู่ด้วย สติ อย่างนี้ก็ใช้ได้เหมือนกัน ; มันก็มีผลอย่างเดียวกัน คือว่างจากการยึดมั่นถือมั่นอะไร และเราก็เลยพุคได้ว่า “เป็นอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น”.

พุคเป็นสำนวนธรรมคาสัมญิกที่แทนที่จะพุคว่า เป็น อยู่ด้วยจิตว่าง ก็มาพุคว่า เป็นอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น. พอเป็นอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น จิตมันก็ว่างจากความ ที่ไปยึดมั่นถือมั่น หรือไปมี - ไปเอา - ไปเป็นอะไรเข้า.

ที่นี้จะพุคว่า เป็นอยู่ด้วยจิตสะอาดสว่างสงบ ซึ่ง เป็นความหมายของคำว่าพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ มัน



ก็ใกล้เคียงกัน หรือยิ่งได้ไปอีก เพราะมันกว้าง : เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง สะอาด สว่าง สงบ ซึ่งเป็นใจความ เป็นสัญลักษณ์ หรือเป็นอะไรทั้งหมดของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. เป็นอยู่ด้วยจิตสะอาด หรือจิตบริสุทธิ์. เมื่อสะอาดก็ต้องปราศจากกิเลส คือไม่ไปโง่ไปหลงยึดมั่นถือมั่นอะไร. หรือพูดว่าเป็นอยู่ด้วยจิตสว่าง ก็ต้องเป็นความสว่างจริงๆ. มีบางคนเขาชอบคำนี้มาก อยากให้ผมเปลี่ยนคำว่าจิตว่าง เป็นจิตสว่าง. ผมก็ไม่เปลี่ยน เพราะว่ามันไม่เต็ม มันไม่ตรงตามที่ผมต้องการ.

ที่นี้ เป็นอยู่ด้วยจิตสงบ มันก็ได้อีกเหมือนกัน คืออยู่ด้วยจิตที่สงบไม่วุ่นวายไม่เร่าร้อน ไม่กระเสือกกระสนไปทีไหน มันสงบ ; แต่มันต้องมีความหมายที่ถูกต้องอีกเหมือนกัน ไม่ใช่สงบตาย สงบไม่มีอะไรคิดนึก. แม้แต่คำว่า "สงบ" พังคฺุให้ตี มันก็มีความหมายที่พลิกแพลงได้ กลายเป็นเรื่องเล็กๆเรื่องคึ้น ๆ ไปก็ได้ เหมือนนอนสงบอยู่ในโลงอย่างนี้. คนสมัยนี้ที่ว่าฉลาดคึ้นนั้น มักจะหมายไปว่าความสงบคือลงไปนอนอยู่ในโลง เนื่องจากแปลคำที่พระสวคเวลามีศพอย่างผิด ๆ ที่ว่าเตสั วุสโม สุโข เอาไปลั้เป็น อุสโม สุโข ว่านอนอยู่ในโลง และมักจะพูดแต่เมื่อมีโลงศพตั้งอยู่ตรงหน้า แล้วก็สวคกาถา

นี้ : อนิจฺจา วต สงฺขารา อฺปฺปาทวฺยธฺมฺมิโน... เตสํ วุปฺสโม  
 สุขฺโง เลยเอาไปเป็นคำล้อว่า อฺปฺสโม สุขฺโง หมายถึงนอนอยู่  
 ในโลง. แต่คำนี้เขาหมายถึงนิพพาน : อฺปฺสมะ หมายถึง  
 นิพพาน แล้วก็สุขอย่างยิ่ง. เลยเอาไปล้อว่าไปนอนอยู่  
 ในโลงนั้นเป็นสุขอย่างยิ่ง. ความหมายของคำว่า “สงบ” มัน  
 ก็ค้นได้มากอย่างนี้ มันไม่ได้เปรียบเทียบเปรียบอะไรกัน จะ  
 พูดว่า สะอาด สว่าง สงบ หรือพูดว่าว่าง มันก็ไม่ได้เปรียบ  
 เปรียบอะไรกัน; นอกจากว่า คำว่า “ว่าง” นี้ มันน่ากลัว  
 มันอยู่ในรูป negative; ส่วนคำว่าสะอาดสว่างสงบ นี้มัน  
 น่ารักหรือพอจะเล่นด้วยได้ เพราะมันอยู่ในรูป positive.

นี่ตัวอย่างที่จะพูดได้มันมีหลายอย่างอย่างนี้ ก็คือว่า  
 เป็นอยู่ด้วยสติก็ได้ เป็นอยู่ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ได้, เป็น  
 อยู่ด้วยจิตที่สะอาด สว่าง สงบก็ได้; หรืออาจจะสรุปขึ้นมา  
 ได้อีกสักคำหนึ่งว่า เป็นอยู่ด้วยปัญญา. มีพระพุทธานุภาพ  
 อยู่มากเหมือนกันที่ยกย่องปัญญา สรุปอะไรลงไปในปัญญา  
 ให้ปัญญาเป็นยอดของทั้งหมด และอื่น ๆ ก็จะถูกจุกลงมาจากเอง.

เป็นอยู่ด้วยปัญญา ก็ต้องให้เป็นปัญญาชนิดแท้จริง  
 อย่าเป็นปัญญาเจโกอย่างที่ว่า. ถ้าเป็นปัญญาแท้จริงมันก็เป็น  
 ปัญญาที่เห็นอันนี้ อีก รู้อันนี้ อีก ก็คือความไม่ยึดมั่นถือมั่น

นั้นแหละ จึงจะเป็นปัญญาที่แท้จริง. มันก็เป็นอันเดียวกันกับความไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือความสะอาด สว่าง สงบ. ถ้าใครชอบคำว่าปัญญา ก็จงเป็นอยู่ด้วยปัญญา แล้วขอให้เป็นปัญญาจริง อย่าเป็นปัญญาของความหลอกลวงคือความไม่รู้เท่าแล้วคิดว่าปัญญา; คือเป็นปัญญาที่เป็นทาสของกิเลส ฉลาดที่สุดในการที่จะทำไปตามความต้องการของกิเลส เหมือนคนสมัณห์; ปัญญาอย่างนั้นใช้ไม่ได้.

เมื่อจะพูดอะไรสักคำหนึ่งให้สั้นที่สุด ให้กระต๊ากที่สุด ให้ลึกซึ้งที่สุด ก็อยากจะพูดว่า “เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง” ใช้คำว่า จิตว่าง; จึงได้พูดกันขึ้นมา. นี้ไม่ใช่ว่าคุณเอาตามความพอใจ หรือตามความสะดวกของตัวเอง; แต่พูดจากบทสรุปทั้งหมดของพระพุทธศาสนาเรื่องสุญญตา คือเรื่องความว่าง. แม้จะมีคำสอนที่ขัดอยู่ว่าพระพุทธศาสนาสอนเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น มันก็มีการสรุปอยู่ในคำว่าสุญญตา คือความว่าง. ที่ว่าว่างนั้นคือปราศจากความยึดมั่นถือมั่น และยังปราศจากอะไรทุกอย่างอีก โดยเฉพาะก็คือปราศจากผู้ยึดมั่นถือมั่น, ปราศจากตัวสัตว์บุคคลผู้ยึดมั่นถือมั่น และที่จะถูกยึดมั่นถือมั่น; และมันเป็นคำๆ เดียว พยางค์เดียวว่า “ว่าง” มันก็ขลุ่ยหรือว่าศักดิ์สิทธิ์ดี เป็นพยางค์เดียว.

ตอนนี้อาจจะแนะนำถึงคำว่าพยางค์เดียว : คนโบราณ  
 ในอินเดียเขาชอบอะไร ๆ พยางค์เดียว เพราะว่าเขามีวิธีการ  
 อย่างนั้น โดยเหตุที่มันง่าย มันง่ายแก่การจำ การคิด การพูด  
 การกระทำ แม้กระทั่งพิธีตอง หรือแม้แต่จะตวาดตัวเอง  
 หรือจะตวาดญาติพี่น้องสามารถร้ายอะไรที่ไหนก็ได้ ด้วยคำพูดเพียง  
 พยางค์เดียว. ที่แพร่หลายที่สุด ที่รู้จักมากที่สุด ก็คือคำพูด  
 ว่า “โอม”. คำพูดว่า “โอม” นี้ใช้ร้องขึ้นอย่างกับว่า  
 ช้างร้องหรือฟ้าผ่า คือแผดเสียงว่า “โอม” สำหรับตะเพิด  
 เสนียดจัญไรอะไรทุกอย่าง ญาติพี่น้องทุกอย่าง กระทั่งตะเพิด  
 ตัวเองที่มันจะบ้า จะหลง จะโง่งขึ้นมา ก็ใช้คำว่า “โอม” นี้ เป็น  
 คำพูดพยางค์เดียวสำหรับเริ่มต้นพิธีตอง เริ่มอะไรทุกอย่าง  
 ด้วย. คำว่า โอม มันหมายความต่าง ๆ กันตามลัทธิศาสนา  
 นั้น ๆ แต่มันเป็นของฝ่ายพราหมณ์ฝ่ายฮินดู รวมพระเจ้า  
 ทั้งหมดไว้ในคำว่าโอม; ทั้งพระพรหมผู้สร้าง พระนารายณ์  
 ผู้รักษา พระอิศวรผู้ทำลายล้างอะไรก็ตาม รวมพระเจ้าทั้งหมด  
 นี้ไว้ในคำว่า “โอม” จากการเปล่งเสียงที่สำคัญที่สุดคือ สระ อะ  
 สระ อุ แล้วก็อ้งหรือมะ มันจึงเป็น “โอม” ออกมา.

ที่นี้พุทธศาสนาพุทธบริษัทเดินตามกันพวกนี้ ขอ  
 พูดใช้คำหยาบ ๆ กับตัวเอง. พวกพุทธเอากำว่า “โอม” ฝ่าย

ศาสนาพราหมณ์มาใช้เหมือนกัน : โอม คือพระพุทธรูปพระธรรม  
 พระสงฆ์ ชันมา. บทสวดที่แต่งขึ้นใหม่เรื่องนโม ๘ บทนั้น  
 มี อะ อุ มะ. อะ คือพระพุทธรูปเจ้า คือ อรหันต์, อุหมายถึง  
 พระธรรมคืออุตตโม, มะหมายถึงมหาสังโฆคือพระสงฆ์;  
 นี้แกล้งว่าเพื่อให้มีโอมกับเขาชันมา ในฝ่ายพุทธศาสนา.  
 มันคล้ายกับย้อนหลังเข้ากลอง ไปหาศาสนาฮินดู. โดยเหตุที่  
 อยากรจะมีพยางค์ศักดิ์สิทธิ์สักพยางค์หนึ่ง ในพุทธศาสนา  
 สำหรับใช้ทำพิธีรีตองทวาทเสนียดจัญไร ทวาทกฤตมีบีศางทวาท  
 กิเลส ว่าโอม ชันมาบ้าง. พวกคำว่าโอมเสียยืดยาว เพราะ  
 มนุษย์จะต้องมีอาวุธ เหมือนกับสายฟ้าฟาด สำหรับฟาดกฤตมี  
 บีศาง จึงมีคำว่า “โอม” ชันมา.

ทีนี้เมื่อเขาจะใช้คำว่า “โอม” หรืออะไรกันก็ตาม  
 ผมใช้คำว่า “ว่าง” สำหรับเป็นสายฟ้าฟาดทำลายกฤตมีบีศาง  
 ทำลายกิเลสของตัว ทวาทตัวกูของกู ให้มันหายหัวไป; แล้ว  
 ก็ไม่ใช่เป็นผลผลิตอะไรของผมหรอก เป็นของพระพุทธรูปเจ้า  
 คือคำว่า สุนฺณตา หรือสฺญญโณ แปลว่าว่างเปล่าจากตัวตน;  
 เลือกเอาคำนี้ชันมาใช้ในลักษณะที่เขาใช้คำว่า “โอม” กัน.

นี่เพื่อให้เห็นว่าคำพูดพยางค์เดียวนั้นมันสำคัญอย่างนี้  
 มนุษย์ต้องการอย่างนี้ แล้วเราจะมีกับเขาบ้าง ก็จงใช้คำว่า

“ว่าง” นี้เกิด สำหรับการปราบปรามข้าศึกศัตรูคือกิเลส. หรือแม้จะเริ่มต้นพิธีกรรมอะไรของพุทธศาสนา เขาใช้คำว่า “โอม” กัน เราใช้คำว่า “ว่าง” เพราะฉะนั้นคำว่า “จิตว่าง” นั้นมันจึงมีรากฐาน มีที่มา มีเหตุผลที่จะพูดว่าจิตว่าง สำหรับเราผู้เป็นพุทธบริษัท. การเป็นอยู่ด้วยความถูกต้องชนิดไหนก็ตาม ก็สืบชนิดก็ตาม ขอสรุปไว้ในคำว่า “**เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง**” เป็นอยู่ด้วยจิตที่กำลังว่างจากความเดือดพล่านของตัวกูของกู; ความคิดปรุงแต่งที่เรียก concept ที่เป็นตัวกูของกูไม่มี มีจิตว่าง.

ที่นี้ก็อยากจะพูดต่อไปตามความตั้งใจที่จะพูด โดยหัวข้อว่า การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง เพื่อให้เข้าใจคือออกไปอีก. อยากรจะตั้งหัวข้อตามวิธีของพวกเราพุทธบริษัท ตามวิธีในพุทธศาสนาที่ว่ามีศัพท์มี logic อะไรกับเขาด้วยเหมือนกัน. เมื่อจะตั้งหัวข้อขึ้นศึกษาอะไร ปฏิบัติอะไร ใช้หัวข้อที่มี logic ตามรูปของอริยสังข์ ๔ ประการ ก็หัวข้อว่าคืออะไร? แล้วก็เพราะเหตุใด? แล้วก็เพื่ออะไร? แล้วก็สำเร็จได้โดยวิธีใด? ลองจำเอาไปใช้ คงจะง่ายหรือไม่เสียหลาย และก็ไม่แพ้ logic รูปอื่น หรืออาจจะดีกว่า logic รูปอื่น ก็มันไม่เพื่อ มันไม่มากเกินไป. ถ้าเรารู้ว่าคืออะไร, แล้วก็เพราะเหตุใด, เพื่ออะไร, แล้วโดยวิธีใด, ก็เรียกว่ารู้พอดี ไม่มากไม่น้อย.

คืออะไร? ก็คุณลักษณะของอะไรของมัน พร้อมทั้ง  
 อะไรที่มันมีรวมอยู่ในนั้น ว่ามันคืออะไร. เพราะเหตุใด?  
 นี้ มันเท่ากับมาจากอะไร มันมาจากไหน. เพื่อประโยชน์  
 อะไร? ต่อไป, สำเร็จตามนั้นได้โดยวิธีใด?

เรื่องจิตว่างของเราเนี่ย มันก็มีหัวข้อที่จะตั้งขึ้นสำหรับ  
 ทำความเข้าใจกันได้โดยวิธีนี้ : ถ้าถามว่า จิตว่างคืออะไร  
 คุณก็อาจจะสรุปเอาได้เองจากที่พูด ๆ มาแล้ว. จิตว่างนี่ก็คือ  
 จิตที่เป็นอิสระที่สุด มีสมรรถภาพที่สุด แล้วคล่องแคล่วว่องไว  
 ต่อหน้าที่การงานที่สุด; เอาอย่างนี้. หรือจะให้หลักของ  
 คำว่า “สมาธิ” ทั่ว ๆ ไป ก็คือจิตสะอาด, แล้วก็จิตมั่นคง,  
 แล้วก็จิตว่องไวในการงานหรือในหน้าที่. จิตสะอาดก็ซัด  
 อยู่แล้วว่ามันไม่มีสิ่งสกปรกเศร้าหมองอะไรบกวน นี่ก็คือจิต  
 สะอาด. จิตมั่นคง ก็มีอะไรมาเปลี่ยนรูปของมันยาก คือ  
 จะมีอะไรมากระทบกระเทือนให้มันเปลี่ยนรูปนั้นมันยาก มัน  
 มั่นคง มั่นคงเป็นจิตแน่นแนบก็มัน. จิตว่องไวในหน้าที่  
 รวดเร็วว่องไวในการทำหน้าที่ของมัน. สามอย่างนี้เป็นความ  
 หมายถึงของจิตเป็นสมาธิแล้ว; แล้วทุกคนก็ต้องการในลักษณะ  
 อย่างนี้เป็นชีวิตประจำวัน; จะเอาลักษณะอย่างนี้มาใช้ก็ได้.

แต่ผมอยากจะพูดว่าจิตว่าง คือจิตที่เป็นอิสระก่อน, แล้วก็ เป็นจิตที่มีสมรรถนะ คือมีกำลังมาก และก็มีมั่นคงด้วย, แล้วก็ เป็นจิตที่ไวที่สุดในหน้าที่การงานของมัน พร้อมเสมอ เหมาะสมเสมอ ในหน้าที่การงานของมัน. นี่คือจิตว่าง มีอิสระ - มีสมรรถนะ - มีความไวในหน้าที่. ถ้าไปทำได้ อย่างนี้ก็เรียกว่ามีจิตว่าง อยู่ในชีวิตประจำวัน.

ถ้าถามว่าจิตว่างคืออะไร? ก็จำกัดความลงไปว่าเป็น จิตที่มีความเป็นอิสระ มีสมรรถนะ และมีความไวในหน้าที่ การงานของมัน. ฉะนั้นมันจึงไกลกันลิบ ห่างกันลิบ จาก จิตว่างอันธพาล ที่ไม่คิดไม่นึกอะไร หรือว่าคิดนึกอะไร ก็แต่ ในทางที่เป็นความต้องการของกิเลส ตามความพอใจของตัว ไม่มองหน้าใคร ไม่รับผิดชอบอะไร ที่เป็นอย่างอันธพาล; หรือว่าว่างไปในชนิดที่เรียกว่าไม่มีความหมายอะไรเลย เพื่อหา ทางออก เพื่ออะไรง่าย ๆ ลุ่น ๆ ไปตามลักษณะของผู้เอาเปรียบ. ที่นี้จิตจะเป็นอิสระได้อย่างไร มีสมรรถนะและความไวได้ อย่างไร นี่เราพูดกันมานานแล้ว; แล้วก็จะไปพูดกันใน หัวข้อที่ ๔ ว่าทำได้วิธีใดจึงจะเกิดอย่างนั้นขึ้นมา. สำหรับ ระยะเวลาที่เราจะระบุแค่เพียงลักษณะ หรือว่าภาวะของมัน เท่านั้นว่าเป็นอย่างไร.



จิตว่างเนื่องจากอะไร ? นี่ก็ตอบได้หลายอย่าง มันไม่ว่างเพราะว่ามันมีความยึดมั่นถือมั่น, มันว่างเพราะไม่มีความยึดมั่นถือมั่น. และผมอยากจะตอบว่าเนื่องจาก หรือเพราะเหตุที่อะไร ๆ ทุก ๆ สิ่งมันขึ้นอยู่กับสิ่ง ๆ เดียวคือ สิ่งที่เราเรียกว่าจิต. นี่ก็เป็นหลักหรือเป็นหัวข้อพุทธศาสนา อันหนึ่ง ซึ่งคุณจะต้องจำไว้หรือควรจะจำไว้ คือคำพูดที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าอะไรหมดมันขึ้นอยู่กับสิ่ง ๆ เดียวคือ จิต ; พูดให้กระต๊ากก็ว่า ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับจิตเพียงสิ่งเดียว ฉะนั้นเราต้องเอากำว่าจิตนี้มาเป็นหลักก่อน แล้วจึงระบุไปถึง คุณสมบัติที่เราต้องการสำหรับจิตนั้น. ดังนั้นเราจึงใช้คำว่า “จิตว่าง”.

“ทุกสิ่งขึ้นอยู่กับสิ่ง ๆ เดียวคือจิต” นี่ก็ต้อง อธิบายกันมากและยืดยาวเหมือนกัน และก็เคยอธิบายแล้ว อาจจะหาอ่านได้จากคำอธิบายที่พิมพ์ ๆ ไปแล้วก็มี. แต่ขอย้ำ อีกครั้งหนึ่งว่าให้มองเห็นให้ชัดลงไปว่าอะไร ๆ มันสำเร็จอยู่ที่ จิตจริงๆ ขึ้นอยู่ที่จิตจริงๆ ถ้าปราศจากจิตสิ่งเดียวแล้วก็ ทั้งหมดมันก็เท่ากับไม่มี. เพราะที่มันสำคัญที่สุด มันก็คือ ความรู้สึกของจิตชนิดเป็นที่ตั้งแห่งความต้องการ. ที่โลกนี้ ทั้งโลกมันมีความหมายขึ้นมา ก็เพราะว่ามันมีความรู้สึกแก่จิต

ในทางดีก็ตามในทางร้ายก็ตาม มันมีความรู้สึกแก่สิ่ง ๆ เดียว คือจิต ฉะนั้นจึงมีความหมายของคำว่า “โลก” ขึ้นมา. แล้วที่จิต มันต้องการก็คือต้องการการบำรุงบำเรอแก่จิตนั่นเอง. ฉะนั้น มันจึงต้องการความสุข ไม่ต้องการความทุกข์. ทุกอย่างจึง ไปสรุปลงอยู่กับสุขเวทนา หรือเวทนาอันเป็นสุข. เรื่องทำกิน เรื่องบุตรภรรยาสามี เรื่องทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง อะไรก็ตาม ทุกเรื่องมันก็ไปสำเร็จอยู่ตรงคำ ๆ เดียวคือเวทนาอันเป็นสุข : แล้วมันก็ไปขึ้นกับสิ่ง ๆ เดียวคือจิต. ถ้าจิตมันรู้สึกแล้ว มันก็มีความหมายขึ้นมาทันที. ถ้าไม่มีจิตสำหรับรู้สึก มันก็ไม่มีความหมาย ฉะนั้นจิตมันจึงเป็นตัวละครใหญ่. แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสุขเวทนานั้นมันจะเหมือนกันสำหรับทุกคนนะ มันอาจจะต่างกันตรงกันข้ามก็ได้ : คนพวกนี้ หรือว่าชนิดนี้มันต้องการสุขเวทนาไปอย่างหนึ่ง, คนพวกอื่นต้องการสุขเวทนาไปอีกอย่างหนึ่ง คือตรงกันข้ามก็ได้; แต่แล้วมันเหมือนกันตรงที่มันพอใจอยู่ในใจในจิตนั้น เป็นสุขสำหรับผู้นั้น. แต่แล้วสำหรับคำว่าจิตมันก็ไม่จำเป็นที่จะต้องไปรู้จักหรือไปค้นหา ตามวิธีอันไม่รู้จักจบของจิตวิทยาหรือปรัชญา; มันจะตายเสียก่อน.

จิตเป็นสิ่งที่เร้นลับ ลึกลับ ซับซ้อนจนไปค้นให้รู้จักมันโดยสมบูรณ์นั้น ไม่ได้ ไม่ไหนแน่. ฉะนั้นรู้จักแต่ในแง่ที่จำเป็นที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับเราก็คงแล้วกัน. อย่าไปตั้งปัญหาทางจิตวิทยาหรือค้นไป ๆ เท่าไร ตายแล้วที่ชีวิตก็ไม่รู้จักจบ อย่าไปค้นอย่างนั้น. เคี้ยวหมากนิยมนักกันเสียอย่างนั้น เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชา แล้วก็เพียงเท่านั้น; อย่างนั้นมันไม่ได้ไม่ถูก ไม่ต้องเอามาใช้กับเรื่องนี้. เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า "จิต" เพียงเท่าที่มันเกี่ยวข้องกับปัญหาคือความทุกข์ก็พอ นอกจากนั้นมันจะเป็นอะไรก็ช่างหัวมัน. เรื่องนี้ก็เคยบอกเคยเตือนอยู่เสมอ ว่าอย่าไปทำให้มันเกินขอบเขต มันจะเป็นบ้าแล้วก็ตายเสียเปล่า. สิ่งทำนองนี้มนุษย์เราก็มีหลักการอย่างนี้มีวิธีการอย่างนี้ ซึ่งสำเร็จประโยชน์อยู่.

ยกตัวอย่างเรื่องไฟฟ้าที่เรากำลังใช้อยู่เวลานี้ เราไม่รู้หรือรู้ไม่ได้หมด ว่ามันคืออะไร, แต่เรารู้เท่าที่เราจะต้องรู้ว่า จะเอามาใช้ได้อย่างไร นี่เรารู้จนเราเอามาใช้ได้เป็นแสงสว่าง เป็นพลังงาน เป็นอะไรต่าง ๆ ตามสะดวกสบาย; แต่โดยที่เราไม่รู้ว่แท้จริง แท้จริงของมันคืออะไรจนถึงที่สุด; ขึ้นไปค้นส่วนนี้มันก็เป็นบ้าตายก่อน. มันก็รู้เท่าที่จำเป็นจะต้องรู้ แล้วก็จำกัดความลงไปอย่างนั้น อย่างนั้น มีคำจำกัด

ความที่ไฟระลงไปอย่างนั้น แต่แล้วมันไม่หมด ว่าไฟฟ้านั้น  
 คืออะไร. เรื่องจิตก็เหมือนกัน เราไม่ต้องรู้หมดว่าจิตนั้น  
 มันคืออะไรทำนองนี้ แต่รู้ว่าจิตนั้นคืออะไร ในวงจำกัด เท่าที่  
 เราจะแก้ปัญหาเรื่องความทุกข์ได้ หรือเท่าที่จะทำให้มันว่างได้.  
 และมันมีความพิเศษอยู่ตรงที่ว่ามันคอยจะว่างเอง อยู่ตาม  
 ธรรมชาติแล้ว เราคอยผสมโรงกับมันให้ดีๆ. มันจะวุ่น  
 ต่อเมื่อรูปเสียงกลิ่นรสเข้ามาทางตา ทางหู ทางจมูก เป็นต้น;  
 พอเผื่อไม่มีสติคิดเดียวกับมันก็วุ่นเป็นทิวากุของกุชัณมา.

ฉะนั้นเรารู้เท่าที่เราจะบ่้องกัน จะแก้ไขในทำนองนี้  
 เท่านั้น. เหมือนกับเรารู้ทำไดนาโมขึ้นปั่นเป็นกระแสไฟฟ้า  
 ไขแสงสว่างอยู่เดี๋ยวนั้น รู้เท่านี้มันก็สำเร็จประโยชน์ส่วนนี้;  
 ไม่ต้องรู้ตัวไฟฟ้าจริงๆ อยู่ที่ไหน คืออะไร อะไรขึ้นมา;  
 มันรู้ไม่ได้ มันเป็นธรรมชาติที่ยังลึกลับอยู่. จิตนี้ก็มีความเป็น  
 อย่างนั้น ส่วนที่มันลึกลับเกินไปก็อย่าไปยุ่งกับมัน เอาแต่  
 ที่ว่าจะทำให้มันไม่มีความทุกข์ได้อย่างไร สบายเป็นที่พอใจได้  
 อย่างนี้; รู้จักสิ่งๆ เดียวคือจิตเพียงเท่านั้นก็พอ แล้วเรียกว่าเป็น  
 พุทธศาสนา เป็นวิธีการในพุทธศาสนา เป็นจิตในพุทธศาสนา;  
 ไม่ใช่จิตวิทยาเพื่อเจอไม่รู้จักจบ. นี้เรียกว่าเนื่องจากอะไร?  
 เรื่องจิตว่างนั้นขึ้นมาเนื่องจากอะไร? ก็เนื่องมาจากว่าทุกๆ  
 สิ่งมันขึ้นอยู่กับสิ่งๆ เดียวคือจิต.

จิตว่างเพื่ออะไร? เป็นปัญหาข้อที่สาม ก็ตอบได้มากมาย แล้วก็สรุปได้เพียง ๒ ความหมาย : ประโยชน์จากสิ่ง<sup>๕</sup>จากวิชาความรู้<sup>๕</sup>อัน<sup>๕</sup>นี้ จากการปฏิบัติอัน<sup>๕</sup>นี้ก็เพื่อประโยชน์เพียง ๒ อย่างพอ คือเพื่อไม่ให้รู้จักทุกข์ หรือเพื่อเป็นทุกข์กับเขาไม่เป็น เพื่อไม่รู้จักกับความทุกข์; แล้วก็เพื่อหน้าที่การงานสมบูรณ์; ผมว่าท่านพอแล้ว คุณจะทำอย่างไรอีก ก็ลองว่ามา. มันไม่มีอะไรมากไปกว่า<sup>๕</sup>; ขึ้นต้องการมากกว่า<sup>๕</sup>ผมดีว่าบ้า. เพื่อเป็นอยู่อย่างมีความทุกข์กับใครไม่เป็น อย่างหนึ่ง; แล้วก็เพื่อหน้าที่การงานที่จะต้องทำสมบูรณ์ก็แล้วกัน. นี่ความหมายของชีวิตมันมีแต่ท่าน. *ตัวชีวิตนั้น คือการงาน การงานนั้นคือชีวิต* <sup>๕</sup>นี่ย่าลึม ที่มันต้องการความสมบูรณ์ ชีวิตสมบูรณ์ การงานสมบูรณ์ เป็นสิ่งเดียวกัน. ระบบเรื่องจิตว่าง<sup>๕</sup>ก็เพื่อประโยชน์อัน<sup>๕</sup>นี้ แล้วที่จำเป็นก่อนตัวงานที่สุดก็คือว่าไม่รู้จักทุกข์ ต้องไม่ทุกข์กันเสียก่อน; แล้วเหลือจากนั้น เมื่อไม่ทุกข์แล้วจะทำอะไร ก็คือทำการงาน. เพื่อการงานนั้นสมบูรณ์ ต้องทำด้วยจิตว่างคือจิตที่เป็นอิสระคือจิตที่มีสมรรถนะ คือจิตที่ว่างไว้ในการทำงาน. เพราะฉะนั้นจิตว่างก็ช่วยให้การงานสมบูรณ์เป็นอันดับที่สอง.

อันดับที่ ๑ ก็คือทุกข์ไม่เป็น ไม่รู้จักกับความทุกข์เลย. อย่างที่เรียกว่าตัดจบออกไป ตายเสียก่อนตาย *ตาย*

แล้วในตัวแต่หัวที่ หมายความว่าตัดบทความทุกข้อออกไปหมดเลย ; แล้วเหลือชีวิตอยู่นั้นเป็นกำลังงานที่เหลืออยู่ของร่างกายจิตใจอันบริสุทธิ์นี้ ก็คือการทำงาน ที่จะต้องทำ แล้วแต่ว่าใครควรจะทำอะไร. พระพุทธเจ้าท่านก็ทำการงานคือช่วยเหลือสัตว์โลก เราเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าก็มีหน้าที่การทำงานที่จะต้องทำเพื่อทุกอย่าง เพื่อเราและเพื่อเพื่อนมนุษย์ของเราให้มีความสุขสมบูรณ์อย่างเดียวกันอีก. ไป ๆ มา ๆ ก็เพื่อช่วยเพื่อนมนุษย์ให้มีจิตว่างอีก.

อันดับที่ ๒ เรามีจิตว่าง เสร็จเรื่องของเราแล้ว ก็มีหน้าที่การงาน คือทำให้ทุกคนมีความสุขหรือสรุปลงแล้วก็คือว่าทำให้มีจิตว่างอย่างเราเสียก่อน แล้วก็สามารทำอะไรได้ตามที่ต้องการ โดยมีความสุขด้วย. ฉะนั้นหน้าที่ของมนุษย์ที่เหลืออยู่ก็คือว่า ช่วยกันสร้างสันติภาพอันแท้จริงขึ้นในโลกอย่าเห็นแก่ตัว แก่กัญของกู ครอบครัวยของตัว อะไรของตัวเพียงเท่านั้น ; ให้รู้ว่ามันมีหน้าที่ที่จะช่วยกันสร้างสันติภาพอันแท้จริง และถาวรขึ้นในโลก ; นี่คือการงาน. เราไม่เป็นทุกข์ด้วย เราจะสร้างสันติภาพขึ้นในโลกได้ด้วย. นี่คือผลที่หวัง เรียกว่า goat หรืออะไรอยู่ข้างหน้านั้น. นี่ตัวคำตอบของคำถามที่ว่าจิตว่างนี้เพื่ออะไร ?

ส่วนที่ว่ามันจะสำเร็จได้โดยวิธีใด? นี่ต้องการเวลา  
 มาก พุทวันนี้ไม่พอ ไว้พูดในคราวต่อไป; มันก็คือการ  
 ปฏิบัติเพื่อจิตว่าง ตามหลักของพระพุทธศาสนา ก็คือเป็น  
 อยู่อย่างถูกต้อง นั่นเอง. เราก็เอาไว้พูดกันในเวลาที่เพียง  
 พอคราวหลัง. ในวันนี้พูดแต่เพียง ๓ หัวข้อแรกว่า จิตว่าง  
 คืออะไร? คือจิตที่เป็นอิสระ มีสมรรถนะ ว่องไวต่อการงาน.  
 ทำไมต้องไปยุ่งกับเรื่องนี้? ก็เพราะว่าทุกอย่างมันขึ้นอยู่กับ  
 สิ่งๆเดียวคือจิต; แล้วก็ผลของการไปยุ่งกับเรื่องจิตว่างนี้  
 คืออะไร? ก็คือจะมีความไม่ทุกข์, แล้วก็ความสมบูรณ์ของ  
 การงานในหน้าที่.

เวลาก็อหมดลงพอดี

รักสงบ

รักสงบ คงลืมนั่ง "ตัวกู"  
 แคะลืมนั่ง "ตัวกู" อย่างได้มันนี่;  
 มีสติ ปัญญา แลละปรานี่  
 นกหัวโต ฟ้าไร่นั่ง; ฟ้าฟ้าโอบ ๆ

# เป็นอยู่ด้วยจิตว่างนั้นทำอย่างไร?

พุทธทาสภิกขุ

แสดงอบรมภิกษุสามเณรในพรรษา ๒๕๑๒

ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา



วันหนึ่งวันที่ ๕ กันยายน เป็นวันที่ ๓๙ แห่งระยะเวลา  
เข้าพรรษา พุทธศักราช ๒๕๑๒ วันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า  
การเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนั้น ทำได้โดยวิธีใด. ในครั้งที่  
แล้วๆมาได้กล่าวถึงเรื่องนี้โดยหัวข้อว่า ก็อะไร จากอะไร  
เพื่อประโยชน์อะไร มาพอสมควรแล้ว ในวันนี้จะได้กล่าว  
โดยหัวข้อว่า จะทำให้สำเร็จได้โดยวิธีใด.

สำหรับคำพูดที่เราใช้พูดกันอยู่นั้น เราจะพูดสรุปให้  
เหลือเพียงคำเดียว สองคำ ไม่กี่คำก็ได้; หรือจะพูดให้  
ละเอียดละเอียดอย่างไรก็ได้. สำหรับคำอธิบายในวันนี้  
จะได้กล่าวโดยเค้าโครง เพื่อให้เห็นเค้าโครงทั่วไป เป็น  
เหมือนกับแนวทางหรือแผนที่ หรืออะไรทำนองนั้น; แล้ว  
จะใช้เวลาวันหลังๆ พูดโดยรายละเอียดเฉพาะเรื่องพอสมควร



ที่จะเข้าใจได้. สำหรับการพูดเป็นแนวนี้ หมายถึงว่าจะมองดูโดยรอบตัว แล้วก็จะเจออะไรบ้าง เช่นว่าจะเจอปัญหาหรืออุปสรรค หรือว่าจะเจอความราบรื่นไม่มีอุปสรรค; หรือจะพบข้อเท็จจริงอย่างอื่นเกี่ยวกับมนุษย์นั่นเอง ไม่ได้เกี่ยวกับธรรมชาติมากมายนักก็มี.

วิธีปฏิบัติที่จะให้เกิดการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี้ คือตัวพุทธศาสนาทั้งหมดนั่นเอง. ที่พูดอย่างนี้ไม่ใช่พูดเอาเปรียบหรือว่าพูดอาศัยเป็นเครื่องบังหน้า จะยกย่องการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างให้มากมายอะไรไป ก็หาไม่ได้; มันเป็นเรื่องจริงที่ว่าตัวพุทธศาสนาทั้งหมดนี้ ก็เป็นเรื่องการทำเพื่อให้เรามีการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างในลักษณะอย่างที่ว่ามาแล้ว. ที่ธรรมชาติในพุทธศาสนาทั้งหมด พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรียกมันด้วยคำๆ เกี่ยวกับว่า “หนทาง” ก็มี, พรหมจรรย์ก็มี, ธรรมวินัยก็มี, อะไรก็มีหลายคำ; แต่คำว่า “พรหมจรรย์” คำว่า “หนทาง” นี้ท่านตรัสเรียกมากที่สุด กล้ายๆกับว่ายอมรับว่าเป็นคำเหมาะสมที่จะทรงใช้.

ที่นี้คำว่า *พรหมจรรย์* กับคำว่า *มรรค* นี้ เป็นเรื่องเดียวกัน โดยพระพุทธเจ้าเองท่านได้ตรัสว่า “*อริยมรรคมีองค์แปดนั้นแหละคือพรหมจรรย์*” อย่างนี้โดยตรง เป็นการ

ตรัสไว้โดยตรง. คำว่า *อริยมรรคมีองค์แปด* ก็เรียกได้สั้น ๆ เพียงคำเดียวว่า “*ทาง*” หรือหนทาง. การประพฤติไปตามทาง เดินไปตามทาง อยู่ในทางก็เรียกว่า “*พรหมจรรย์*”.

สำหรับคำว่า *ทาง*นี้ เกือบจะไม่ต้องอธิบายความหมายอีกแล้ว เพราะใคร ๆ ก็รู้ว่าทางนี้มีไว้สำหรับเดิน ; ทางนี้เป็นทางสำหรับจิตใจเดิน หรือว่าเดิน ทั้งวาจา ทั้งกาย ทั้งใจ. แต่ส่วนใหญ่ก็หมายถึงหนทางในทางจิตใจ หรือทางวิญญาณสำหรับความก้าวหน้าทางวิญญาณ. ในบางที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสในฐานะที่เป็นผล ว่าเหมือนกับสระน้ำสำหรับดื่มแก้ความร้อนความทิวกระหาย ; นี้เสด็จถึงมรรค ผล นิพพาน. ทางมันก็เดินไปที่นั่น เดินไปที่สระน้ำ ; แต่แล้วทั้งหนทางทั้งสระน้ำมันมีปัญหามาก ตรงที่ว่าไม่มีใครจะเดิน หรือไม่มีใครจะดื่มน้ำในสระนั้น.

ที่นี้ เราก็มองดูพวกเราเอง ตัวเราเองด้วย ในสมัยนี้คนไม่อยากจะเดินทางนี้ หรือไม่อยากจะดื่มน้ำนี้ ; ไปถึงแล้วก็ไม่ดื่ม เพราะว่าไม่รู้จักทั้งหนทาง ไม่รู้จักทั้งสระน้ำ. มันเป็นเรื่องของยุคสมัยก็มี แล้วก็เป็นเรื่องของบุคคลโดยเฉพาะส่วนตัวเขาก็มี. ที่ว่าเป็นยุคสมัยนั้นก็อย่างสมัยวัตถุกุศลที่เคยพูดกันมากแล้ว ก็สมัยนั้นคนเป็นทาสของวัตถุหรือลุ่มหลงวัตถุ

หรืออย่างวัตถุเข้าตา; ก็เรียกเป็นยุคเป็นสมัยที่คนไม่เดินทางนี้ หรือจะไม่ดื่มน้ำนี้กันเป็นส่วนมาก ซึ่งเรียกว่ายุค. แต่ว่าถึงแม้ในยุคที่ไม่เป็นอย่างนี้คือไม่ใช่ยุควัตถุนิยม แม้ในครั้งพุทธกาลประเทศอินเดีย ซึ่งไม่ใช่ยุควัตถุนิยมเหมือนสมัยนี้ก็ยังมีคนส่วนหนึ่งจำนวนหนึ่งหรือบางที่จะเป็นส่วนมากเหมือนกัน ไม่ยอมเดินทางนี้หรือไม่ยอมดื่มน้ำนี้. แม้ว่าจะมีคนบรรดุมรรคผลมากตามที่ทุกคน หรือที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ แต่ก็ดูยังมีคนอีกมากที่ทำตัวเป็นข้าศึกแก่พระพุทธเจ้าหรือแก่ธรรมะ หรือจะมากกว่าผู้ที่รู้จักเข้าใจหรือยอมดื่มนี้ มากมายหลายเท่า. นี้เรียกว่ายุคที่คนนิยมทางจิตใจแล้ว ก็ยังมีคนที่ไม่ยอมเดินทางนี้ ไม่ยอมดื่ม ยิ่งมาถึงยุคสมัยที่โลกกำลังนิยมวัตถุมันก็ยังเป็นมากขึ้น.

ปัญหาที่เลยมีขึ้นมาว่ามันเพราะเหตุใด เพราะความยาก ความง่าย หรือเพราะอะไร? ถ้าจะมองกันให้ลึกเรื่องความยากความง่ายนี้ มันก็มีความหมายพิเศษอยู่อย่างหนึ่งที่คนเรามักจะไม่ค่อยมองกัน; แต่คนโบราณเขามองกันมาก เขาจึงพูดว่ายากนั้นก็คือเพราะมันไม่อยากจะทำ ที่มันยากนั้นก็เพราะไม่อยากจะทำ เพราะมันฝืนความรู้สึก มันไม่อยากจะทำ; โดยเนื้อแท้แล้วมันไม่ยาก.

นี่ขอให้เอาไปคิดดูกันบ้าง : พวกที่บอกว่ายาก ปฏิเสธว่ายาก เช่นว่าปฏิบัติธรรมะนี้เป็นของยาก, การไปนิพพานเป็นของยาก นี่มันก็รวมอยู่ในคำพูดนี้ คือว่ายาก เพราะไม่อยากจะทำ. ที่นี้การที่ไม่อยากจะทำนี่มันก็มีอยู่ ๒ นัย คือว่าไม่อยากจะทำเพราะว่ามันกำลังหลงอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งร่อยแก่ความรู้สึกของเขา พอหันมาทางนี้มันก็เลยเป็นของยาก; อีกอย่างหนึ่ง มันก็ยากเพราะไม่รู้ เพราะความรู้ไม่พอ หรือเพราะไม่รู้เพราะโง่. ยากเพราะเข้าไปหลงกินอะไรอยู่ก็มี ยากเพราะโง่ไม่รู้จักสิ่งนี้ก็มิ; รวมความแล้วมันก็เป็นเรื่องอวิชชาด้วยกัน คือความไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร.

ในเรื่องทั่วไปก็ควรจะพิจารณากันอย่างนี้ ว่า ความยากมันอยู่ที่ไม่อยากจะทำ ไม่สนใจจะทำ มันก็เบื่อง่วงหน้า มันก็ยาก. ถ้าอยากจะทำ ถ้าสนใจจะทำแล้ว มันก็ง่ายขึ้นมาเกิน ๕๐ เปอร์เซ็นต์. ท่านจึงให้ปลุกความรู้ ความอยากจะทำกันเสียก่อน ซึ่งเราจะต้องสนใจด้วยเหมือนกัน. สำหรับความยาก หรือความง่ายนี่ไม่มีอะไรเป็นเครื่องวัด เพราะว่าคนมันไม่เหมือนกัน; แล้วมันก็จะเหลือเพียง ๕๐ เปอร์เซ็นต์. แต่ถ้าคนเราอยากจะทำแล้ว มันก็ง่ายไป ๕๐ เปอร์เซ็นต์แล้ว ที่เหลือ ๕๐ เปอร์เซ็นต์นั้นมัน

ก็เกี่ยวกับสติปัญญาความสามารถของคน แต่แล้วมันก็ไม่เหลือ  
 วิสัย เพราะว่าจะอย่างน้อยมันก็ต้องเกิน ๕๐ เปอร์เซ็นต์ สำหรับ  
 ความที่มันจะเป็นไปได้ ในการทำในสิ่งที่ว่ายาก.

ทีนี้ ก็มาถึงเรื่องที่จะต้องดูให้ตึกกันอีกอย่างหนึ่ง คือ  
 ว่าเราอาจจะโง่อย่างไม่รู้สีกตัวอยู่อีกบางอย่าง ก็ว่าเรามากจะ  
 เอาแต่ความรู้สึกละยุคปัจจุบันเป็นหลัก หรือว่าในเวลาปัจจุบัน  
 ของเรานั้นเป็นหลัก แล้วก็ไม่ค่อยจะรู้สิ่งที่ถอยหลังไกลออกไป  
 คือไม่รู้ว่ามันมีอะไรยากมาก แต่เขาก็คิดได้หรือทำได้เรื่อยๆ มา  
 สอนให้ทำตามกันเรื่อยๆ มา จนมันกลายเป็นของง่าย. นี่  
 ระวังให้ตี สิ่งที่เกิดกันว่าเหลือวิสัยมันกลายเป็นของง่ายไปเสีย  
 ในที่สุดก็มีอยู่มากในทางวัตถุนั้น. ถ้าเราดูผลิตภัณฑ์ที่ก้าวหน้า  
 ของสมัยปัจจุบัน การประดิษฐ์เกี่ยวกับสมัยนี้ เรื่องวิทยุ  
 เรื่องโทรศัพท์ เรื่องอะไรที่กำลังมีอยู่นั้น เป็นของยากสุดวิสัย  
 ของคนเมื่อไม่กี่สิบปีหรือร้อยปีนั้น เคี้ยวมันกลายเป็นของ  
 ธรรมดาสำหรับเด็กๆ มาเรียน มาทำ มาแก้ มาอะไรได้ไม่  
 ยากเลย.

วันหนึ่งผมนั่งดูต้นกระจุกในกะดางเลี้ยงปลา ความ  
 คิดมันก็เกิดขึ้นมาเป็นความรู้สึกของคนสมัยหิน หรือถัดจากคน  
 สมัยหินต่อขึ้นไป ก่อนสมัยหินนั้นคนรู้จักนุ่งผ้าอะไรขึ้นมาได้

อย่างไร มันก็รู้จักได้โดยไม่ต้องมีใครสอน เพราะว่ามันมีตัวอย่างที่จะนุ่งเปลือกไม้หรือว่านุ่งหนังสัตว์ แล้วก็นุ่งผ้าที่ทำขึ้นด้วยเส้นใยเส้นใยต่าง ๆ. การนุ่งหนังสัตว์มันก็คิดไม่ยาก เพราะว่าหนังสัตว์มันก็มีอยู่ที่ฆ่าแกงกิน ที่นี้จะเปลี่ยนมาเป็นเส้นด้ายทอดกั๊กมันก็ยาก ก็ว่าเป็นของยาก วิเศษ แปลกประหลาดเหมือน ๆ ที่คนสมัยนี้จะเห็นว่าวิเศษ ไทวทัศน์ เหล่านี้เป็นของแปลกประหลาด.

ที่นี้การที่เอาต้นกระจูดมาสานเป็นเสื่อเป็นกระสอบ มันก็ยาก เพราะมันไม่เคยมีตัวอย่าง. ความยากความลำบาก หรือความก้าวหน้า มันก็มากเท่าที่ว่าคุณสมัยนี้กำลังมีความคิด หรือสามารถที่จะไปโลกพระจันทร์. ขอให้เทียบดูว่าความยากลำบากหรือความน่าชมเชย หรือความมีสมรรถภาพอะไรก็ตาม ของคนบ้ายุคที่จะเอาต้นกระจูดมาสานกระสอบได้นั้นมันหนัก มันมีความหมายอะไรเท่า ๆ กับที่คนสมัยนี้จะไปโลกพระจันทร์ เท่ากันเลย. แล้วต่อไปข้างหน้าการไปโลกพระจันทร์มันก็จะกลายเป็นของง่าย จนมีของอื่นมาแทนยากไปกว่า. เพราะฉะนั้นเราอย่าให้กฎของความหลอกลวงนั้นมันหลอกลวงเรา. Relativity หรือความสัมพันธ์กันตามสัดส่วนเฉพาะสิ่งเฉพาะยุคเฉพาะสมัยนั้นมันจะหลอกเรา ให้กลายเป็นคนโง่. สำหรับผมรู้สึกอย่างนี้ ในการที่คน ๆ แรกจะเอาต้นกกต้น

กระจูมาसानเป็นเสื่อเป็นกระสอบได้ มีความยากลำบากเท่าที่  
 คนสมัยนี้จะไปโลกพระจันทร์. คู่สัดส่วนหรือ ratio ของ  
 Relativity อันนี้ให้ตีๆ เราก็จะเกิดความเข้าใจขึ้นมาถึงเรื่อง  
 ความยากความง่ายในการที่จะเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง หรือว่าจะไป  
 นิพพานก็ตาม.

แล้วเรื่องที่ว่ายากหรือใหญ่หลวงนั้นบางทีกลายเป็น  
 เรื่องน่าหัวเราะมากขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง. ที่มันน่าหัวเราะชั้นหนึ่ง  
 ก็คือว่ามันง่ายหรือว่ามันตันหรือว่ามันไม่มีอะไร เท่ากับเรื่อง  
 ที่เราคิดว่าเล็กน้อยนี้. อย่างคนสมัยนี้จะไปเอาต้นกระจูมา  
 สานเสื่อนั้นมันก็ง่ายจนรู้ว่าเด็ก ๆ อมมือก็ยังสามารถ;  
 แต่ว่าการไปโลกพระจันทร์นั้น เด็ก ๆ แม้แต่จะนึกก็นึกไม่ถึง นึกไป  
 ไม่ได้ ทั้งที่เห็นอยู่หรืออะไรอยู่นี้. ยิ่งสำหรับชาวบ้านชาวนา  
 ชาวไร่ที่ไม่มีการศึกษาแล้ว ก็ยังไม่เข้าใจว่าไปโลกพระจันทร์  
 ได้อย่างไร แม้เดี๋ยวนี้; ทั้งที่อ่านหรือเห็นภาพอะไรอยู่บ้าง.  
 นี้ชั้นหนึ่งแล้ว; มีอีกชั้นหนึ่งมันก็คือผลของมันนี้ อันไหน  
 มันจะมีมากกว่ากัน.

ผมว่ารู้จักเอากระจูมาसानกระสอบนี้มีประโยชน์  
 มากกว่าไปโลกพระจันทร์ ตามที่มันเป็นจริงอยู่เดี๋ยวนี้;  
 เพราะมันได้ใช้สอยกันอยู่ทุกคนทุกบ้านทุกเรือนทั่วทั้งโลก.  
 การไปโลกพระจันทร์นี้มันก็ไม่มีความประโยชน์อะไร ยังไม่พิสูจน์

ว่ามีประโยชน์อะไร ไปอยู่ก็ไม่ได้ จะเอาอะไรมาใช้เป็นประโยชน์จากโลกพระจันทร์ก็ไม่ได้ หรืออาจจะไม่มี. นักวิทยาศาสตร์หรือนักค้นคว้าคนหนึ่งบอกว่าไปค้นใต้ทะเลลึกกว่าได้มหาสมุทรนั้นมีอะไรที่จะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์มากกว่าไปโลกพระจันทร์หลายร้อยเท่าหลายพันเท่า แล้วอยู่ในวิสัยที่ทำได้ด้วยกันทั้งนี้. เช่นจะเอาทองคำก็ไปเอาใต้มหาสมุทรดีกว่า แต่แล้วคนก็ไม่ทำ เพราะว่า การไปโลกพระจันทร์นั้นมันเชิษฐวัตถุของกูมากกว่าที่จะไปค้นใต้ทะเล. นี่เรื่องมันกลับกันไปอย่างนี้.

พวกจีนก็เคยคิดเรื่องนี้กันมาก ฉะนั้นนิทานของจวงจิวก็เป็นเรื่องที่น่าเอามาคิด. จวงจิวเป็นลูกศิษย์หรือหลานศิษย์ของเหลาจิว เขาสอนโดยการเล่านิทาน. นิทานของจวงจิวที่มีชื่อเสียงมากที่สุดเรื่องหนึ่งก็คือเรื่องนกคุงปลาคุง เรื่องมีว่านกยักษ์ตัวนั้น มันใหญ่ขนาดที่เรียกว่ามนุษย์จะกำหนดพูดกันได้ว่าปีกมันยาวถึงเก้าหมื่นโยชน์ ลองเทียบดูกับโลกๆ นี่ซิ โลกเรานี่ นกตัวนั้นมันขยับปีกไปทางทิศไหนไปทางทิศตะวันออกโดยบินจากทิศตะวันตก หรือไปจากทิศเหนือไปถึงทิศใต้ ด้วยการขยับปีกทีเดียว หรือขยับปีก ๒-๓ ทีมันก็บินจากทิศเหนือไปสู่ทิศใต้ของโลก จากทิศตะวันออกไปสู่ทิศตะวันตกของโลก ตามประสาคนสมัยนั้น



ซึ่งถือว่าโลกแบน. ที่นี้ปลาชีวิตัวเล็ก ๆ ตัวหนึ่งมันก็หัวเราะก๊าก ๆ ขึ้นมา ว่าถ้าเราไปเป็นนกกระจิบตัวนิต ๆ แล้ว ก็ไปเที่ยวบินเล่นอยู่ตามระหว่างต้นไม้ในสวน ในอุทยาน ก็จะต้องเป็นสุขกว่า มีประโยชน์กว่า อย่างที่จะเทียบกันไม่ได้กับนกตัวนั้นที่มันมีปีกยาวตั้งเก๋เหมือนโยชน์ ขยับปีกที่เดียวจากสุดโลกฝ่ายนี้ ถึงสุดโลกฝ่ายโน้น แล้วมันจะมีประโยชน์อะไรมันบ้าง.

คุณก็คำนวณดู ความยากง่าย หรือประโยชน์ของความยากง่าย : การที่จะมีปีกหรือว่าเป็นนกใหญ่ขนาดนั้น ขึ้นมาได้มันก็ยาก แล้วประโยชน์ของมันคืออะไร ก็ดูจะไม่มีอะไร เพราะขยับปีกที่เดียวก็ถึงมุมโลกฝ่ายโน้น ขยับปีกที่เดียวก็ถึงมุมโลกฝ่ายนี้. ส่วนนกกระจิบตัวเล็ก ๆ นั้นมันมีที่เที่ยวมากเฉพาะในสวนโมกข์ของเรา นกกระจิบตัวน้อย ๆ นี้ก็เที่ยวหาอาหารด้วยความสบาย ความเพลิดเพลินได้ไม่รู้จักจบจักสิ้น ยังไม่ทั่วสวนโมกข์, มันก็ได้รับความสุข ความสบายใจอะไรมากมาย และยังไม่หมด. แล้วความยากลำบากนั้นก็ไม่มี เหมือนกับที่ทำให้มีปีกยาวใหญ่ขนาดนั้น แล้วก็บินไปบินมาโดยไม่มีประโยชน์อะไร.

นี่ความสัมพันธ์ระหว่าง Time & Space เวลากับอวกาศ มันหลอกได้มากอย่างนี้ แล้วเราก็เป็นทาสของความ

หลอกหลวงอันนี้ ; แล้วก็ไปหวังอะไรมากเกินไปจนขอบเขต เหมือนกับนกตัวนั้น เลยไม่ได้อะไร. นกตัวนั้นไม่ได้ประโยชน์อะไร นกอินทรียักษ์ไม่ได้ประโยชน์อะไรจากการ เป็นนกอินทรียักษ์ ; แต่ว่านกกระเจิบได้เยอะมาก เกินกว่า ที่จะเรียกว่ามาก.

เรื่องธรรมะนี้ก็เหมือนกัน ระวังอย่าให้มันกลายเป็น ของยากอย่างใหญ่หลวง ทำได้แล้วกลับไม่มีประโยชน์อะไร. ที่จริงมันไม่ใช่เป็นของยากขนาดนั้น และมันก็มีประโยชน์ มากกว่าความยากเล็กน้อยของมันมากมาย ; มันมีประโยชน์ มากกว่าความยากอันเล็กน้อยของมันเสมอ. แต่มนุษย์ก็มองไม่เห็นไม่รู้จักปมอันนี้ มันก็ไปเที่ยวหาหาอะไรอีกไม่รู้ เหมือนกับนกตัวนั้นมันยังอยากจะมีปีกยาวกว่านั้นอีก. ถ้ามัน มีปีกยาวใหญ่กว่าโลก แล้วมันจะไปไหนอีก ; มันคงจะไปโลก พระจันทร์เหมือนกับคนสมัยนี้. มันเป็นเรื่องบ้ามากขึ้น ไปอีกเท่านั้นเอง สุนัขกระเจิบตัวเล็กมันก็ไม่ได้. นี่เรารู้จัก ดื้อเอาประโยชน์จากพระศาสนา จากพระธรรมนี้ ให้ถูกต้อง ให้สบายอกสบายใจเหมือนนกกระเจิบตัวนั้น อย่าไปบ้าตาม พวกบ้า ซึ่งมันจะไม่มีอะไรจบ แล้วไม่ได้อะไรในที่สุด.

พระสูตรในพระไตรปิฎกก็มีพูด กล้าย ๆ กับว่าถ้า คนจำพวกนี้ไว้เหมือนกัน เรียกว่าพวกแบกกระโถ. นี่คือ

มีวิชาความรู้ความเฉลียวฉลาดมาก กำหนดแล้วขนาดไปโลก พระจันทร์หรือไปโลกไหนก็ได้ นี่มีความรู้ขนาดนี้ แต่แล้วไม่รู้ว่าจะใช้ความรู้นั้นอย่างไร ไปเคว้งคว้างอยู่ อย่างนี้เรียกว่า พวกแบกกระโต. มันมีกระโตเที่ยวแบกอยู่ไม่รู้ว่าเอาไปจอดเข้าที่ไหน และใช้ประโยชน์อะไร; ไปเที่ยวแบกกระโตอยู่ตามท้องตลาดตามท้องถนนเมืองนี้ไปนั้น - เมืองนั้นไปนี้ เที่ยวแบกกระโตอวดกระโต. เหมือนคนไปเรียนเมืองนอกเมืองนา ได้ปริญญายาวเป็นหาง มันก็เที่ยวแบกกระโตอยู่อย่างนั้น ไม่รู้จะไปจอดเข้าที่ไหนมันจึงจะได้ประโยชน์ที่น่าชื่นอกชื่นใจ ท้นอกท้นใจ.

ฉะนั้นในโลกนี้มันจึงมีแต่คนแบกกระโต หรือว่าคนที่เตรียมจะแบกกระโตอยู่เรื่อยไป อุตส่าห์เล่าเรียนจัดการศึกษาขึ้นมาในโลกนี้ มันกลายเป็นเรื่องแบกกระโต หรือเตรียมจะแบกกระโตอยู่เรื่อย ไม่รู้ว่าจะใช้สติปัญญาอย่างไร ที่ไหน; ใช้กับอะไรที่ไหน อย่างนี้ไม่รู้; มันมีแต่กระโตทั้งนั้น. เด็กก็จะแบกกระโตอันเล็กๆ พอโตก็จะแบกกระโตใหญ่ๆ ยาวๆ; กระโตก็จะยาวไปทุกที แล้วก็ไม่รู้จะไปจอดเข้าที่ไหน จะดับทุกข์ของโลกนี้ได้อย่างไร. ที่เรียกว่าเป็นความสำเร็จของมนุษย์โดยส่วนรวมว่าไปโลกพระจันทร์ได้แล้ว แต่ในโลกนี้ก็ไม่มีความกิน ยังไม่รู้หนังสือ ยังฆ่ากันตายอยู่วันละหลายหมื่น

หลายพันอย่างนี้. นี่คือผลของการแบกกระโถน ไม่รู้จักจะ  
เอาไปไหนอย่างไรเพื่อสันติภาพ.

นี่ก็พูดเตลิดเป็ดเบิ่งมาอย่างไม่เสียเวลา เกี่ยวกับ  
เรื่องความยากความง่าย ที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับสิ่งที่มนุษย์จะต้อง  
ทำ แล้วก็พากันมีความเข้าใจผิด ครอบงำอยู่อย่างไม่รู้สึกรู้ว่า;  
รู้สึกว่ายากในการที่จะปฏิบัติธรรม ทั้งที่ที่แท้มันก็ไม่ได้ยาก  
อะไรมากมายถึงขนาดนั้น; แต่ไม่สนใจ. เรื่องไปโลกพระจันทร์  
ซึ่งคุณจะไม่มีการ หรือไม่มียากอะไร กลายเป็นเรื่องยาก  
เรื่องมีสาระ แล้วก็ต้นเหมือนอย่างต้นตมกันที่เกี่ยวในเรื่องไป  
โลกพระจันทร์. แต่เรื่องธรรมะซึ่งมันมีประโยชน์กว่า ถ้ายาก  
ก็ยากพอ ๆ กัน ไม่ยากกว่า แต่ก็ไม่มีใครสนใจ. ศาสนา  
ในโลกก็เป็นหมัน ธรรมะก็เป็นหมัน เพราะความที่ดูหมอง  
ไปในแง่ที่ว่ายาก แล้วก็ไม่มีประโยชน์คุ้มกัน ไม่มีประโยชน์  
อย่างคุ้มค่า.

นี่ผมพูดอย่างนี้ คนก็มักจะมองว่า ผมเข้าใจตัว  
เพราะว่ามีหน้าที่เผยแพร่ธรรมะก็เข้าใจตัว พูดประณามวิชา  
ความรู้ฝ่ายอื่น; แต่ความจริงไม่ใช่เป็นเรื่องเข้าใจตัว หรือ  
ประณามวิชาความรู้ฝ่ายอื่น. นี่ต้องไปช่วยกันคิดให้ดีๆ ต้อง  
การที่จะชี้ข้อเท็จจริง หรือความจริงเกี่ยวกับความยากความง่าย

ความที่มนุษย์จะต้องทำอะไรก่อน. เรื่องความเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนั้นมันก็ไม่ได้เป็นเรื่องที่ยากเหมือนที่เข้าใจกัน ถ้ามันยากก็ยากอยู่ที่พระพุทธเจ้าเพิ่งจะค้นพบเป็นคนแรก นั้นส่วนหนึ่งและอีกส่วนหนึ่ง มันยากหรือง่ายอยู่ที่อยากทำหรือไม่อยากทำ สนใจหรือไม่สนใจ ต้องการหรือไม่ต้องการ ; ฉะนั้นในอินเดียนครังกระโน้นจึงไม่ใช่เป็นของยาก เป็นของที่มีผู้บรรลุตามพระพุทธเจ้าได้เป็นจำนวนมากมาย. มันเป็นเรื่องที่ถูกฝาดูกั่ว เทียนมันยากตรงที่ไปพยายามกันคนละทาง ไม่ถูกฝาดูกั่ว มันเดินกันไปคนละทาง แยกทางกันเดิน. นี่เป็นอันว่ายุติได้ในเรื่องความยากหรือความง่าย อย่าเอามาเป็นข้อแก้ตัวที่จะปฏิบัติธรรม หรือบรรลุธรรม. เอาเป็นว่าทุกคนสนใจและต้องการที่จะใช้กำลังความกตัญญูทั้งหมดยุติของตนในเรื่องนี้.

ที่นี้ ก็มาถึงตัวการปฏิบัติ หรือตัวธรรมะที่เป็น การปฏิบัติ มันก็มีอะไร ๆ อยู่ที่จะต้องดูให้ดีต่อไปอีก. การดูให้ดี มองให้ดี สังเกตให้ดี ต่อไปอีก มันได้แก่ระบบธรรมะที่จัดไว้เป็นระบบ ๆ หลาย ๆ ประเภท. แต่ว่าธรรมะทุกระบบนั้นมันเรื่องเดียวกัน มันเพื่อส่งเสริมซึ่งกันและกัน ไม่ใช่จะแยกคนให้เป็นพวก ๆ ให้พวกหนึ่งเดิน พวกหนึ่งไม่เดิน,

ให้พวกหนึ่งดื่ม พวกหนึ่งไม่ดื่มน้ำในสระนั้น ; มุ่งหมายให้ทุกคนเดิน แล้วก็ไปดื่มน้ำในสระนั้นด้วยกันทั้งนั้น, อย่าเียงอย่าเขลาไปตามนักปราชญ์ ผู้ลืมหูลืมตาโง่สมัยนี้ ที่แยกโลกียะหรือเรื่องโลกไว้ให้กับคนพวกหนึ่ง แยกโลกุตระไว้ให้คนอื่นอีกพวกหนึ่ง อย่างนี้ผมเรียกว่า *นักปราชญ์ประเภทลืมหูลืมตาโง่* ไม่ใช่ลืมหูลืมตาโง่ นะ คือลืมหูลืมตาโง่.

ที่ว่า *ลืมหูลืมตา* นี้ ก็คือเรียนอะไรมาก แล้วก็พุกแก่งเรียกว่า *คนลืมหูลืมตา* ; แล้วมันลืมหูลืมตาโง่ เพราะแสงสว่างมันบังลูกตา แสงสว่างแห่งวิชาความรู้ของเขานั้นแหละเป็นแสงสว่างที่บังลูกตา ทำให้โง่. แสงสว่างชนิดนี้บังลูกตา บังความจริง บังข้อเท็จจริง มันก็คือความโง่ ทางวิญญาน ; แสงสว่างชนิดนี้ก็คือความโง่ทางวิญญาน ฉะนั้นจึงลืมหูลืมตาโง่. เขาแยกพวกกันที่คิดว่าพวกนี้จึงไปอยู่ในโลก จงทำอย่างโลก จงจมอยู่ในโลก จงดื่มกินเมามายอยู่ในโลกด้วยกิเลสตัณหาไปก่อน, ใช้คำว่า “ไปก่อน” ตามประสาพวกนี้ ; ส่วนพวกที่จะไปอยู่บ่าอยู่เขาเป็นมุนีฤาษีชีไพรไปโลกุตระก็ไปอีกพวกหนึ่ง ; แล้วก็ปฏิบัติกันคนละอย่าง แยกทางกันเดิน. นี่ *นักปราชญ์ลืมหูลืมตาโง่* มันเป็นอย่างนี้. ที่แท้ทุกคนต้องเดินไปที่สระนั้น แล้วก็ไปดื่มน้ำนั้นตามมีตามได้ ตามที่จะกินได้อาบได้ดื่มได้.

คือพระธรรมที่เป็นเหมือนน้ำที่ไม่มีตม ธมฺโม รหฺโท ออกทุทโม  
 พระพุทธเจ้าท่านเรียกของท่านอย่างนี้ ว่าธรรมะนี้เหมือนกับ  
 สระน้ำที่ไม่มีตม ทั้งใส ทั้งสะอาด ทั้งเย็น ทั้งระงับความทุกข์  
 อะไรได้ ให้ทุกคนไปที่สระนี้แล้วก็ดื่มดื่มน้ำ. ส่วนผู้ที่ไม่ยอม  
 ไปนั้นเป็นคนอีกพวกหนึ่ง ไม่ใช่พุทธบริษัท. ฉะนั้นการที่  
 โกรจะแยกตัวไปหมกจมอยู่ในโลกนั้น เขาไม่ใช่พุทธบริษัท  
 ไม่ใช่ความเป็นพุทธบริษัท เขาแยกตัวไปเสียจากความเป็น  
 พุทธบริษัท อย่าเอามารวมไว้ในนี้.

ถ้าเป็นพุทธบริษัทต้องไม่แยกตัวเป็นโลกียะโลกุตตระ  
 ในท่านองนี้. โลกียะมันเป็นอย่างนี้ อยู่เต็มตัวแล้วอย่าไปสมัครเพิ่มเข้า  
 อีกเลย. ความเป็นชาวโลกอย่างหลงไหลมัวเมา มันเต็มที่แล้ว  
 อย่าสมัครเป็นให้มันมากกว่านั้นเลย เราควรสมัครหันหน้า  
 เดินไปทางที่เรียกว่าโลกุตตระ เพื่อจะไปดื่มกินน้ำในสระ ไป  
 อาบน้ำในสระนั้นให้จนได้ มีพวกเดียวเท่านั้น. นี้ถ้าจะเรียก  
 ว่าโลกียะคือว่ายังไม่ค่อยได้ ยังเหมือนเดิมอยู่ อย่าให้มาก  
 กว่าเดิม ยังวกกลับมาที่เดิมอยู่บ่อยๆ เดินไปครึ่งทางวกกลับ  
 มาที่เดิมอยู่บ่อยๆ เดินไปจนถึง วกกลับมาที่เดิมอยู่บ่อยๆ  
 หรือไปถึงสระแล้วก็ยังห่วงอาลัย กลับมาอีกสักครั้งหนึ่งก่อน  
 แล้ว เดินกลับไปอีก ถ้ายังไม่ถึงยังกลับไปกลับมา นี้ก็เรียกว่า

เป็นโลกียะ ไม่ใช่หันหลังไปทิศทางอื่น มันยังจะจมหนักไปอีก. โลกียะในพุทธศาสนามีความหมายเพียงเท่านั้น.

ถ้ายังเป็นโลก ๆ อย่างเดิมอยู่ ยังพยายามอยู่ ยังค้ำร่นอยู่ มีจิตสงบได้บางครั้ง แล้วมันก็กลับไปสู่ภาวะเดิมอีก อย่างนี้เรียกว่าเป็นโลกียะ ถ้ามันสงบไปได้เลย มันก็เป็นโลกุตตระ ; ไม่ได้สอนให้หันหลังกลับไปหมกจมอยู่ หลงไหลมัวเมาอยู่ ยิ่งๆ ขึ้นไป. ในโลกสมัยนี้มีวัตถุเป็นที่ตั้งของความหลงไหลมากกว่ามาก ฉะนั้นถ้ายังไปสมักรใจเข้าไปอีกแล้ว มันก็ไปกันใหญ่ ; อย่างนี้ไม่มีหวังที่จะไปสนใจเรื่องโลกุตตระ เรื่องมรรคผลนิพพาน. คนพวกนี้จะรู้สึกว่ายาก ๆ ยากเหลือวิสัย การปฏิบัติธรรมยากเหลือวิสัย ; แล้วยิ่งกว่านั้นก็ว่าเป็นสิ่งที่น่าเกลียน่ากลัว น่าขยะแขยงไปเลย ไม่ใช่ว่ายากอย่างเดียว ; จะเห็นว่าเรื่องปฏิบัติธรรมะนี้น่ากลัวน่าขยะแขยง.

มีภิกษุองค์หนึ่ง ซึ่งดูเหมือนจะมาจากพวกเจ้านายหรือเศรษฐี หมายถึงพวกเจ้านายที่เป็นวรรณะกษัตริย์มาบวช แล้วก็ทูลพระพุทธเจ้าว่า การมาอยู่ในที่สงบสงัด ในป่าในพรหมจรรย์นี้ ปรากฏแก่ข้าพระองค์เหมือนกับว่าตกลงไปในเหวมืด ; เรียกว่าว่าเหวเหมือนกับพลัดลงในเหวมืด ; นี่มัน



ทั้งยากทั้งน่ากลัว น่าระอาน่ากลัวน่าเกลียดน่าชังอะไรอย่างนั้น เพราะว่าเขาเคยสบายในเรื่องทางวัตถุ.

คนสมัยนี้ก็มีเรื่องให้สบายทางวัตถุยิ่งกว่าสมัยนี้หรือคนเหล่านั้นอีกมากมาย มันก็เลยมองศาสนาหรือมองธรรมะเป็นเรื่องยากและเป็นเรื่องน่าขยะแขยง น่าเกลียดน่ากลัว มันจึงหันหลังให้ศาสนา เลยหลอกหลวงตัวเอง นำไหว้หลังหลอกทำพิธีทางศาสนากันทั่วไป. แม้ในกองทัพที่กำลังรบกันอยู่ก็ทำพิธีทางศาสนา มันก็เป็นเรื่องหลอกหลวงตัวเองทั้งนั้น ไม่ต้องการ ไม่รู้ ไม่เข้าใจโดยแท้จริง แต่มันซี้ซลาคและมันโง่ไม่รู้อะไรจะทำอะไรก็ทำพิธีทางศาสนาตามธรรมเนียม; ทำตามธรรมเนียม อ้อนวอนพระเจ้าให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แต่ก็ฝืนความต้องการ ฝืนคำสั่งของพระเจ้าอยู่เรื่อย. นี้คุณมองซ้อนกันให้มากก็จะพบข้อเท็จจริงของโลกสมัยนี้.

เมื่อพระเจ้าสอนว่าให้อภัย เขาก็ยังผูกอาฆาตพยาบาทหนักขึ้น แล้วก็ทำพิธีอ้อนวอนพระเจ้าให้ช่วยเขาอย่างนั้น. นี่มันเป็นเรื่องของคนสมัยนี้ ที่เป็นเหตุให้เห็นว่าเรื่องศาสนานี้มันยาก วัฏธรรมะในศาสนานี้มันยาก; ก็มีพระเจ้าไว้สำหรับพูดอย่างเดียว กระทำพิธีอย่างเดียว สำหรับเป็นอุบายในทางหลอกหลวงกันในทางการเมืองในทางอะไรต่อไปอีก แทนที่จะ

ใช้ศาสนาเป็นทางเดินไปดื่มน้ำในสระนั้น เขากลับใช้ศาสนาเป็นเครื่องตบตาหลอกหลวงเอาเปรียบทางการเมือง ทางการรบราฆ่าฟัน, นี้เรียกว่า สิมตาโง่ ก็มี หลับตาโง่ ก็มี.

หลับตาโง่ ไม่ร้ายเท่า สิมตาโง่ : แยกตัวเองไว้หาทางออกให้ตัวเอง สำหรับไปกินน้ำสกปรกที่ในหนอง ที่เป็นโคลนเป็นตม ไม่เดินไปตามทางอันสะอาด ไปสู่สระน้ำอันสะอาดไม่มีตมของพระพุทธเจ้า; แล้วก็เป็นผู้ซึ้งจ้องทางตัวน สอนคนอื่นให้ตัดหาง. ตัวเองมันหางตัวนไม่มีโอกาสจะไปกินน้ำในสระนั้นแล้ว ยังจะหลอกคนอื่นว่า หางนี้รุงรังตกเสียเถอะ ก็คือว่าอย่าไปที่โน่นเลย มาที่นี่เถิด. ตัวเองมีลักษณะเหมือนกับวัวคือไม่ขึ้นจากโคลน.

ลัทธิมันเจริญ มันแผ่กว้างไปในโลก ครอบงำโลกอยู่ มันก็เป็นการยากลำบากที่จะพอใจในการมีชีวิตด้วยจิตว่าง หรือว่ามีการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. มันต้องการจะเป็นอยู่ด้วยจิตสกปรกมีคัมภีร์ร้อนอยู่เสมอ แล้วก็มิอะไรมาเป็นเครื่องบังหน้า เป็นเรื่องแก้ตัว เป็นเรื่องหาทางออก เพราะว่าตัวมันเกิดมาในเลือดในเนื้อของปู่ย่าตายาย ที่เป็นพุทธบริษัท แล้วมันขบถต่ออุคมกตอันนั้น มันก็หาทางออก ใช้คำพูดที่แก้ตัวอย่างนั้นอย่างนี้อย่างโน้น เพื่อจะไปตามกิเลสของตัว.

ขอให้ระวังให้ดีๆ เพราะว่า ถ้าคุณผ่านปัญหาอันนั้น  
 มาไม่ได้แล้ว มันไม่มีหวัง; ถ้าไม่ผ่านความเข้าใจผิดอันนี้  
 มาแล้วมันก็ไม่มีหวัง; มันก็เป็นเรื่องยาก เป็นเรื่องยาก  
 เหลือวิสัย มองแล้วน่าเบื่อน่าระอา เหมือนกับไปมองที่ปากเหว  
 แล้วไม่อยากจะลงไป; จะมีความเกลียดความกลัวความอะไร  
 ทั้งนั้นเลย. แต่ความจริงมันไม่ใช่เรื่องไปลงเหว เพราะเรื่อง  
 ลงเหวมันเป็นเรื่องของคนโง่, มันเป็นเรื่องที่จะเดินไปตาม  
 หนทางที่ดี ที่จะไปถึงสระน้ำที่กินแล้วไม่ตาย เป็นน้ำอมฤต  
 ที่กินแล้วไม่ตาย มันมีความหมายอย่างนั้น.

วันนี้พูดจนหมดเวลาแล้ว ถึงปัญหาต่างๆ ที่มันสกัด  
 กั้นหนทาง ยังไม่ได้พูดถึงตัวหนทาง หรือการเดินทางเลย  
 พูดถึงแต่ปัญหาต่างๆ ที่มันสกัดกั้นหนทาง ที่จะเดินไปสู่ความ  
 เป็นผู้มีชีวิตด้วยจิตว่าง หรือเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี้ จนหมดเวลา.  
 ทั้งนี้ก็เพราะว่ามันมีความสำคัญมาก เหมือนกับการสอบ  
 กัดเลือก การสอบอะไรในเบื้องต้น ที่เป็นการคัดเลือก.  
 ถ้ามันสอบการคัดเลือกนั้นผ่านไปไม่ได้ มันก็ไม่มีหวังที่จะไป  
 เรียนอะไรให้ตลอดรอดฝั่งไปได้. ฉะนั้นการที่จะมีชีวิตอยู่ด้วย  
 จิตว่างนี้ มันต้องชำระสะสางปัญหาเหล่านั้นก่อน มันจึงจะ  
 เข้าไปในเขตแดนเรื่องของความว่าง เต็มวันมันยังดันออกไป

จากบ่วงหรือว่าจากตาข่ายที่รัดรั้งนี้ไม่ได้ เพราะเหตุนี้มันเป็นตาข่ายแห่งความไม่รู้ แล้วก็คิดว่ารู้ จนลืมหินงอ อยู่ทั่วไป ยกหูชูหางเป็นคนฉลาดทั้งนั้น ไม่มีใครเป็นคนโง่ ฉะนั้นจึงใช้คำว่า ลืมหินงอ. และวิชาความรู้ของสมัยปัจจุบันนี้ ก็มีแต่ทำให้ฉลาดในทางที่จะไปทางฝ่ายลืมหินงอ เพราะมันเป็นวิชาความรู้ที่มีวัตถุประสงค์เป็นจุดหมายปลายทาง.

คุณไปสำรวจดูวิชาความรู้แขนงไหน ก็มีจุดหมายที่วัตถุประสงค์ มีอรรถาธิบายวัตถุประสงค์เป็นจุดหมายปลายทาง แม้แต่วิชาที่เขาเรียกว่าจิตวิทยา ปรัชญาอะไรก็ตาม มันไปเป็นทาสของวัตถุประสงค์. ที่นี้จะเอาคนในนั้นมาเรียนพุทธศาสนา นี่มันต้องตกต้องเอาขวานดากกันอย่างแรง ดากเปลือก ดากกระดูก ดากอะไร ออกกันอย่างแรงเสียก่อน มันจึงจะหมนเข้ามาได้. นี่มันจะมีโอกาสหรือไม่ ก็แล้วแต่บุญแต่กรรม สำหรับคนส่วนมากเหล่านั้น. แต่สำหรับคนส่วนน้อยที่มีความรู้ลึกหรือเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงอยู่นี้ มันควรจะทำให้ได้ โดยไม่ยากไม่ลำบาก แล้วก็ประโยชน์คุ้มกันตั้งแต่ต้นมือ.

นี่ดูกันให้ดีในส่วนนี้อีกทีหนึ่งก่อน; แล้วมันอยู่ที่ว่าจะเดินหรือไม่เดิน จะค้ำหรือไม่ค้ำ เพราะความยากลำบากในเรื่องนี้ มันอยู่ที่สมักรหรือไม่สมักร. ความสมักรหรือไม่สมักร

มันอยู่ที่ความรู้พอหรือไม่พอ ความเข้าใจถูกหรือเข้าใจผิด.  
 ถ้าเข้าใจถูกมันก็ไม่มีปัญหาอะไร มันก็กลายเป็นของง่ายไป  
 ตามลำดับ; ไม่ต้องเป็นพวกที่ว่า ลืมตาโง่ลืมตาก้าง ทำตัว  
 เป็นอุปสรรคแก่ตัวเองอยู่อย่างนี้. ในโอกาสต่อไปก็จะได้พูดถึง  
 ทั่วการศึกษาปฏิบัติโดยตรง; วันนี้เราพูดถึงเรื่องอุปสรรคของ  
 การที่จะมีการปฏิบัติกันจนหมดเวลา.

เวลาของเราทั้งหมด.

---

### ไปอยู่ ด้วยจิตว่าง

สงบนิ่ง ทานหนัก ด้วยจิตว่าง  
 ยกลดงาน ให้น้ำความว่าง ทานอย่างสิ้น  
 กั้น อาหาร ลอยความว่าง ลอยพระกั้น  
 ทนเสวยสิ้น แล้วในใจ แทนหัวใจ

ทันได้ใจ ว่างได้ สว่างมา  
 ไม่มีที่ ทนทน แสงนวมอบตัว  
 "คือไป" ในชีวิต จิตนี้  
 เป็น "เตอิด" นี้ ใจคือได้ สว่างไป ๆ

# เป็นอยู่ด้วยจิตว่างสำเร็จได้โดยวิธีใด?

พุทธทาสภิกขุ

แสดงอบรมภิกษุสามเณรในพรรษา ๒๕๑๒

ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา



วันนีวันที่ ๖ กันยายน เป็นวันที่ ๔๐ แห่งระยะเวลาเข้าพรรษาพุทธศักราช ๒๕๑๒ ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อเดียวกันกับวันที่แล้วมา เป็นการกล่าวต่อ ว่าการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างจะสำเร็จได้โดยวิธีใด? ในคราวที่แล้วมาได้กล่าวถึงอุปสรรค และสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกันกับการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ในวันนี้จะได้กล่าวถึงหัวข้อธรรมหมวดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนั่นเอง.

ในตอนแรกนี่อยากจะให้มีความเข้าใจไว้เป็นหลักฐานกว้างๆ ทัวไปเสียก่อนว่า หมวดธรรมะที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ในรูปต่างๆ กันนั้น มีอยู่หลายประเภท แม้ว่าทุกประเภทจะเป็นไปเพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นด้วยกันทั้งนั้น

ก็ตาม แต่ว่าหน้าที่มันต่างกัน หรือว่าฐานะหรือสถานะของ  
 หมวดธรรมนั้น ๆ มันตั้งอยู่ในลักษณะที่ต่าง ๆ กัน ก็ว่า  
 ธรรมบางหมวดเป็นการแสดงให้ทราบถึงตัวการปฏิบัติ หรือสิ่ง  
 ที่ต้องปฏิบัติ หรือสิ่งที่เป็นจุดมุ่งหมายโดยตรง; แต่แล้ว  
 บางหมวดก็อยู่ในรูปของเครื่องมือที่จะให้เกิดธรรมะนั้น ๆ อีก  
 ต่อหนึ่ง หรือในฐานะเป็นอุปกรณ์ที่จะช่วยให้ธรรมะประเภท  
 แรกเป็นไปโดยสะดวก; เราจึงรวมเรียกธรรมะส่วนนี้ว่าเป็น  
 เครื่องมือ. แล้วธรรมะบางหมวดอยู่ในรูปที่เป็นการแสดงให้  
 เห็นว่า เครื่องมือนั้นมันทำการงานอย่างไร มันทำหน้าที่  
 อย่างไร หรือมันเนื่องกันกับผลสุดท้ายอย่างไร. เหมือนอย่าง  
 ว่าเราจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง เราก็มีสิ่งที่เราจะทำนั้นอยู่ในรูป  
 ที่เป็นความหวัง หรือความต้องการ หรือเป็นรูปโครงที่วางลง  
 ไปชัดเจนแล้วว่าจะต้องทำอย่างไร. ที่นี้เราก็ต้องมีสิ่งซึ่งเป็น  
 เครื่องมือ เป็นอุปกรณ์ที่จะใช้ในการทำ. และเมื่อมีการทำนั้น  
 เครื่องมือเหล่านั้นมันสัมพันธ์กันอย่างไร เพราะว่ามีเครื่องมือ  
 หลายชั้น หลายอัน หลายชั้น หลายระดับ หลายหน้าที่.  
 ธรรมะทั้งพระไตรปิฎกก็มีอยู่ในลักษณะอย่างนี้.

ธรรมะบางชื่อหรือบางหมวดนั้น ระบุตัวผลที่ต้อง  
 การ คือความดับทุกข์ หรือรูปโครงของการดับทุกข์โดย

สมบูรณ์; แต่ธรรมชาติบางหมวดก็แสดงถึงเครื่องมือที่จะให้  
 สิ่งนั้น ๆ เกิดขึ้นมาได้; บางหมวดก็บอกความสัมพันธ์ ความ  
 เกี่ยวโยงกันระหว่างธรรมชาติหลาย ๆ อย่างที่เป็นเครื่องมือ มัน  
 เป็นหมวด ๆ โดยมาก.

ทีนี้ก็มาถึงเรื่องของเราที่จะเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง :  
 การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง หรือมีชีวิตที่ประกอบด้วยจิตว่างนี้เป็น  
 ความสำเร็จที่เราต้องประสงค์ เพื่อจะดับความร้อนของชีวิต ในทุก  
 การงาน ทุกเวลา ทุกสถานที่ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อ  
 ที่ว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี้เพื่อประโยชน์อะไร? ธรรมชาติหมวดที่  
 เป็นตัวการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี้ ระบุลงไปตรง ๆ ได้เลยว่า  
 ได้แก่ อริยมรรค หรือที่เรียกว่า “มรรค” เฉย ๆ; ได้แก่  
 การที่มีความเห็นชอบ คำวิชอบ วาจาชอบ การงานชอบ  
 เลี้ยงชีวิตชอบ พากเพียรชอบ มีสติชอบ มีสมาธิชอบ การที่  
 เรามีมรรคมืองค์แปดขึ้นมาได้นั้น ย่อมหมายความว่า มันมีผล  
 เสรีอยู่ในตัว เพราะมรรคกับผลนั้นไม่แยกกันได้ มีมรรค  
 ที่ไหนก็มีผลที่นั่นทันที.

คำว่า *มรรค* นั้นแปลกอยู่หน่อยตรงที่ว่า พิจารณา  
 ดูแล้ว คล้าย ๆ กับว่าเป็นเครื่องมือให้ถึง; แต่ที่จริงในที่นี้ไม่  
 ได้อยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือ มีธรรมชาติอื่น เช่นอิทธิบาท



เป็นต้นเป็นเครื่องมือให้ถึง. ตัวมรรคนั้นเป็นการถึงอยู่ในตัวมันเอง ควรจำคำว่าถึงอยู่ในตัวมันเอง แม้ว่าจะเป็นการเดินทาง มันก็เป็นการถึงอยู่ในตัวมันเอง. การเดินทางด้วยเท้าต้องเดินไป ต้องก้าวไป ๆ กว่าที่จะถึงจุดหมายปลายทาง นี่เป็นของธรรมดาที่เราเห็น ๆ กันอยู่ ส่วนเรื่องมรรคนั้นมันมีอะไรแปลกกว่านั้น มันเป็นการนั่งแล้วก็ถึง. ถ้าพูดให้เป็นสำนวนแปลก ๆ หรือสะทุดใจ ก็ไม่ต้องก้าวขา ไม่ต้องเดิน ไม่ต้องเคลื่อนไหวอะไร นั่งอยู่เฉย ๆ มันก็ถึง. นี่ก็จำไว้ด้วยว่า การเดินทางที่ประหลาด ก็อนั่งนิ่ง ๆ แล้วก็ถึง. การเดินทางจิตใจและการเดินทางร่างกาย ต่างกันอยู่อย่างนี้. แล้วมันถึงอยู่เรื่อย มันถึงตามลำดับ ไม่ใช่ว่ารอให้เสร็จจากการเดินจึงจะถึง. ว่าที่แท้แล้วมันถึงอยู่เรื่อย จนพูดได้ว่า เดินไปเท่าไรมันก็ถึงเท่านั้นเรื่อยไป. นี่เป็นวิธีการหรือเป็นเคล็ดที่ผสมยึดถือในการปฏิบัติหรือการเป็นอยู่ เพื่อไม่มีความกระหาย ไม่มีความทะเยอทะยานอยากอะไร เพราะมันถึงอยู่เรื่อย มันได้อยู่เรื่อย. มันทำอะไรวันนั้นก็เสร็จเท่านั้น ทำพรุ่งนี้ก็เสร็จเท่านั้น วันต่อไปก็เสร็จเท่านั้น มันมีแต่เสร็จเรื่อย มันไม่มีที่ไม่เสร็จ หรือไม่สำเร็จที่ต้องอยากต้องกระหาย ต้องทะเยอทะยาน.

ทีนี้จะพูดกันอีกทีหนึ่งที่ว่า นั่งแล้วก็ถึง นี่มันเป็นอย่างไร ไม่ต้องเดินแล้วก็ถึง มันเป็นอย่างไร ๆ ยิ่งเดินยิ่งไม่ถึง

นี่มันเป็นสำนวน. *ยังเดิน* นั้นหมายความว่ายิ่งอยาก มันเดิน  
 ด้วยความอยาก เดินด้วยความกระหาย ยิ่งเดินก็ยิ่งไม่ถึง ;  
 การเดินทางชนิดนี้ยังเดินยังไม่ถึง เพราะคำว่า “เดิน” หมาย  
 ความว่า เคลื่อนไหวไปด้วยความอยาก ความผลักดันด้วย  
 ความอยาก. ที่นี้ *นั่งเสียบ* ก็คือการเป็นอยู่ชอบ ๘ ประการ  
 มีความเข้าใจถูกต้อง นั่งอยู่เฉย ๆ นั้น มันมีความเข้าใจถูกต้อง  
 มีความไฝ่ฝันถูกต้อง มีการพุดจาถูกต้อง มีการกระทำการ  
 งานถูกต้อง เลี้ยงชีวิตถูกต้อง มีสติระลึกรู้ถูกต้อง มีสมาธิจิตใจ  
 ที่ตั้งมั่นถูกต้อง ; มันเป็นเรื่องถูกต้องอยู่ที่ตรงนั้นที่มันอยู่.  
 การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฐานนี้มันก็นั่งอยู่ แต่ใจมันเดิน ; เดิน  
 อยู่ในความถูกต้องตลอดเวลา. ถ้าไม่เดินก็หมายถึงว่ามันไม่มี  
 ความถูกต้อง มันพลอสติไปแล้ว มันสูญเสียความถูกต้อง.  
 ถ้ามันมีความถูกต้องอยู่ในการปฏิบัติในการมีชีวิตประจำวันนั้น  
 มันเป็นการเดินอยู่เรื่อย.

นี่จึงเห็นได้ว่า การเป็นอยู่ที่ถูกต้องนั้นเป็นการเดิน.  
 การเป็นอยู่ที่ถูกต้องนี้ ไม่มีอะไรมากไปกว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง.  
 การเป็นอยู่ที่ถูกต้องที่เป็นการเดินนั้นไม่มีอะไรมากไปกว่า  
 การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. ถ้าจิตไม่ว่าง จิตวุ่นแล้ว อะไร ๆ  
 จะผิดหมด ไม่มีอะไรที่ถูกต้องเลย ; พอจิตวุ่นแล้วไม่มีอะไร

ที่ถูกต้องเลย ; พอจิตวุ่นวายแล้วก็สูญเสียความเข้าใจที่ถูกต้อง ความมุ่งหมายที่ถูกต้อง การพูดจาที่ถูกต้อง การงานที่ถูกต้อง เลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง พากเพียรถูกต้อง สติถูกต้อง สมาธิถูกต้อง เหล่านี้จะสูญเสียไปหมดในขณะที่มีจิตวุ่นไปด้วยตัวของกูด้วยความยึดมั่นถือมั่น. พอจิตว่างจากตัวของกูเท่านั้น มันจะถูกต้องของมันเอง ในตัวมันเอง โดยตัวมันเอง : ความกึก ความไฝ่ฝันก็กลายเป็นการถูกต้องขึ้นมาทันที คือไฝ่ฝันอยู่ในความว่างจากความยึดมั่นถือมั่น, ความเห็นก็ถูกต้องขึ้นมาทันที ทีวีก็เห็นสัมมาทีวีขึ้นมาทันที ในการที่มีจิตว่าง, ความไฝ่ฝันต้องการก็ไปตามนั้น มันก็ถูกต้อง, พูดจาอะไร มันก็พลอยถูกต้องไปหมด, การงานก็เคลื่อนไหวไปแต่ในทางที่ถูกต้องทั้งนั้น. ถ้าเมื่อมีจิตว่างจากตัวของกูแล้วมันเป็นอีกโน้มิต้อย่างนี้.

ฉะนั้นจะพูดได้เลยว่า มรรคหรือพรหมจรรย์ทั้งหมดนั้น มันคือการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง การเป็นอยู่ที่กำลังเป็นอยู่หรือเป็นไปโดยจิตที่ปราศจากความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกูของกู. เพราะเหตุฉะนั้นแหละจึงได้กล่าวว่ามรรคนั้นไม่ต้องเดิน คือไม่ต้องก้าวขา นั่งอยู่หนึ่ง ๆ ก็ถึงทันที. มันมีปัญหาเหลืออยู่แต่ว่าจะถึงเต็กดกลางไปไม่กลับวุ่นวายอีกหรือไม่เท่านั้น. ของคน

ธรรมคามันก็ถึงหรือถูก เกี่ยวก็กลับผิดหรือไม่ถึง ; มันกลับ  
ไปกลับมาอย่างนี้. ถ้าของพระอริยะเจ้าก็คือแน่นไปเลย  
นานเข้าๆ นานเข้าจนมันตายตัว เต็มขาดตายตัวลงไปกลายเป็น  
เป็นอย่างนี้. ไม่ต้องแยกเป็นของพวกที่จะเดินจมลงไปในโลก  
หรือว่าพวกที่จะเดินไปเหนือโลก ; ทุกคนต้องเดินไปเหนือ  
โลก หรือเป็นอยู่ในลักษณะที่มันเป็นการเดินในตัวมันเอง เพื่อ  
มีจิตใจสูงอยู่เหนือความครอบงำของโลก. นี่คือการพูดโดย  
สำนวนโวหารอีกอย่างหนึ่งว่า มรรคนั้นไม่ต้องเดิน หนทางนี้  
ไม่ต้องเดิน. ถนนของคนตามธรรมคาใช้รถ ใช้เรือ ก็ต้องเข็น  
ต้องวิ่ง ต้องเคลื่อนไป ส่วนหนทางๆ นี้ ทำตัวให้ว่างเสีย  
ก็เป็นการเดิน.

คำว่า ว่างจากตัวตน นี้ไม่ใช่หยุด อย่าเข้าใจเป็น  
ว่าหยุด. หยุดนั้นยิ่งร้าย หยุดนั้นก็ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง  
เดินก็เดินไปหาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่กำลังยึดมั่นถือมั่น. ที่ว่า  
ไป—มา—หยุดนี้ใช้ไม่ได้ ในกรณีที่พูดอย่างนี้ จะใช้ได้แต่คำว่า  
ว่างคือไม่มีตัวผู้เดิน ไม่มีตัวผู้ทำอะไร ไม่มีความยึดมั่นอะไร  
เป็นตัวกูของกู นั่นแหละคือการเดิน มีการเป็นอยู่ที่ว่างจาก  
ตัวกูของกูนั้นคือการเดิน. การเดินนั้นอยู่ตรงที่การนั่งนิ่งๆ  
ด้วยจิตที่ปราศจากการยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู ของกู ไปนั่งทำ

วิปัสสนา กัมมฐาน ทำอะไรก็แล้วแต่ จะเห็นได้ว่า นั่งอยู่ที่โคนไม้หรือนั่งที่แห่งใดแห่งหนึ่ง หรือจะลุกขึ้นเดิน ก็เพียงแก้มือย หรือว่าเพื่อให้ความคิดมันคงแจ่มใสอยู่; นี่เราเรียกว่าเป็นอยู่ด้วยจิตว่างโดยตรง. จะแยกออกเป็นมรรคมืองค์แปด หรือจะแยกออกเป็นไตรสิกขา หรือจะแยกออกเป็นอะไร ก็อยู่ในพวกที่มีชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง คือมีจิตที่ปราศจากความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดๆ ว่าเป็นตัวกูของกู ทั้งในเวลาที่นั่งกัมมฐาน หรือในเวลาที้ออกจากกัมมฐาน หรือเวลาที่ทำกิจการงาน แม้ที่บ้าน ที่ออฟฟิศ ก็ต้องมีจิตใจที่ควบคุมไว้ได้ในลักษณะอย่างนี้ มันก็เป็นการเดินไปหมด.

มีความถูกต้องอยู่ที่ไหน ก็มีการเดินทางวิญญาณอยู่ที่นั่น ฉะนั้นจึงพูดว่าการเดินที่ไม่ต้องเดินด้วยเท้า ด้วยขา ไม่ต้องมีการก้าวขา. ที่พูดให้นำตกใจอีกหน่อยก็ว่าหนทางที่ไม่ต้องเดิน. ถ้าพูดตามโวหารธรรมคาสามัญญ์ก็ว่าต้องเดิน แม้แต่อริยมรรคนั้นก็ต้องปฏิบัติ ต้องเดิน ต้องรีบเดินไปสู่นิพพานนั้นพูดภาษาคน. ถ้าพูดภาษาธรรมแล้วมันก็ทำลายตัวกูของกูเสีย มันว่างไปแล้วมันก็เป็นการเดิน.

ฉะนั้นระวังคำพูด ภาษาคนกับภาษาธรรม มันตีกันยุ่งอยู่เสมอ. ที่จริงมันก็ได้ตีกันยุ่ง มันเป็นของที่แยกกัน

อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่คนธรรมคาสามีญไม่รู้ เามา  
 ปนกัน มันเลยติดกันยุ่งในความคิดของเขา ไม่ใช่ธรรมะมัน  
 ปนปนกันยุ่ง; แต่ในหัวของคนโง่นั้นมันปนกันยุ่ง ก็เลยเป็น  
 อย่างนั้นเสีย. เพียงมีความเข้าใจถูกต้อง ธรรมะก็ไม่มีอะไร  
 ชัดขวางกัน หรือปนกันยุ่ง : พุคอย่างนี้ฟังไม่ถูก พุคอย่างโน้น  
 ก็ฟังไม่ถูก; พุคอย่างนี้ก็ถูก พุคอย่างนั้นก็ถูก มันปนกันยุ่ง  
 อย่างนี้. นี้เราเรียกว่าตัวการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างหรือธรรมะจริง  
 ที่เราประสงค์เป็นอย่างนี้คือ มรรค หรืออริยมรรค.

ที่นี้ จะได้พูดต่อไปถึงธรรมะหมวดที่เป็นเครื่องมือ.  
 ในวันนี้จะได้พูดคร่าว ๆ ให้หมดทุกประการ เพื่อความ  
 เข้าใจง่าย. แล้วค่อยพูดกันโดยรายละเอียดในวันต่อไป เป็น  
 อย่างเป็นไป : จะพูดถึงธรรมะกลุ่มที่เป็นเครื่องมือ ระบุไว้ชัด  
 ตามที่นิยมกัน ก็คืออิทธิบาท ๔ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔  
 อินทรีย์ ๕ พละ ๕ พวกนี้เป็นพวกหนึ่ง.

อิทธิบาทสี่นี้ เต็ก ๆ ก็เคยเวียนเคยท่องกันมาใน  
 โรงเรียน ว่าอิทธิบาทสี่เป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสำเร็จ.  
 ความสำเร็จของเคิมของเขาในบาลีพระไตรปิฎกนั้น คือบรรลु  
 มรรคผลนิพพาน. อิทธิบาทนี้ ไม่ใช่ของชาวบ้าน แต่ก็มี  
 ใช้ได้กับชาวบ้าน ที่จะทำไร่ ทำนา กำชาย ฯลฯ ของชาวบ้าน.

แม้แต่โจรที่มันจะปล้นคน ถ้ามันใช้อิทธิบาทสี่ก็มีความสำเร็จเหมือนกัน. ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่าธรรมะสำหรับไปนิพพานนั้นแหละ เอามาใช้ได้แม้กับชาวบ้าน. อิทธิบาทสี่เป็นธรรมสโมธาน หรือว่าเป็นโพธิปักขิยธรรม คือธรรมที่เป็นผักฝ่ายการบรรลุ มรรคผลนิพพาน ; ที่นี้ก็เอามาใช้อย่างทำมาหากิน ทำไร่ ทำนา มันก็ได้และเข้ารูปกัน ก็มีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา.

ฉะนั้นคนที่พูดว่าธรรมะชั้นสูง ชั้นหลุดพ้นนั้น อย่าเอามาใช้กับชาวบ้านนั้น เป็นคนโง่ที่ลืมหาพูด เพราะความรู้อมากเกินไปในทางผิด. หรือถ้าพูดให้ดีขึ้นก็คือหลับตาพูดไม่คู่ให้ดี เพราะความรู้อันมากเกินไปจนท่วมหัว จนยุ่งไปหมดก็เลยกลายเป็นหลับตาทั้งที่ตาดีมอยู่. ฉันทะ คือความพอใจในสิ่งที่ตัวจะทำ, วิริยะ คือความพากเพียรในสิ่งที่ตนจะทำ, จิตตะ คือเอาใจใส่อยู่เสมอ, วิมังสา คือใคร่ครวญวิจยอะไรอยู่เสมอ ; สี่อย่างนี้ทำให้เกิดความสำเร็จแก่การบรรลุ มรรค ผล นิพพาน. หรือที่ไม่เกี่ยวกับการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน เช่นการเป็นอยู่ตั้งกับปีหนึ่ง มีชีวิตอยู่ตั้งกับปีหนึ่งในพระบาลีมีเขียนไว้อย่างนี้ ว่าพระพุทธเจ้าหรือผู้ใด ประสงค์จะมีชีวิตอยู่กับปีหนึ่ง ก็ทำได้ ถ้าทำอิทธิบาทสี่สำเร็จ.

นี่เป็นเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ ซึ่งต้องใช้อิทธิบาท. เรื่องการทำงานของชาวบ้านยิ่งเห็นชัด ว่าเราจะทำอะไร แม้จะทำนาก็ต้องมีความรักที่จะทำ, ความเพียรที่จะทำ, ความเอาใจใส่ในสิ่งที่จะทำ, แล้วทำการค้นคว้าวิจัยทบทวนอยู่เสมอในสิ่งนั้น มันก็ทำนสำเร็จ. หรือจะค้าขาย จะทำงานอะไร กระทั่งจะไปบรรม่าพ่นกัน ในสงคราม หรือจะเป็นโจรปล้น มันก็สำเร็จทั้งนั้น.

นี้ธรรมชาติประเภทเครื่องมือ คือไม่ได้ระบุไว้ว่าทำอะไรโดยตรง; เป็นเครื่องมือที่จะเอาไปใช้ทำอะไรก็ได้ แล้วก็สำเร็จตามที่ต้องการ. ฉะนั้น เมื่อเราต้องการจะอยู่ที่ถูกต้อง หรือจะเป็นอยู่ด้วยจิตว่างก็ตาม ก็ต้องมีอิทธิบาทนี้ ธรรมชาติ ๔ ประการนี้ช่วย มันก็สำเร็จได้. "อิทธิ" แปลว่าความสำเร็จ, "บาท" แปลว่าฐานหรือที่ตั้ง; อิทธิบาท แปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จ นี้โดยย่อ ๆ ที่ว่าอิทธิบาทเป็นธรรมสำหรับให้เกิดความสำเร็จ อยู่ในฐานะเป็นพวกเครื่องมือ.

สติปัฏฐานสี่ มีการเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ ถ้าเล็งถึงตัวการปฏิบัติทั้งหมด มันก็เป็นธรรมะ เช่นเดียวกับตัวอริยมรรคมีองค์แปด. แต่ถ้าเล็งถึงกิริยาอาการที่กระทำ



คือตัวสติแล้ว มันก็เป็นเครื่องมือ. “สติปัฏฐาน” แปลว่า  
ตั้งไว้ซึ่งสติเฉพาะเรื่องเฉพาะราว. ฉะนั้นสติปัฏฐานในลักษณะ  
อย่างนี้เป็นเครื่องมือ. การที่เราจะเจริญกายานุสัสสนา  
เวทนานุสัสสนา จิตตานุสัสสนา ธรรมานุสัสสนา ก็เพื่อให้เกิด  
ความเบื่อหน่าย คลายกำหนด เกิดวิราคะ เกิดนิโรธะ ขึ้นมา;  
มองดูอย่างนั้นมันเป็นเครื่องมือ ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นเครื่องมือ  
แต่ถ้าพูดอีกอย่างหนึ่ง ก็ระบบสติปัฏฐานทั้งหมดนั้น โดย  
เฉพาะอย่างยิ่ง ก็อานาปานสตินี้แล้ว มันหมายตลอดไปถึง  
ขณะที่บรรลุมรรคผลนิพพานด้วยเลย มีสติในการบรรลุผล  
สำเร็จด้วย.

ฉะนั้น สติปัฏฐานที่เขาสอน ๆ กันอยู่ในโรงเรียน  
นักธรรม หรือแม่ที่กล่าวไว้ในวิสุทธิมรรค จะพูดถึงเพียง  
หมวดแรก ๔ อย่างนี้ หายใจยาวหายใจสั้น รู้กายทั้งปวงแล้ว  
ก็ทำกายสังขารให้ สงบราบเรียบ มันมีเท่านี้ มันเลยเป็นเครื่องมือ  
เต็มตัว. หรือแม่ที่กล่าวไว้อย่างละเอียดคดียาวในมหาสติปัฏฐาน  
สูตรมันก็อยู่ในลักษณะเป็นเครื่องมือทั้งนั้น. เว้นแต่จะกล่าว  
ไปให้ถึงจุดหมายปลายทาง อย่างในอานาปานสติหมวดที่ ๔  
ธรรมานุสัสสนาสติปัฏฐาน กล่าวถึงอนิจจานุสัสสี เห็นอนิจจัง  
กล่าวถึงวิราคะคลายกำหนด ถึงนิโรธะความดับ ถึงปฏินิสสัคคะ

ความสลัดकिन น้ำมันกล่าวถึงผลด้วย ผลของการมีสติด้วย  
 มีสติในการบรรลุมรรคผลนั่นเอง. ฉะนั้นขอให้สรุปไว้ว่า  
 สติบัญญัติฐานทั่วๆ ไป หรือสติบัญญัติฐานในกลุ่มโพธิปักขิยธรรมนั้น  
 มันเป็นเครื่องมือ.

สัมมัตตธานตี แปลว่าความเพียร ๔ รายละเอียด  
 ก็เหมือนกับที่สาวอยู่ในบทสัมมาวาชาโม : เพียรระวังไม่ให้  
 บาปอกุศลเกิดขึ้น, เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว,  
 เพียรทำให้อกุศลเกิดขึ้น, เพียรรักษาอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว,  
 นี้เป็นเรื่องความเพียรมีลักษณะอย่างนี้ ทั้งอยู่ในฐานะเป็น  
 เครื่องมือสำหรับจะละอกุศล หรือว่าประคับประคองกุศลเอาไว้.  
 อยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือ อย่างนี้มันก็ใช้ได้หมด ไม่ว่ากิจการ  
 ชนิดไหน ต้องมีความพากเพียรอย่างนี้ทั้งนั้น จะไปนิพพาน  
 หรือว่าจะมีฤทธิ์เดช หรือว่าอยากจะทำกาารงาน ที่บ้าน  
 เรือกสวนไร่นา มันก็เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องมีความพากเพียร  
 ในลักษณะอย่างนี้ : ละความชั่วหรืออุปสรรคเสีย แล้วก็  
 รักษาความถูกต้อง หรือความสำเร็จไว้ให้คงมีต่อไป. นี้  
 ความเพียรก็เป็นสิ่งที่ต้องใช้เช่นเดียวกับสติ ก็คือสติชนิดไหน  
 ก็เรียกว่าสติ แม้แต่จะเบ็บข้าวเข้าปาก มันก็ยังคงต้องมีสติ  
 ไม่ต้องพูดกันถึงเรื่องบรรลุมรรคผลนิพพาน.

ธรรมะเหล่านี้ใช้ได้ในฐานะเป็นเครื่องมือทั่วไปหมด. หมวดธรรมอินทรีย์ห้า ซึ่งเล็งถึงอินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ก็มีความเชื่อ แล้วก็มีความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา กล้าย ๆ กัน แต่ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นเครื่องมือ : มีศรัทธา เป็นเครื่องมือ ให้เชื่อ ให้รักที่จะทำ และมันก็เป็นอิทธิบาทอันหนึ่ง, วิริยะความพากเพียรก็เป็นอิทธิบาทอันหนึ่งอยู่ตรงตัว, สติ คือความที่เป็นจิตตะในอิทธิบาทก็ได้ เอาใจใส่อยู่เสมอ, สมาธิก็เหมือนกัน คือเป็นความเอาใจใส่ แน่วแน่อยู่เสมอ, แล้วปัญญาก็เหมือนกันอีก คือวิมังสาในอิทธิบาท. ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ในที่นี้หมายถึงขณะที่กำลังทำหน้าที่มีรูปเป็นเครื่องมือ.

ถ้าเรียกว่า “พละ” ก็หมายถึงว่า เป็นตัวกำลังมีกำลังแรง. ถ้าเรียกว่า “อินทรีย์” ก็หมายถึงความสำคัญ ความที่เป็นสิ่งสำคัญ หรือเป็นใหญ่หรือออกหน้า. ที่จริงแล้ว ธรรมะชื่อเดียวกัน ๕ อย่างนี้มีชื่อเหมือนกัน ถ้ามองในแง่ที่มันเป็นตัวกำลัง ก็เรียกว่า “พละ”; ถ้ามองในแง่ที่มันเป็นใหญ่เป็นเด่น นำออกหน้าก็เรียกว่า “อินทรีย์” คือขาดไม่ได้. นี่คือตัวอย่างของธรรมะหมวดที่เป็นเครื่องมือ.

หมวดที่หนึ่งหมายถึงตัวผลที่เราต้องการ อย่าให้ปนกัน ต้องการให้มีมันขึ้นมา เป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี่ เป็นสิ่งเป็นตัววัตถุประสงค์ที่เราต้องการ. หมวดที่สองเราก็มีธรรมะหมวดที่เป็นเครื่องมือเช่นอันนี้ เพื่อให้สำเร็จได้ตามนั้น คือทำอริยมรรคให้มีขึ้นมา เพื่อมีการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. นี้กล่าวถึงหมวดเครื่องมือเพียงเท่านั้น พอเป็นตัวอย่าง.

หมวดที่สามถัดไปอีก คือธรรมะแสดงความเกี่ยวพันสัมพันธ์กันระหว่างเครื่องมือ : ขอรบุมหมวดที่มีชื่อว่า “โพชฌงค์” นี้ก็อยู่ในหลักสูตรนักธรรมตรี เป็นพวกหม้อปากกอก คือพระสวคมนต์บ้าน สวคมนต์เย็น สวคมนต์ร้อน ก็สวดบทนี้ด้วย ในฐานะเป็นธรรมะประเสริฐที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีคนเจ็บไข้ ก็ให้สวดธรรมะหมวดนี้ ที่เรียกว่า “โพชฌงค์เจ็ด” นี้. แม้ว่าเป็นการทำอย่างหลับตาขมวดใจ โดยความเชื่อ มันก็มีความสำคัญ หรือมีประโยชน์อยู่ตามเดิม ว่าเป็นธรรมะหมวดนี้.

เรื่องในพระไตรปิฎกมีว่า เมื่อพระอรหันต์หรือพระพุทธเจ้าเองท่านเจ็บไข้ขึ้นมา ก็ให้คนเอ่ยชื่อธรรมะหมวดนี้ขึ้นให้ได้ยินในขณะนั้น เพื่อข่มความเจ็บข่มทุกขเวทนา เพราะเป็นธรรมที่ประเสริฐวิเศษที่สุด พอสักว่าได้ยินใครเอ่ยถึง

มันเกิดกำลังใจอันอื่นขึ้นมาสำหรับครอบงำความเจ็บได้ แต่  
แล้วก็นำประหลาดที่ว่าธรรมชาติที่ ๗ อย่างนี้ แสดงความ  
สัมพันธ์กันระหว่างธรรมชาติที่เป็นเครื่องมือ จนเกิดความสำ  
เร็จ พุคโดยใจความก็คือว่า พอได้ฟังเรื่องที่มีหวัง หรือเรื่องที่เป็น  
ที่ตั้งแห่งความหวัง หรือความสำเร็จ เราก็สบายใจ ปีติ-  
ปราโมทย์เกิดขึ้นมา มันก็ครอบงำอารมณ์ร้าย หรือความเจ็บไข้  
หรือทุกข์เวทนาได้.

ธรรมชาติ เป็นทั้งเครื่องมือและเป็นทั้งเครื่อง  
แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในการทำงานของเครื่องมือ. ผมไม่  
จัดไว้ในฐานะเป็นเครื่องมือโดยตรง แต่จัดไว้ในฐานะที่เป็น  
เครื่องแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเครื่องมือ. ถ้าเราเห็น  
ความสัมพันธ์ของเครื่องมือ ก็คือเห็นเครื่องมืออยู่ในตัวแล้ว  
ฉะนั้น จึงได้เห็นความสัมพันธ์ของการทำงาน ในระหว่าง  
เครื่องมือทั้งหลายนี้.

พูดสำหรับคนที่ไม่เคยเรียนให้ฟังง่าย ๆ ว่า โฟซดงค์นั้น  
แปลว่า factors ของการตรัสรู้ องค์ประกอบส่วนประกอบของ  
การตรัสรู้ มีอยู่ ๗ ข้อ ๗ อย่าง ค้ำยันกัน; มันต้องมีความ  
สัมพันธ์อย่างน้อยก็ ๖ ช่วง หรือ ๖ links ระหว่างอันที่ ๑  
จนถึงอันที่ ๗ นี้ ก็ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันไป.

องค์แรกมาก่อน ก็คือสติ หมายถึงความรู้สึกลึกซึ้งที่  
ที่สมบูรณ์ ที่รอบคอบ เป็นตัวรู้สึก ตัวถูกต้องทั่วถึงอยู่เสมอ  
เรียกว่าสติ ต้องมาก่อนอะไรหมด; ไม่พูดถึงความเชื่อ ไม่เอา  
ความเชื่อมาก่อน เพราะว่าความเชื่อนี้เล็กกันที่ เมื่อทำมาถึง  
ขั้นนี้แล้ว ต้องการความรู้ ถ้ามีความรู้จริง มันก็มีความเชื่อ  
อยู่ในตัว. คุณต้องรู้จักสังเกตว่าถ้าเรามีความรู้ความเข้าใจ  
ความแน่ใจอะไรถูกต้องแล้ว มันก็มีความเชื่ออยู่ในนั้น. ถ้า  
เรามีความรู้เช่นเราเชื่อตัวเอง ศรัทธามันย่อมรวมอยู่ในนั้น  
ฉะนั้นไม่ต้องพูดถึง. พูดถึงความรอบรู้ทั่วถึงแล้วมีสติในการ  
ที่จะใช้ความรู้หนักกว่า เพราะฉะนั้นจึงเอาสติมาก่อน แล้ว  
ระลึกได้รอบคอบทั่วถึงเป็นเครื่องมืออันแรก. แล้วธัมมวิจยะ  
องค์ที่ ๒ ก็ตามมา.

องค์ที่ ๒ ธัมมวิจยะ ธรรมวิจยนี้ก็คือ การสอดส่อง  
ธรรม การใคร่ครวญธรรม. ใคร่ครวญธรรมนี้ มันหลาย  
ความหมาย คือว่าให้ดูกฎธรรมะ หรือว่าให้เป็นธรรมะ คือ  
ถูกต้องให้เป็นไปตามคลองของธรรม นี่จึงเรียกว่า*ใคร่ครวญ*  
*ธรรม* หรือ *สอดส่องธรรม*; เราเลยแปลกันสั้น ๆ ว่า *เลือก*  
*ให้ถูกต้อง* หลังจากที่ได้มองเห็นอะไรรอบด้านแล้ว มีสติแล้ว  
เราก็ต้องมีการเลือกให้ถูกต้อง เรียกว่าธัมมวิจยะ. มันก็

หมายถึงเลือกโครงการ เลือกวางโครงการ เลือกวิธีปฏิบัติอะไร  
ถูกต้องไปหมด เป็นธรรม ประกอบด้วยธรรม ถูกตัวธรรม  
อะไรไปหมด แล้วมันก็เรียกว่าธัมมวิจยะได้.

องค์ที่ ๓ ถัดไปก็ต้องมี **วิริยะ** คือการระดมทุ่มเท  
กำลังลงไปในเรื่องที่จะต้องทำ ที่เลือกแล้วนั้น. ที่นี้จะต้อง  
อาศัยองค์ถัดไป คือ **ปีติ**.

องค์ที่ ๔ **ปีติ** หมายถึงความอิ่มอกอิ่มใจ พอใจอิ่มใจ  
เรียกเป็นภาษาอังกฤษอย่างขอไปทีว่า contentment. ที่จริง  
มันไปไกลกว่านั้น แต่ไม่มีคำจะเรียกก็เรียกอย่างนั้น. แต่  
อย่างน้อยที่สุด มันก็มีใจความสำคัญอยู่ที่ว่า เราต้องอิ่มใจอยู่  
ตลอดเวลาที่หนักเหน้อยนั้น. **วิริยะ** มันต้องหมายถึงการ  
หนักเหน้อย ความหนักเหน้อย แต่เรามีความอิ่มใจ คือ **ปีติ** นี้  
ผสมอยู่เพื่อหล่อเลี้ยง **วิริยะ** ให้มัน **วิริยะ** ไปได้ตลอดตันจนปลาย  
ไม่ทอดทิ้ง ไม่เบื่อหน่าย ไม่ถอยหลัง. เพราะฉะนั้นต้องมี  
มีอุปายสำคัญที่จะสร้าง **ปีติ** คือความอิ่มใจ หรือพอใจในสิ่งที่  
กำลังหนักเหน้อยอยู่. เมื่อทำไปได้อย่างนั้นก็ไปถึงองค์ที่ ๕  
ที่เรียกว่า **บัสสัทธิ** ความว่าง.

องค์ที่ ๕ **บัสสัทธิ** ได้แก่ความว่างวนวายสิ้นสุดลงเป็น  
ความว่าง ผมแปลสั้น ๆ ว่า *ความเข้ารูป* หรือ *ลงรูป*

เข้ารูปเข้ารอย. ก่อนนั้นมันโกลาหลวุ่นวายซุลมุน เพราะมันเป็นการต่อสู้ เป็นการปะทะในระยะเริ่มแรก ที่นี้เมื่อทำไปอย่างถูกต้อง มันก็เข้ารูปลงรูป เริ่มลงรูป อย่างนี้เรียกว่า “บัสสัทธิ” ตัวหนังสือแปลว่า สงบลงๆ สงบลงๆ จะจำง่ายในข้อนี้ก็เปรียบด้วยอุทธาหารณ์ เช่นว่าเราไปจับสัตว์ป่ามาฝึก มันก็ต้องยุ่งมากทีเดียว เพราะสัตว์ป่ามันคุร้าย มันอันตรายไปจับมันมาด้วยเชือก ด้วยบ่วง ด้วยหลัก ด้วยเครื่องมืออะไรก็ตาม มันยุ่งมันโกลาหลกันพักหนึ่ง จนกว่าสัตว์ป่านั้นมันจะค่อยยอม ยอมลง ยอมลง ยอมลงมันจึงจะนิ่ง. ระยะที่มันยอมหนึ่งก็คือระยะของบัสสัทธิ. จิตใจของคนธรรมคาสามัญปุถุชนก็เหมือนกับสัตว์ป่า พอธรรมะไปแตะเข้ามันก็คัน คันไปจนกว่าจะลงรูปเป็นบัสสัทธิ.

องค์ที่ ๖ ถัดไปก็คือสมาธิ เป็นลักษณะของความถูกต้องที่มั่นคง. อย่างที่ได้เคยกล่าวมาแล้วบ่อยๆ ว่าสมาธิในพุทธศาสนานั้นหมายถึงจิตที่มั่นคง ประกอบอยู่ด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือสะอาดดี, แน่วแน่, แล้วก็ว่องไว. มีความสะอาด ที่ปราศจากของสกปรกรบกวน เช่นปราศจากกิเลส รบกวนอย่างหนึ่ง, แล้วก็แน่วแน่นั่นคงตั้งมั่นอย่างหนึ่ง, แล้วก็ว่องไวในหน้าที่ ที่เราขอบพูดกันว่า active. ในที่นี้



ก็หมายถึงมี activeness มีความเป็น active ไวต่อหน้าที่  
ของมัน ก็เรียกว่ามีสมาธิ. หมายความว่ามันพร้อมหรือได้ที ;  
พร้อมหรือได้ที เต็มที่ หลังจากบัสสัทธิ คือเข้ารูปแล้วจิตมัน  
ก็พร้อม หรือได้ทีเต็มที่แล้ว หลังจากนั้นก็ไม่มีอะไรอีกแล้ว  
นอกจากปล่อยมันไปตามนั้น เรียกว่า “อุเบกขา”.

องค์ที่ ๗ อุเบกขา อุเบกขาในสัมโพชฌงค์ หมายถึง  
ไม่ซ้ากับที่อื่น ฝึกจากอุเบกขาในที่อื่น. ธรรมะชื่ออุเบกขานี้  
มีหลาย ๆ อย่าง. อุเบกขาในที่นี้ คือปล่อยไปตามนั้น  
มีอาการเฉยอยู่ นิ่งอยู่ แต่มันก็เป็นไปในตัวมันเอง. ตรงนี้  
ชอบเปรียบได้กับรถม้าที่ว่า ถนนก็ดีแล้ว ตรงแนวไปแล้ว  
ม้าก็ฝึกดีแล้ว คนขับก็มีสติสัมปชัญญะดีแล้ว มันก็เพียงถือ  
เชือกบังเหียนเฉยๆ ไม่ต้องทำอะไร ไม่ต้องกระตุกกระตัก มันก็  
ไปของมันเรื่อย. นี้ความเฉยมันหมายความว่าอย่างนี้ ไม่ได้เฉย  
หลับหูหลับตา หรือเฉยอย่างที่เข้าใจกัน. เมื่อมันเข้ารูปและ  
มันได้ที แล้วก็ปล่อยไปของมันเอง อย่างนี้เรียกว่า “อุเบกขา”  
ในที่นี้.

ให้คุณสังเกตดูเอง ธรรมะ ๗ อย่างหมวดนี้ มันแสดง  
ถึงความสัมพันธ์กันอย่างไร ก็มันทำหน้าที่ของตน ๆ และ  
สัมพันธ์กันกับธรรมะข้ออื่นอย่างไร : สติทำให้เกิดธัมมวิจยได้,  
ธัมมวิจยต้องอาศัยวิริยะ การใช้กำลังเพียรทำไปตามนั้น,

แล้วก็ต้องใช้ปีติความอึดใจหล่อเลี้ยงมันอยู่เสมอ หากไม่ได้เหมือนน้ำมันหล่อลื่น ที่หยอกให้รถหรือเครื่องยนต์มันลื่นและหมุนไปได้. นี่มันก็ต้องมีความเรียบร้อยเข้ารูปคือบัสสัทธิต แล้วมันก็ได้ที่ จนไม่ต้องทำอะไร ยืนดูเฉย ๆ เครื่องยนต์มันก็หมุนไปได้เป็นอนุเบกขา. ธรรมชาติของมันเป็นจริงไม่ได้ระบุดึงตัว มรรคผลนิพพาน ระบุดึงตัวเครื่องมือ ที่กำลังอยู่ในหน้าที่ ไม่ใช่เครื่องมือที่วางอยู่เฉย ๆ เป็นชั้น ๆ และวางอยู่เฉย ๆ. เครื่องมือที่ดีที่สุดเป็นชั้น ๆ แต่ยั้งวางอยู่เฉย ๆ นั้น ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร ; จะมีมากเท่าไรก็กรกรงรังเปล่า ๆ เหมือนความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด. มันก็ต้องมีการกระทำ ที่กำลังกระทำหน้าที่ของมันอยู่อย่างถูกต้อง. เช่นว่าเครื่องยนต์สักเครื่องหนึ่งมันก็ต้องมีความร้อนที่ถูกต้อง มีการหล่อเลี้ยง ความเย็นถูกต้อง หล่อลื่นถูกต้อง อะไรถูกต้องครบไปหมด มันจึงจะหมุนไปได้เรียบร้อย.

จิตใจนี้ก็เหมือนกัน มันมีลักษณะเหมือนกะเครื่องยนต์ อะไรอันหนึ่ง ยันตะคือหมุนไปเคลื่อนไป ถ้ามีอะไรครบ ให้มันถูกต้อง มันก็หมุนไป แล้วเราก็ยืนดูอยู่เฉย ๆ มันก็ถึงที่สุดได้. นี่ความสัมพันธ์ของธรรมชาติ ประเภทที่เป็นส่วนที่ ๓. นี้ก็เป็นอันว่าพอกันแล้ว สำหรับที่จะมองดูทิวทัศน์เป็นปริทัศน์

Out-line ของสิ่งเหล่านี้.

ธรรมะส่วนที่ ๑ เป็นส่วนที่เราประสงค์ คืออริยมรรค เป็นการเป็นอยู่อย่างถูกต้อง หรือเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง มีชีวิตด้วยจิตว่างเรื่อยไป; นั่งอยู่นิ่งๆ มันก็เป็นการเดิน. นี่เป็นท้าวัตถุประสงค์.

ธรรมะส่วนที่ ๒ ถัดมาก็คือว่า ส่วนที่เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้สำเร็จตามนั้น เราละบุกิทธบาท สติปัฏฐาน สัมมัปปธาน พละอินทรีย์ อย่างที่ว่ามานั้นคือเครื่องมือ.

เครื่องมือนี้ทำงานอย่างไร ให้ไปดูในธรรมะส่วนที่ ๓ ที่เรียกว่าโพชฌงค์ แสดงลักษณะให้เห็นได้ง่าย. นี้โพชฌงค์นี้เพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานโดยตรง แต่เอามาใช้กับชาวบ้านทำไร่นาได้ ผมยังคงยืนยันอยู่อย่างนี้เสมอไป. นักปราชญ์ที่มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ลืมตาโง่ เขาพากันคัดค้านว่าโลกุตตรธรรม หรือวิธปฏิบัติเพื่อโลกุตตรธรรมนั้น เอามาใช้กับชาวบ้านไม่ได้.

ผมขอยืนยันอยู่เสมอว่า เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะเอามาใช้ เช่นเดียวกับเราเอาอิทธบาทสี่มาใช้ เอาสัมมัปปธาน ความเพียรสี่มาใช้ ในที่นี้เราเอาโพชฌงค์มาใช้. เราจะทำไร่นากันค้าขาย ทำงานอย่างไร แม้จะไปบรพราฆ่าฟัน ทำงานอะไรก็ตามใจ อันแรกต้องมีสติคือความระลึกรอบคอบ, ถัดมาก็เลือกความถูกต้อง ของสิ่งที่จะต้องใช้ต้องทำ, ถัดมาก็ระดมกำลังลงไปคือวิริยะ, แล้วก็มีความแน่วใจพอใจ ในวิธีการ

กระทำอยู่เสมอ เป็นปกติ, จนมันเข้ารูปลงรูปกันเป็น  
 บัณฑิต, แล้วมันก็แน่วแน่ได้ที เป็นสมาธิ, แล้วก็ปล่อยมัน  
 ไปตามนั้น เป็นอุเบกขา; ในที่สุด มันก็สำเร็จ. ถ้าไม่ทำ  
 อย่างนี้มันบ้าตาย เป็นโรคเส้นประสาทตาย, เหมือนกับ  
 ชาวนาเมื่อได้ทำทุกอย่างไถหว่าน บักดำ ใ้ปุ๋ย เสร็จแล้ว  
 มันก็ต้องยืนคูดอยู่เฉยๆ กว่าข้าวมันจะเจริญงอกงาม ออกรวง  
 ตอนนั้นเราจะไปทำอะไรมันไม่ได้ นั่งคูดอยู่เฉยๆ อยู  
 ก็ตามใจ ข้าวก็จะเจริญไปจนออกรวง เรียกว่า อุเบกขา.  
 นี้เรียกว่า โพชฌงค์สูงสุดที่บรรลุมรรคผลนิพพาน นี้จะเอามา  
 ใช้ในการทำนาก็ได้. ฉะนั้นธรรมชาติของพระพุทธเจ้าไม่จำกัด  
 อะไรในลักษณะอย่างนี้ เอาไปใช้ให้ถูกต้องตามระดับ ตาม  
 สัตส่วนได้ เช่นเดียวกับที่ได้กล่าวมาแล้ว ว่าอิทธิบาทนั้นเป็น  
 เรื่องบรรลุมรรคผลนิพพานโดยตรง แต่เอาไปใช้กับกิจการ  
 ของชาวบ้าน หรือของเด็กๆ ที่เรียนหนังสือ หรืออะไรก็ได้  
 ทั้งนั้น. ที่นี้โพชฌงค์ก็เหมือนกัน เพียงแต่แสดงให้เห็นชัด  
 ตรงความสัมพันธ์ที่มันต้องสัมพันธ์กันในระหว่างเครื่องมือนี้.

เป็นอันว่าวันนี้เราได้พูดคุยกันถึงการ *เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง*  
*จะสำเร็จได้โดยวิธีใด?* โดยชี้ให้เห็นถึงตัวภาวะของความ  
 เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ว่ามันต้องการเครื่องมืออะไร แล้วเราจะใช้  
 เครื่องมือนั้นให้ทำงานได้อย่างไร.

เวลาของเราก็ดมดลง.

## คำขวัญที่วิธี

ผิดวิธี ดีก็หาย กลายเป็นบ้า  
สมน้ำหน้า คำดี จนดีหาย  
เรื่องดีดี คนโง่จับ ก็กลับกลายเป็น  
เป็นเรื่องร้าย อยู่ถมไป ไยมิดู

ถูกวิธี บ้าก็หาย กลายเป็นดี  
กลายเป็นคนดี เป็นมนุษย์ สุดสวยหรู  
เรื่องร้ายๆ คนดีจับ กลับเหลียมคน  
เป็นเรื่องดี ก็มีอยู่ ดูให้ดี

หาวิธี อย่าท้อใจ ที่ไม่อาจ  
เพราะความโง่ ความฉลาด นำวิถี  
ถ้าสะอาด อย่างสูงสุด ถูกพุทธวิธี  
พลิกโลกก็ เป็นโลกุตร์ ทุกข์หยุดครอง ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

## จิตถึงพุทธ ธรรม สงฆ์

จิตถึง พุทธ ธรรม สงฆ์ อย่างแรงกล้า  
นั้นซึมซาบ สุกญุตตา สว่างไสว  
ในสุกญุตตา มีกรุณา เต็มสุดใจ  
แต่ผู้ให้ และผู้รับ กลับไม่มี

กรุณา ที่เป็นตัว สุกญุตตา  
คือมหา อุเบกขา วิสุทธีศรี  
ใครเห็นชัด เหลือจะจัด ว่าชั่วหรือดี  
เขาเห็นพุทธ-มณฑลที่ ในกายตน

ดังนั้นจัด ให้มหา อุเบกขา  
นำวิญญูณฺ์ สู่วิมุตติ วิสุทธิผล  
ดวงประทีป แห่งปัญญา ถ้าเต็มพล  
ย่อมเต็มล้น ด้วยมหา กรุณา ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

## มีธรรมเป็นอารมณ์

คนไร้ธรรม พันเพื่อน เหมือนเปลือยกาย  
มันน่าอาย อวดได้ ไม่คลีนเหียน  
คนมีธรรม รู้อยู่ ไม่ว่ายเวียน  
จูงดูให้ แนบเนียน มีอารมณ์

อาจสุขเย็น เห็นประจักษ์ เพราะรักตัว  
ไม่เมามัว รักกิเลส เป็นเหตุถอน  
ตนออกจาก ความจริง สิ่งถาวร  
จนเห็นกง-จักรร้อน เป็นดอกบัว

ความเห่อเหิม เพิ่มค้นหา ให้กล้าจัด  
เหมือนหลงสร้าง สมบัติ ไว้ทุนหัว  
ยังมีมาก หนักมาก ยิ่งยากตัว  
ทั้งยิ่งกลัว ความวิบัติ ขึ้นบัดดล ฯ

(หัวข้อธรรมในคำกลอน ของ พุทธทาสภิกขุ)

## คำขอบพระคุณ

ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ ผู้เป็นองค์บรรยายหลักธรรมคำสอนเล่มนี้เป็นอย่างสูง ซึ่งเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องทางชีวิตให้ก้าวไปสู่ความถูกต้อง เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลส และเป็นปัจจัยนำไปสู่พระนิพพานแก่ชาวโลก

กราบขอบพระคุณ คุณเมตตา พานิช แห่งธรรมทานมูลนิธิ มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ และองค์การฟื้นฟูพระศาสนา คณะทำงานและผู้ร่วมจัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูง

กราบขอบพระคุณ มูลนิธิ กองทุน วัด หน่วยราชการ โรงเรียน ห้องสมุด ศูนย์หนังสือและร้านหนังสือทั่วราชอาณาจักร ที่ได้กรุณาช่วยเผยแพร่หนังสือเล่มนี้เป็นอย่างสูง



ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะไว้บริการแก่ท่านสาธุชนจากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่  
ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๗๐๐ โทร.๘๘๘๗๘๕๐  
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

๐ สถาบันหนังสือธรรม เขียวท่านสาธุชนร่วมฟังพระธรรมเทศนาจากพระผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ ในโครงการ ทบพระ ทบธรรม ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๘.๐๐-๑๐.๓๐ น. ณ ห้องประชุมสถาบันหนังสือธรรม อาคารศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา สอบถามองค์บรรยายธรรมที่ โทร. ๘๘๑๕๓๕



## บันทึกการจัดพิมพ์

ธรรมสภา ขอกราบนำสการขอบพระคุณ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ  
อาจารย์พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม องค์บรรยายหนังสือ ชุด  
๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม เป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ คุณเมตตา ฟานิช ประธานมูลนิธิธรรมทาน ที่  
อนุญาตและสนับสนุนการจัดพิมพ์ ขอกราบขอบพระคุณ มูลนิธิเผยแพร่วี  
ชีวิตประเสริฐ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ผู้จัดพิมพ์หนังสือในครั้งแรก  
และขอกราบขอบพระคุณ ท่านอาจารย์โชติวัฒน์ ปุณโณปถัมภ์ แห่งมหา  
วิทยาลัยศิลปากร จิตรกรผู้วาดภาพปกหนังสือชุดนี้ เป็นอย่างสูง

### หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม

๕. เรื่อง มนุษย์ศูนย์	ราคา ๖๐ บาท
๑๐. เรื่อง มองโลก มองชีวิต	ราคา ๖๐ บาท
๑๑. เรื่อง ธรรมะสำหรับสังคม	ราคา ๗๐ บาท
๑๒. เรื่อง จุดหมายของการบวช	ราคา ๗๐ บาท
๑๓. เรื่อง ความว่าง จิตว่าง	ราคา ๗๐ บาท
๑๔. เรื่อง การทำสมาธิวิปัสสนา	ราคา ๗๕ บาท
๑๕. เรื่อง วิธีแห่งการบรรเทาทุกข์	ราคา ๕๐ บาท
๑๖. เรื่อง ทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดิน	ราคา ๑๐๐ บาท

หนังสือชุด ๑๐๐ ปีพุทธทาส รักษาต้นฉบับเดิม มี ๒๔ เรื่อง  
จัดพิมพ์เป็นธรรมสังคการะครบบริบูรณ์ ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๕



ท่านที่ประสงค์มีไว้เพื่อศึกษาหรือจัดพิมพ์เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อที่...

ธรรมทานมูลนิธิ ๖๘/๑ หมู่ ๖ ต. เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. (๐๗๗) ๔๓๑๕๕๖-๗, ๔๓๖๖๑-๒ โทรสาร. ๔๓๑๕๕๗

ธรรมสภา ๓๕/๒๗๐ จรัญสนิทวงศ์ ๖๒ บางพลัด กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทร. (๐๒) ๔๓๔๔๒๖๗, ๔๓๔๓๕๖๖, ๘๘๘๗๕๔๐ โทรสาร. ๔๒๔๐๓๗๕

# เป็นมนุษย์ หรือ เป็นคน ?

เป็นมนุษย์ เป็นได้ เพราะ ใจสงบ  
เห็นธรรม เห็นใจ อยู่ ชาติ ก้าวหน้า.  
แต่ใจ คน เป็นได้ แต่เพียงคน  
ย่อมเสียใจ ชาติตน ได้เสีย มา.

ใจสะอาด ใจสว่าง ใจสงบ  
ทั้งชีวิต ทุกรูปทุกนาม สวรรค์  
เพราะ ทำดี ทำดี ทำดี  
เมื่อมีสติ ธรรม ธรรม สวรรค์โลก.

ใจสกปรก ใจมืด และร้อนใจ  
คิดผิดใจ อดใจเสีย ละศีล  
เพราะ หลงผิด ทำผิด ใจประหลาด  
แต่ใจดี ใจดี ใจดี ใจดี.

สติเกิด, ใจดี, ใจดี, ใจดี  
ใจดี, ใจดี, ใจดี, ใจดี  
ใจดี, ใจดี, ใจดี, ใจดี  
ใจดี, ใจดี, ใจดี, ใจดี

